

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: ZILAHY LAJOS: *Zenebohócok.*
SZABÓ MÁRIA: *Novellák.* • VARGHA GYULA, KUTAS KÁLMÁN, TÜRMEZEI LÁSZLÓ, VÁLVI NAGY GÉZA: *Versek.* • HORVÁTH JÁNOS: *Vörösmarty.* • **Elvek és művek:**
HÓMAN BÁLINT: *Domanovszky Sándor német nyelvű magyar történelme.* • *Könyvismertetések.* • **Szemle:** GALAMB SÁNDOR, RÉDEY TIVADAR: *Színház.* • SZINNYEI FERENC: *A hetvenéves Bársony István.* • PAPP VIKTOR: *Zene.* • REMÉNYIK SÁNDOR: *Kalotaszeg lelke.* • MARIAY ÖDÖN: *Művészeti szemle.* • **Apró cikkek:** BALASSA SÁNDOR: *Színhagyomány Vörösmartyról.*

1926. ÉV

JANUÁR

I. SZÁM

IV. ÉVFOLYAM.

ÁRA: 20.000

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

TARTALOM:

	Lap
Zilahy Lajos: Zenebohócok. (Szindarab. Első felvonás.)	1
Vályi Nagy Géza: Petrőczy Kata Szidónia. (Vers.)	24
Szabó Mária: Párhuzamos utcák. (Novella.)	25
Türmezei László: Ihlet. (Vers.)	31
Horváth János: Vörösmarty. (Zalán futása ünnepére.)	32
Vargha Gyula: Az admonti liliom. (Vers.)	47
Kortcsák Jenő: Az almafák. (Novella.)	63
Kutas Kálmán: Alkonyi álmom. (Vers.)	64

LVEK ÉS MŰVEK:

Ióman Bálint: Domanovszky Magyar történelme	65
M. N.: A Blick	67
Szinnyei Ferenc: Angol regény Magyarországról	69
—ó—s: Bárány Gerő: Az ethikai világrend útjelzői	71
Müller Lipót: Könyv Jókairól az elszakított magyarságnak	72
—lis: George Birmingham: A Wayfarer in Hungary	74
Rácz Lajos: Rousseau levelezése	76
Szinnyei Ferenc: T. Hallósy Márta: Tévesztett utakon	78
—óó—: Herondas mimiambusai, magyarul Csengeri Jánostól	79
Megyeri József: Hat francia regény	80
—b—r: Gáspár Jenő: A kék sziget	81

SZEMLE:

Galamb Sándor és Rédey Tivadar: Színházi szemle	82
Szinnyei Ferenc: A hetvenéves Bársony István	85
App Viktor: Zenei szemle	86
Reményik Sándor: Kalotaszeg lelke	89
Baray Ödön: Művészeti szemle	91

PRÓ CIKKEK:

Blassa Sándor: Szájhagyomány Vörösmarty Mihály életének egy részéről	96
--	----

Saját magának okoz kárt,

aki az előfizetési díjat nem küldi be pontosan:

1. a hátralékban maradó díjak felszaporodnak és a nagyobb összeg egyszerre való kifizetése nagyobb megterhelést jelent;
2. kiadóhivatalunk részéről figyelmeztetéseknek és sürgetéseknek teszi ki magát;
3. végeredményben megdrágítja a folyóiratot, mert a hátralékok nyilvántartásával, figyelmeztetésekkel és sürgetésekkel kapcsolatban fölösleges munkát és kiadásokat okoz a kiadóhivatalnak s az így keletkező költségek az előfizetési díj fölemelésére vezetnek.

Kiadóhivatalunk mintaszerű pontossággal szállítja a folyóiratot s minden tekintetben a legteljesebb előzékenységgel áll szolgálatára a Napkelet t. Olvasóinak, méltán számít tehát az esedékes előfizetési díjak pontos beküldésére.

Leányinternátus Budapest IV, ...-u. 5.

1912 óta úgy a
iskolai úrileányok

ZENEBOHÓCOK.

— Commedia dell' arte három felvonásban. —

Írta: *Zilahy Lajos.*

SZEMÉLYEK:

ANGYAL a mester	BLEKNER
ANGYALNÉ	KISASSZONY
FRUzsINA	ÜGYELŐ
MADÁR úr	MASIK ÜGYELŐ
PEHELY úr	ELVIRA
BORBÁLA	HALBEN

SZOLGA

Néma személyzet.

Az első és harmadik felvonás egy szűk pesti lakásban, a második egy külföldi vareté-színház kulisszái mögött történik.

ELSŐ FELVONÁS.

Zenekar: rövid nyitány. A nézőtér világos marad. Két zenebohóc mászik fel a zenekarból a függöny elé, az egyik idősebb férfi, a másik nyilvánvalóan a lánya, bár öltözetük minden emberi formából kivetkőztette őket.

AZ ÖREG: Jóestét, szép hölgyeim! Jóestét, méltóságos és tekintetes úraim!

A LÁNY (*cilinderével integet és mint a rózsákat dobálja szét a szőntést*): Jóestét, páholy! Jóestét, földszint! Jóestét, erkély! Jóestét, korlát!

AZ ÖREG: Különös járatban vagyunk, nagyrabecsült publikum! Itt önök nem lévén új darabot tanulni...

A LÁNY: S őszintén szólva, nem is nagyon kenyerünk a szereptanulás...

AZ ÖREG: Erről ne beszélj! (*Fennhangon*): Szóval időnk nem lévén új darabot tanulni, elhatároztuk, hogy itt mindjárt rögtönözni fogunk eset!

A LÁNY: Megsütjük frissen, mint a lacipecsenyét!

AZ ÖREG: Önök lesznek a szerző, önök adják a témát, mi pedig rögtön eljátsszuk!

A LÁNY (*műveltségét fitogtatva*): Commedia dell' arte... Commedia dell' improvviso... Commedia a sogetto...

AZ ÖREG: Mert miért? (*A nézőtérre mutatva.*) Ez itt a legtöle-
tebb drámai könyvtár!

A LÁNY: Minden emberi szív egy szép drámát takar!

AZ ÖREG: S vagyunk itt minden fajtabéliek! Királyok, hercek,
grófok, szegények, gazdagok, öregek, fiatalok, asszonyok, lányok...

A LÁNY: S a karzaton, ni, mennyi kis cseléd!

AZ ÖREG: Nos, hölgyeim!

A LÁNY: És nos hát, uraim!

AZ ÖREG: Nincs senkinek egy szép története?

A LÁNY: Lehet pikáns is kissé! Majd szépen megkeféljük.

AZ ÖREG: Nincs senki?

A LÁNY: Senki sincs?

AZ ÖREG (*kiválaszt egy hölgyet a nézőtéren és rámutat*): Ön öt-
kis barna asszony! Kis ropogós menyecske! Nincs semmisse!

A LÁNY (*egy úrra mutat*): S ön ott, uram! Ön nekem nagyon
halovány! Nincs az ön füle mögött valamely szerelmi história? Na-ia!

AZ ÖREG: Gyerünk, gyerünk!

A LÁNY (*az öreghez*): Nem mondhatnám, hogy nagyon tolonganak!

AZ ÖREG (*a lányhoz*): Úgy látszik plüre estünk!

EGY ÚR (*nagy haját és nagy csokornyakkendőt visel. Feláll az
egyik támlásszékből és kissé reszketős hangon jelentkezik*): Kérem
szépen!... Kérem...

A LÁNY (*nagy izgalomba jön*): Papa! Papa! Nézd ott... ott...
ott egy ember! Ott valaki jelentkezett!

AZ ÖREG: Pszt! Vigyázz, mert elkiabálad!

AZ ÚR: Kérem szépen... nekem volna egy történetem!

AZ ÖREG: Bravó, bravó! Halljuk! Mi az ön foglalkozása, kérem?

AZ ÚR (*bal kezét a szívére teszi és jobb kezét a magasba emeli*):
Költő vagyok!

A LÁNY (*odasúgja az öregnek*): Biztosan nincs egy vasa se!

AZ ÖREG: Ne járjon a szád... (*A költőhöz*): Nos, hogy szől
a történet?

A KÖLTŐ: Költő vagyok és a szívem vérével írtam egy színdarabot!

AZ ÖREG: Helyes, helyes!

A KÖLTŐ: Tíz év óta járok színházról színházra és mindenün-
n visszautasítanak!

A LÁNY: Helyes!... izé, nem helyes!

AZ ÖREG: Miről szól a darab, instálom!

A KÖLTŐ (*fájdalomtól átszellemülten*): Egy férfiről, aki halálos
szeretett egy nőt...

A LÁNY (*meghúzza az öreg kabátját*): Papa... ez jó!

A KÖLTŐ (*az egész nézőtér felé fordulva*): Uraim! (*A hangjában
van valami meggyőző szomorúság.*) Higyjék el nekem, én Istentől lelke-
zett költő vagyok! (*És most mintha valami tragikus örület szállná meg*
Én testvére vagyok ama száműzött Publius Ovidius Nasónak, aki
hagyatva halt meg a barbárok között, egy pusztasziget sziklára rogyva
fájdalomtól; testvére vagyok a Pokol költőjének, a firenzei Danténak,
akinek arca (*idézi*) „magányosan, mintegy az ürbe írva néz, homlok

egyszerű babér és mintha jéghegyek börtönéből nézne"; testvére vagyok Heinrich von Kleistnak, aki hajadonfőt és véres homlokkal állt az istenek alkonyában; testvére vagyok Gogoly Vasziljevics Nikolájnak, aki a „Holt lelkek“ folytatását elvitte magával a sírba; testvére vagyok Katona Józsefnek; testvére vagyok mindazoknak, akik az Élet és Halál magas partjain állnak, akik ismerik a tragédiák árnyát, akik ismerik a szívek legmélyebb redőit... akik ismerik a lehulló levelek sóhaját... és akik tudják, hogy mit mondanak ajkaikkal... a haldokló virágok... (Elhallgat.)

(Csönd.)

AZ ÖREG: Kérem szépen... hol dolgozik ön?

A KÖLTŐ: Egy vicclap szerkesztőségében. Én írom a leghülyébb vicceket. Ezzel szerzem a kenyeremet.

AZ ÖREG: Kérem alássan... Hát most melyik történetet játszunk el? Azt, amelyik benne van az ön darabjában...

A LÁNY (izgatottan): Egy férfi halálosan szeret egy nőt...

AZ ÖREG: Vagy pedig az ön külön egyéni, költői tragédiáját? (A feleletet be sem várva, a lányhoz): Különbben majd a kettőt jól összekavarjuk! Mindjárt kezdhethjük is!...

A LÁNY (kiszól a kulisszák mögé): Izé úr!...

A KÖLTŐ (megállítja őket): Kérem! Művész urak! Szomorúan tessék játszani! Szomorúan!

AZ ÖREG (most először valami kis könnyel a hangjában): Szomorúan?

A KÖLTŐ: Szomorúan! Nagyon szomorúan!

AZ ÖREG: Azt nem lehet, édes jó uram!

A KÖLTŐ (pattogva): Bocsánatot kérek... Miért nem lehet szomorú darabot játszani?

AZ ÖREG (szelíden): Majd mindjárt megmondom...

(Halkan megszólal a zenekar. A két bohóc kezébe veszi kis gitárját és valami könnyes, tiszta szívhangon énekelni kezd. Itt a szöveg a fontos és nem a melódia. Az első strófában az egyik sort az egyik, a másikat a másik énekl. A második strófában együtt, lehetőleg két hangon):

Elég a mások könnye hidd el —
Jaj, mit akarsz a könnyeiddel?
Vad tréfa kell ez új pokolnak,
A könnyek árván bujdokolnak...

(Együtt):

Tedd félre minden könnyedet,
Most a mosolyok jöjjenek!
Ha költő vagy, az Embert — gyógyítsd,
Elromlott kedvét jóra fordítsd
S mit elfelejtett anyai buba'
Tanítsd nevetni —
Tanítsd meg őt nevetni újra!

(A zenekar bevág és a nézőtér világítása kialszik. A két zenebohóc a sötétben eltűnik a függöny mögött. Mikor a zenekar elhalkul, a függöny mögött édes muzsika szólal meg:

egy hegedű és egy zongora, amelyek lágyan átvették a melódiát. Mire a függöny felment, már csak a zongora és a hegedű szól a színpadon.)

Függöny fel!

(Kis szoba, amelyből jobbra és balra ajtó nyílik. A háttérben is ajtó, ez nyitva van: látni lehet a szűk kis előszobát. Az előszoba ajtaja is nyitva van, a folyosó vaskorlátját néhány cserép virág díszíti az alkonyati napsütésben. — A szoba elrendezését inkább a szükség, mint a kényelem és izlés diktálta. Az előszoba ajtaja mellett bal kéz felől mindjárt egy idomtalan szekrény. A tetején befőttes üvegek között Beethoven maszkja. A szekrény mellett a falnál széles, alacsony, lapos divány sok tarka, de rongyos párnával és egy sereg műbabával. A divány fölött nagy aranyrámás tükör, kétoldalt a falon egy lant és egy gitár. A sarokban gordonka. — A szoba másik sarkában áll a zongora. A fal mellett kottaállvány. A zongora és a szobaajtó közt álló ruhafogas, rajta néhány lehetetlen férfikalap. A fogas aljában vastag sétatbot és egy esernyő. A falon, az ajtón túl, itt is nagy tükör. — A baloldali szoba a családé, a jobboldali Madár úrnak van kiadva albérletbe. — Angyal mester a zongoránál ül és játszik. Fejét mélyen alámeríti a zenében és testének egész mozgása kíséri a melódiát. — Fialat, tizennyolcéves lány áll a zongora mellett és hegedűl. Fejét erősen félrehajítja és ő is áhitatosan merül el a zenébe. Fruzsina ő, a mester leánya. De arcukat nem látjuk, mert mindketten háttal vannak. — A zongora mögött Pehely úr áll, a költő és karmesteri mozdulatokkal kíséri a zenét. — A darab személyeinek öltözködésében van valami rendkívüli komikum vagy szomorúság, valami túlzás: ők egy kurta lépéssel túl vannak a világon.)

FRUZSINA (*egy tétel végén*): Isteni ez, papa!... Isteni!...

ANGYAL (*boldogan*): Ugye? (*Lapoz a kottában és előre dúdolja.*)
Kezdjük csak innen...

(Újra játszanak.)

BORBÁLA (*házzvezetőnő és szakácsné és szobalány és mindenes egy személyben. Már kint a folyosón hallatszik, amint önmagával veszekszik*): Mert letörne a kezeszára, ha maga csinálna meg valamit! Csengetni, persze! (*Belép és abban a pillanatban megy a szobán keresztül, a Madár ajtaja felé, amikor leghalkabb és legáhitatosabb a zene.*) Menjen szállodába, ott majd rángathatja a dinersaftot...

ANGYAL (*félbehagyja a játékot. Rákiált*): Ne járkáljon itt!

BORBÁLA (*megáll. Szentelen nyugalommal és fölénnyel*): A Madár úr csengetett... azért járkálok. Nem a magam jószántából sétafikálok itt...

ANGYAL: Fogja be a száját!

BORBÁLA (*megvetően végignézi, legyint a kezével és bemegy a Madár úr szobájába*).

ANGYAL (*dühtől szikrázó szemekkel néz utána. A becsukódott ajtónak mondja*): Disznó!

(Fruzsina és Pehely úr ezalatt nem hagyták félbe a játékot. Ők fent repülnek most a muzsika szárnyain és ami idelelt történt, azt talán észre sem vették.)

ANGYAL (*megállítja őket és más, édes hangon*): Kezdjük csak innen... (*Dúdol.*)

(Újra játszanak.)

BORBÁLA (*kijön a szobából, lavórral a kezében. Másik kezével a kilincset fogja. A félig nyitott ajtóban még megáll és bekiabál a szobába*):

Tegye az ágy alá, ha máshol nem talál neki helyet. Én, lelkem, nem rakosgatom minden reggel...

ANGYAL *(félbehagyja a zongorázást és előnti a méreg. Fruzsina és Pehely úr tovább játszanak. Ő feláll és megkapaszkodik a zongorában, hogy neki ne rohanjon Borbálának).*

BORBÁLA *(egyáltalán nem zavartatja magát. Miközben kifelé megy a lavórral):* Van nekem elég dolgom, hogy még súlyozzzak is!

ANGYAL *(a dühtől fuldokolva):* Mondja!!?

BORBÁLA *(az előbbi nyugalommal):* A Madár úr folyton odarakja a lábam elé a súlyzókat. Most is megbotlottam benne! Én rakosgassam a súlyzóit?

ANGYAL: Menjen ki innen, mert a fejihez vágom ezt a zongorát!

BORBÁLA *(mialatt kimegy):* Hogyne! Majd még súlyozók is!

ANGYAL *(dühösen sétálni kezd):* Mégis csak hallatlan! *(Nekidül dühében a szekrénynek.)*

FRUzsINA *(ezalatt tovább játszott, most lassan befejezi a tételt. Szívéhez szorítja a hegedűt és lehúnyt szemmel, forrón suttogja):* Jaj de szép ez, papa! *(Leteszi a hegedűt és kitárt karokkal lebeg az apja felé.)* Jaj be isteni szép ez, papa! Egészen áttüzesedett a szívem tőle...

ANGYAL *(megnézi az óráját):* Pehely úr! Nem kellene még magának menni?

PEHELY ÚR *(kicsit nagyképpen):* Pont hat óraker kapom meg az Opera igazgatójának válaszát. *(Megnézi az óráját.)* Még van legalább tíz percem...

FRUzsINA *(egy kis izgalommal):* És mindjárt aláírják a szerződést?

PEHELY ÚR: A magam részéről, mint a mű szövegírója — természetesen, ha a feltételek megfelelőek lesznek — esetleg azonnal aláírom...

FRUzsINA *(elgondolkozva, egy kis félelemmel, inkább csak önmagának):* És ha nem fogadnák el?

ANGYAL: Ne beszélj bolondokat! Ezt az operát ne fogadják el? Nyolc álló esztendeig dolgoztam rajta. Képzeljétek el ezt a melódiát a teljes operai zenekaron...

FRUzsINA *(lázban és részegen a muzsikától):* A hegedűk és a fuvolák... A gordonkák és a kürtök... *(Szívére teszi a kezét és úgy kiáltja):* Premier az Operában!...

PEHELY ÚR *(csendet intve):* Pardon egy pillanatra! *(Felemeli a kezét, mintha valami távoli neszre járna.)* Képzeljük el, hogy most nyolc óra harmincegy perc... Az Opera főbejárata előtt hullámszik a nép... Most gördülnek fel az utolsó hintók... Nyolc óra harminckét perc... Már mindenki a páholyban... Nyolc óra harminchárom perc... A nézőtér el-sötétül... Nyitány!! *(Karjával belecsap a levegőbe, mintha ő lenne az Opera karmestere. Mindhárman teljes gőzzel a szájukkal trombitálják a nyitányt.)*

ANGYAL *(elordítja magát):* Most... a függöny! *(Tovább trombitál.)* *(Pár pillanat múlva Borbála megjelenik kezében a lavórral, amelyben mosdóvizet visz Madár úrnak. Amikor Angyal megátja Borbálát, azonnal félbehagyja a trombitálást. Nem veszi le róla a tekintetét. Mikor Borbála bement az ajtón, elveszi a fogas mellől nagy kampós sétabotját és úgy áll meg, nem messze az ajtótól, hogy ha Borbála kilép és megmer szólalni, ezzel a nagy bottal menten agyoncsapja. De Borbála, mikor újra keresztül-*

megy a szobán, nem szól semmit, csak nagyon jelentősen visszanez, amiben benne van egész megvetése. Már kiné van, amikor elkiáltja magát: Én rakosgassam a súlyzóit. — Fruzsina és Pehely úr ezalatt teljes gőzzel trombitálták tovább a nyitányt. Angyal visszaállítja a botot a helyére, újra beáll a kórusba és velük fújja a befejező akkordokat. Kiveszi és megnézi az óráját.)

ANGYAL: Most se kell még magának menni?

PEHELY (*megnézi az órát*): De igen... Most már mehetek...

ANGYAL: Vigyen esernyőt, mert megázik! (*Kinéz.*) Esik az eső!
(*Az alkonyati napsütés már eltűnt a virágcserepekről.*)

PEHELY: Három lépés! A szomszédos ház!

ANGYAL: Mégis, ne állítson be vizesen az igazgatóhoz! (*Előveszi az esernyőt.*) Ehun van ni! (*Kinyitja. Az esernyő csupa rongy.*) Ejnye, a teremburáját...

PEHELY: Nem baj... Majd arra az oldalára állok, ahol nincs lyuk...

ANGYAL (*átadja az esernyőt*): Keztyűje van?

PEHELY: Nem kell!

ANGYAL (*Fruzsínához*): Adjál csak neki egy pár keztyűt!

FRUzsINA (*az asztalfiókból egy pár keztyűt ad Pehely úrnak. Az egyik sárga, a másik fekete.*)

ANGYAL: Mialatt tárgyal az igazgatóval, a keztyű legyen a kezén...

PEHELY (*nézi a két keztyűt*): Ez most egy pár?

FRUzsINA: Igen... Ez most egy pár...

ANGYAL: A másik kezit dugja mindig a zsebibe...

PEHELY: Igen...

ANGYAL: Várjon csak, most jut eszembe. Lesz magának frakkja a premiérre?

PEHELY: Frakkom? Én elvből nem húzok frakkot sohasem.

ANGYAL: Mutassa. (*Nézi a Pehely úr redingotját.*) Különben ez egész jó lesz. Na, menjen.

PEHELY: Viszontlátásra! (*Indul.*)

ANGYAL (*utána kiált*): Pehely úr! Előleget! Nagy előleget!

PEHELY: Igen, igen... (*Elsiet.*)

ANGYAL: Várjál csak, ne hogy elfelejtsem... Ha megkapjuk az előleget, a legelső dögünk legyen, hogy erre a zongorára vegyünk egy terítőt. Na, mehetünk. (*Int, vezényel, trombitálnak a szájukkal. Mikor befejezték a melódiát*): Fügöny... Vége az első felvonásnak...

FRUzsINA (*átszellemülve*): Igen...

ANGYAL (*a képzelt nézőtér felé hallgatózva*): Pszt! Hallod ezt a tapsorkánt?

FRUzsINA (*izgalomtól remegve*): Papa! Papa! Gyere ki a fügöny elé!

ANGYAL: Jó. (*A falhoz megy és onnan úgy indul el, mintha már a fügöny előtt volna. Szédülten rakja a lábait és hajlong. Srégen megy és majdnem belelép a sugólyukba.*)

FRUzsINA (*elfigyelve egy messzi páholyra*): Papa! Nézd, hogy tapsol a királyi páholy!

ANGYAL (*mélyen meghajol a képzelt királyi páholy felé*).

FRUzsINA: A hölgyek nagy estélyiben és az összes ékszerekkel... Mamát is elvisszük... Vigyük el szegényt...

ANGYAL: Jó. Premiér után bankett. Engem felköszöntenek és én majd válaszolok. *(Megköszörüli a torkát. Csapnivalóan rossz szónok):* Mélyen tisztelt... hölgyeim és uraim... *(A rendes hangján):* Add csak ide azt a poharat...

FRUZSINA *(ugrik a pohárért).*

ANGYAL *(kezében a szónoki pohárral):* Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim!... *(Csönd.)* Nem vagyok a szónak mestere... de... ebben a pillanatban... *(Nem jut semmi az eszébe.)* ...pillanatban... *(Hosszú csönd.)*

FRUZSINA *(súgja neki):* Mélyen meghatva érzem magam.

ANGYAL *(a rendes hangján):* Jó. *(Szónokolva):* Mélyen meghatva érzem magam... *(Most őszintén elérzékenyül és valami meggyőző erő van a hangjában.)* Sokat küzdöttem az életben... sokféle megpróbáltatás elé állított az élet... sokféle csapással látogatott meg a sors... *(Elhallgat, mert Borbála a folyosóról egy tolószékben halkán betolja Angyalnét, a mester feleségét.)*

ANGYALNÉ *(kissé megviselt, de szép, szelíd arc. És mindig valami mosoly lebeg ezen az arcon. A hangja nem a betegek panaszos hangja. Mégis van benne valami kis szomorúság. Kendő a vállán, ölében kézimunka és egy pirosfedelű regény):* Hűvös van már odakint... És úgy esik az eső...

FRUZSINA *(odálép hozzá és szelíden megigazítja a kendőt a vállán).*

ANGYALNÉ: Pehely úr visszajön?

ANGYAL *(megnézi az óráját):* Minden pillanatban várjuk.

(Csönd.)

ANGYALNÉ: Álmodok ringatóztok... Álmodok!

ANGYAL *(idegesen, de édesen):* Mért mondod ezt, édes lelkem?

ANGYALNÉ: Mért mondom?! Sajnálak benneteket! Belekergetitek magatokat ebbe a dologba... úgy se lesz belőle semmi.

ANGYAL: Ebből? Semmi?

ANGYALNÉ: Két színház már — visszaadta.

ANGYAL *(dühbe jön):* Mert szamarak az igazgatók! Érted?

ANGYALNÉ: Hiszen veled nem lehet vitatkozni! Neked mindenki ostoba, meg szamar! *(Madár úr a szobájában — valószínűleg öltözködés közben — önfelédten énekelni kezd. Angyalné Borbálához fordul, aki valamit rendezget a szobában):* Eredj, mondd meg már neki, hogy ne énekeljen! Olyan ez a ház, mint a bolondok tornáca!

BORBÁLA *(odamegy az ajtóhoz, megnyomja a kilincset, de az ajtó most be van zárva. Kopog):* Madár úr!... Madár úr... *(Madár úr odabent elhallgat és kikiált:)* Mi az? Ne tessék danolni!... Danolni ne tessék! *(Kifelé megy.)* Ahelyett, hogy a súlyzóit rakná el az orrom elől! *(Eltűnik.)*

ANGYALNÉ *(az urához):* Péter lelkem! Eredj le, oszt beszélj a házmesterrel. Mindig énvelem veszekszik a házbér miatt.

ANGYAL: Akassza fel magát!

ANGYALNÉ: Legalább tizedikéig várjon.

ANGYAL: Mindig engem zaklattok ezekkel a hétköznapi dolgokkal! *(Veszi a kalapját és elmegy. Már az előszobában énekelni kezd és a folyosón is énekelve megy végig.)*

ANGYALNÉ (jelentősen): Fruska! Gyere csak! Gyere csak ide szépen!

FRUZSINA (leül az anyja mellé).

ANGYALNÉ (nagy feneket kerítve a dolognak): Hát... tudod-e, milyen nap van máma?

FRUZSINA: Máma? (Gondolkozik. Hirtelen eszébe jut.) A születésnapom!

ANGYALNÉ: Húnyd be szépen a szemedet!

FRUZSINA (kezével eltakarja a szemét, de a nyílások közt kikukucskál).

ANGYALNÉ (a kötője zsebéből kis ékszerdobozt vesz elő. Kinyitja és vékony kis gyűrűt emel ki belőle).

FRUZSINA (kikapja a kezéből): Jaj! Enyém? (Megnézi, megcsókolja): Mama, az enyém?

ANGYALNÉ (nézi mosolyogva).

FRUZSINA: Enyém, igazán? Mama, az enyém? (Felugrik, messze tartja magától, úgy nézi.) Nekem vetted? Nekem vetted? Az enyém? (Ráborul az anyjára és ölelni, csókolni kezdi.)

ANGYALNÉ: Eredj már bolond, még megfojtasz itt!

FRUZSINA (bizalmasan): Mama... Honnan volt pénzed?

ANGYALNÉ (súgva): Borbála volt a cinkos. Elloptuk ketten lassanként a konyháról...

FRUZSINA (nekirohan a díványnak, felugrik rá és áll a tükör előtt. És mintha estélyi ruhában volna, ujjára húzza az olcsó kis gyűrűt és úgy nézi magát, különböző pózokba vágva. Szemtelenül hátranéz): Mennyi volt?

ANGYALNÉ: Sok. Nagyon sok.

FRUZSINA (nagyot rikkant, bukfencet vet a pamlagon és aztán sietni kezd a szobában, össze-vissza, mint egy örült, játékosan túlozva el, hogy mennyire feldúlta idegeit a nagy öröm).

ANGYALNÉ: Na, na! Na, na...

BORBÁLA (belép).

FRUZSINA (elébe áll és pózba vágva magát előtte, mutatja neki a kis gyűrűt).

BORBÁLA: Menjen mán... mit mutogatja itt nekem! Biztosan valami ledér udvarlói! (Odamegy Angyalnéhoz és gépiesen kinyújtja a kezét): A szekrénykulcsot!

ANGYALNÉ (kötője zsebéből kiveszi és odaadja a szekrénykulcsot).

FRUZSINA (az oldalszoba ajtaja elé ugrik, szétvetett lábakkal elállja az utat és mutatja Borbálának a gyűrűt újra).

BORBÁLA (félre akarja nyomni az ajtóból): Eresszen mán... (De Fruzsina áll, mint a vascövek. Birkóznak.) Eresszen mán, na!... Dógom van nekem! (Végre nagymérgesen bejut az ajtón.)

ANGYALNÉ (nevetve nézte őket).

FRUZSINA (leül az anyja mellé. Rimánkodva): Mama... mondd meg, mennyiért vetted?

ANGYALNÉ: Semmit se mondok!

FRUZSINA (messze tartja magától a gyűrűt, úgy nézi félretartott nyakkal. Egyszerre eszébe jut valami és elszomorodik): Mama...

ANGYALNÉ: Mit lelke?

FRUZZSINA: Te már tudod?

ANGYALNÉ (*rosszat sejtve*): Micsodát?

FRUZZSINA: Nem mondta Borbála?

ANGYALNÉ: Na! Mondd ki már!

FRUZZSINA: Eltörtem a kávéskandlit.

ANGYALNÉ: Melyiket? A régit? Ami a nagymamától maradt?
(*Nem kap feleletet. Rendes szegényasszony-méreggel*): Mert szeles vagy és mindig kapkodsz!

FRUZZSINA (*lehajtott fejjel a ruháját babrálja*).

ANGYALNÉ (*ránéz, megsajnálja*): Na jól van, nem haragszom.
(*Szelíden a fejére teszi a kezét és megsímogatja. Csönd.*) Mondd, kislányom... Szoktál te néha a sorsodon gondolkozni?

FRUZZSINA: Mért mama?

ANGYALNÉ: Tizennyolcéves vagy. Maholnap húsz... Apád az... egekbe járkál!

FRUZZSINA (*nagy hittel*): Ó! Papának nagy sikere lesz... Te ezt nem érted, mama!

ANGYALNÉ (*elgondolkozva. Egy kicsit önmagának*): Ez az új lakás... ez bolondította meg az apádat. Amíg a Pacsirta-utcában laktunk, eszeágában sem volt, hogy... operát írjon! Eljárt... zeneleckéket adott... megvoltunk! Mióta ideköltöztünk az Opera mellé és folyton hallja ezt a muzsikát... a próbákat, az előadást... persze, hogy megszédül az ilyen ember! Aztán idefűtta a szél ezt a Pehely urat... ezt a második bolondot!

FRUZZSINA: De mama. Hát hogy mondhatsz ilyet! Pehely úr költő! Ő írta papának a szöveget!...

ANGYALNÉ: Vörösmarty Mihály, lelkem. Az költő volt. A nemzet költője. Pehely úr pedig az apád költője!... Tán hozzá akarsz menni feleségül?

FRUZZSINA: Azt nem!

ANGYALNÉ: Azért! Rossz ránézni. Úgy néz ki, mintha reggeltől estig kenyérhéjat enne.

FRUZZSINA: Juj mama, de sok csúnya vonás van benned!

ANGYALNÉ: Te is jobban tetted volna, ha tavaly bemész abba a bankba...

FRUZZSINA (*elmerülve*): Mama! Te nem hiszel az én tehetségemben?

ANGYALNÉ: Édes kis lányom...

FRUZZSINA (*felugrik*): Tudod, mit mondott nekem tegnap a Bleckner úr?

ANGYALNÉ: Ki az a... Bleckner úr?

FRUZZSINA: Nem emlékszel a Bleckner úrra?... A Mancinak a sógora... itt a második emeleten, aki most itt van külföldről...

ANGYALNÉ: Ja, igen... emlékszem. Minden két hónapban itt látom!

FRUZZSINA: Tegnap fent voltam és hegedültem. És mikor lettettem a hegedűt, odajött hozzám és azt mondta: Kisasszony, aszongya... és egészen reszketett a szája... Kisasszony, aszongya... kegyed egy orri-ginális tehetség... És tudod, ki ez a Bleckner úr most? Színházügynök! És London és Párizs és Bécs! És varieté-színházak és minden...

ANGYALNÉ: Ez a Brekrek úr, vagy hogyhíjják... ez a... negyedik bolond köztetek!

FRUzsINA (*elkeseredve*): Ugyan, mama! Mindig lehúzol bennünket a sárba!

ANGYALNÉ: Nyitott szemmel látom az életet. Azért.

FRUzsINA: Mit tudod te, mi az... tehetségesnek lenni! Érezni, hogy van bennünk valami... valami szép, vad nyugtalanság... valami furcsa, édes kínlódás... láng, amely előmlik bennünk...

(*Sokáig csönd.*)

ANGYALNÉ: Haj, haj! (*Aztán fürkészve nézi Fruzsínát és meglöki a kezével*): Te, mondd... ez a Madár úr...

FRUzsINA (*nem érti*): Madár úr?

ANGYALNÉ: Nem vettél észre semmit?

FRUzsINA: Mit?

ANGYALNÉ: Érdeklődik irántad.

FRUzsINA (*pittyent a szájával és felrántja a vállát*): Nagy a bánatom!

ANGYALNÉ: Na! Ezt biztosan a Mancitól tanultad! Mi kifogásod van neked a Madár úr ellen?

FRUzsINA (*gúnygal*): Helyettes tornatanár! Albérlő! És az albérlő úr érdeklődik a főbérlő úr leánya iránt! Nem érzed, mama, milyen szegényes, milyen undok kis romantika ez?!

ANGYALNÉ: Az ördög vigye el a romantikákat, ahol kitaláltatok!... Derék ember, fiatal ember, állása van... egészséges ember... erős ember...

FRUzsINA: Noná, nem erős! Egész nap súlyozózik!

ANGYALNÉ: Te ne mancizz itt nekem, mert a szádra ütök!

FRUzsINA: Nem érted te ezt, mama! (*A fiatal lányok álpszizichológusával.*) Nékem egy olyan férfi kell, akinek szíve van! (*Szívére szorítja a két kezét.*) Itt... egy szív!... Egy ilyen tornatanárnak nem is lehet szíve. Folyton tornászik! Biztos, egy olyan nagy izom van ott neki!

ANGYALNÉ: Szamár! Kihez fogsz férjhez menni? Azzal nem sokra mégy, hogy Pehely úr minden elsején megkéri a kezedet! És a hónap közepén mindig lehervad! Mára elseje van, emlékezz rá: pont nyolc óra-kor megint be fog állítani a bokkrétájával.

FRUzsINA (*nyújtózkodva, álmodozva*): Ne törődj velem, mama! Majd... egyszer!... egyszer eljön az én időm is... Én és a papa! Pénzt fogunk keresni!... Te is azért vagy ideszegezve ehhez a székhez, mert nem tudunk rendesen kezelteni...

ANGYALNÉ: Énvelem ne törődjeteK... Én megvagyok úgy, ahogy vagyok!...

FRUzsINA: Bízd csak ránk, mama!... Majd egyszer! Meglátod, egyszer minden megváltozik!...

(*Csönd.*)

BORBÁLA (*megjelenik a szoba ajtajában. Kezében vizes ruha. Angyalnéhoz*): Na, jöjjön, tegyük fel ezt az umslágot...

FRUzsINA: Gyere, mama... (*Attolja az anyját a másik szobába.*)

ANGYALNÉ: Te eredj, Borbála... csináld a vacsorát...

BORBALA (*becsukja mögöttük az ajtót, de aztán bekiált*): Mit főztek vacsorára? Grízeslaska jó lesz? (*Nem kap választ.*)

FRUZZSINA (*kidugja a fejét az ajtón. Titokzatosan és mohón*): Nekem csinálj külön palacsintát, mert a születésnapom van! (*Visszakapja a fejét.*)

BORBALA (*megvetéssel végignézi az ajtót*).

KISASSZONY (*kopott ruhában jön az előszobából. Kezében nagy virágcsokor, mely rózsaszínű papirosba van göngyölvé*): Jónapot kívánok! Madár Lajos urat keresem.

BORBALA: Honnan jött, lelkem?

KISASSZONY: A virágüzletből.

BORBALA (*odamegy a másik ajtóhoz és bekopog*): Madár úr... Madár úr!... Valami csomagot hoztak! (*Nem megy ki a szobából, valamit rendezget, aztán később háttal megáll és a fejét visszafordítva, kissé galádul nézi a jelenetet.*)

MADÁR ÚR (*rövid, kinőtt kabát van rajta, amely szinte megpattan vállának és karjának erős izmai felett. Szűk és rövid a nadrágja is. Lábán tornacipő. Frizurája tökéletes, mondhatni borbélylegényes. Nagy, magas duplagallérjában élénkszinű lepke-nyakkendőt visel, de csak akkorát, mint egy szitakötő. Nagy lépéssel jön ki a szobából*): Ki keres engem?

KISASSZONY: Az üzletből jöttem, kérem.

MADÁR: Jól van... (*Átvette a csokrot.*) Majd bemegyek az üzletbe...

KISASSZONY (*kissé nyelvelve*): Kérem szépen azt az utasítást kaptam, hogy mindjárt inkasszáljak...

MADÁR (*majdnem fellöki a szemével*): Olyan sürgős? Mit számítanak érte?

KISASSZONY: Hat forintot.

MADÁR: Mennyit?

KISASSZONY: Hat forintot, kérem.

MADÁR (*a tárcája után nyúl. Éllet*): Legközelebb majd én is virágüzletet alapítok.

KISASSZONY (*megsértődve*): Csak tessék, kérem.

MADÁR (*pénzt nyújt át. Visszateszi a tárcáját és a többi zsebeiben kutat. Valami aprópénzt ad még*): Mennyi az?

KISASSZONY: Öt forint harminc.

MADÁR (*még egyszer végigmotozza a zsebeit. Körülnéz és meglátja Borbálát*): Bori, lelkem! Adjon csak ide hetven krajcárt!

BORBALA (*gorombán*): Honnan vegyem!

MADÁR: Na... adja csak ide!

BORBALA (*felemeli a szoknyáját, amely alatt egy sárga szoknya van. Annak zsebében kotorász*): Itt van ötven krajcár...

MADÁR: Na hamar... még huszat!

BORBALA: Nincs!

MADÁR: Dehogy nincs! Ott a zöld szoknyában...

BORBALA (*dühösen*): De nagyon járatos! (*Felemeli a sárga szoknyát, amely alatt valóban egy zöld szoknya is van. Annak a zsebéből kihalássza még a húsz krajcárt és odaadja.*)

MADÁR (*kifizeti a kisasszonyt*).

KISASSZONY: Jónapot kívánok! (*Elmegy.*)

MADÁR *(óvatosan lefejt a papirost a csokorról).*

BORBÁLA: Most már egy forint negyvennel tartozik! *(Elmegy.)*

MADÁR *(a papirost eldobta. Nézi áhítattal a csokrot).*

FRUZSINA *(kijön a szobából).*

MADÁR *(összekapja a bokáját):* Kezeit csókolom! *(Odamegy Fruzsínához, még egyszer összekapja a bokáját és egyik kezét csipőre illesztve, nyújtja a csokrot.)* Sok boldog születésnapot kívánok!

FRUZSINA *(csak áll és nem nyúl a csokor után. Aztán hol a csokorra, hol Madár úrra nézve, lassan átveszi. Tartja az ölében és szemrehányó hangon):* Mért vesz nekem virágot, Madár úr!

MADÁR *(most a másik csipőjére veszi a kezét):* A virágok... szólni tudnak.

FRUZSINA *(félretartott nyakkal néz rá):* Drága tolmácsokat tart maga... *(Prózái hangon):* Mondja, mit fizetett ezért a csokorért?

MADÁR: Nem gondolja, hogy elárulom!

FRUZSINA: De igen, én tudni akarom, hogy meddig terjed a maga könnyelműsége. Tudja mit lehet egy ilyen csokor árából venni? *(Vázába teszi a csokrot.)* Olyan szegény embereknek, mint mi vagyunk!

MADÁR *(égő szemekkel nézi):* Azért... kegyetlen tud maga lenni!

FRUZSINA *(még a mozdulatait is utánozza az anyjának, mikor mondja):* Nyitott szemmel látom az életet. Azért.

MADÁR: Nyitott szemmel? Maga látja nyitott szemmel az életet?

FRUZSINA: Igen. Nyitott szemmel.

MADÁR: Hiszen a maga szeme csupa álmodozás. Én! Én nyitott szemmel látom!

FRUZSINA: Azt az életet, amit maga lát, azt én is látom.

MADÁR *(közel megy hozzá):* És... mit lát maga... abban az életben?

FRUZSINA: Szegénységet... gondot... szomorúságot... a rossz ruhákat, amik rajtunk lógnak... kurta kis vacsorákat... a nyirkos abroszt és a foltos szalvétákat... Tudja: hogy látom!... *(Irániával.)* És a nagy, nagy örömök!... *(Pipiskedve.)* Eljárni a Viola néniékhez... *(Al-előkelőséggel.)* Ozsonnára járni a Lukecekhez... *(Megundorodik és az ujjain mutatja.)* Kis... fucni élet!

MADÁR: Csak ezt látja benne? Csak ezt?

FRUZSINA *(konokul):* Csak ezt. Kizárólag ezt.

MADÁR: Miféle álmokat kerget maga? Hova, merre akar menni? Mire vár? *(Most mint egy vallomást.)* A legkisebb fizetést is be lehet osztani, kisasszony.

FRUZSINA: Nem... Nem, Madár úr... Maga túlságosan józan, maga túlságosan egyszerű, maga mindennel megelégszik, maga mindenbe belenyugszik... én... *(Kéjesen belenyújtózkodik a levegőbe. Megrázza a fejét.)* Ah! *(A zongorához lép, felveszi a hegedűjét és hátat fordítva mindennek, játszani kezd, mintha eltemetné magát az álmaiban.)*

MADÁR: *(felindulva, sokáig tüzes szemekkel nézi. Odamegy hozzá. Megkapja kezében a hegedűt, majd rabul ejti az egyik csuklóját. Kínlódva.)* Én... én szeretem magát!

FRUZSINA *(rángatja a kezét, amely mintha egy vaskapocban volna):* Eressze el a kezemet!

MADÁR *(lehunyt szemmel a zongorának dől és elengedi a Fruzsina kezét).*

FRUzsINA *(pár lépésre elmenekül tőle és a csuklóját próbálgatja, amin fáj a szorítás nyoma. Aztán sokáig, kicsit ijedten nézi Madárt, aki úgy áll, a zongorához dőlve, mintha minden vére elfolyt volna).*

MADÁR *(összeszedi magát és lassan a szobája felé indul).*

FRUzsINA *(forrón és szánalommal):* Lajos!

MADÁR *(megáll, de nem néz fel).*

FRUzsINA *(egészen közel megy hozzá. Sokáig csönd):* Akart valamit... mondani?

MADÁR *(nem felel, csak a szeme lángol a fájdalomtól).*

FRUzsINA *(lassan ráteszi a kezét. És lassan odacsúsztatja, ahol a szíve van. Szelíden, lágyan tartja ott, mintha egy beteg szívet tartana. Nagy fájdalommal):* Mi van itt magának?

MADÁR *(nagy lélekzetet véve és egy könnyet nyelve le):* A... szívem.

FRUzsINA *(sokáig lehunyt szemmel otthagyja a kezét, küzködik magával, hogy odahulljon a Madár úr mellére, de aztán lassan elvonja a kezét. Visszamegy az asztalhoz és szinte önmagának mondja):* Ne bántson engem, Madár úr... Mama szegény beteg és mindig attól félek a szívére megy a reuma... Mit keresek én itt? Velem valami nagy, valami szép nagy dolognak kell történni... Majd ha a papának sikere lesz... és engem is meghallgatnak... egy pódiumon... fehér ruhában... fent a fényben... kezemben a hegedűvel... És értem is jön majd valaki... valaki... egy ember..., aki több, mint a többi... akit húz a fény... és húz a magasság... aki valami szép... nagy... valami halálosan szép, vad dolgot tudna csinálni értem!

MADÁR *(czecknél a szavaknál szinte remegve és megbabonázva nézi).*

FRUzsINA *(kezét fáradtan az asztalterítőre teszi és szinte keze fejének mondja):* Ne bántson engem, Madár úr...

MADÁR *(lehajtja a fejét és a szobája felé indul).*

FRUzsINA *(kitörve és majdnem sikolva):* Ne menjen így el! Mintha én öltem volna meg! Tehetek én arról, ha nem vagyok szerelmes? *(Odalép hozzá.)* Mit akar? Akar megcsókolni? *(Lehunyt szemmel és kicsit kitarja a két kezét):* Tessék.

MADÁR *(most fellebben benne a büszkesége és ez erőt ad neki. Összeszedi magát és hidegen, halkan fölülről mondja):* Köszönöm, kissasszony. *(Mégfordul és indul a szobájába.)*

FRUzsINA *(majdnem sikolva):* Ne menjen így el!

MADÁR *(visszafordul, hozzálép és megfogja a kezét):* Mit akar?

FRUzsINA *(lehunyt szemmel):* Szeret maga engem?

MADÁR *(nem felel, csak néz rá felindulva).*

FRUzsINA *(összeszorított ököllel, mintha a saját homályos, tomboló vágyait Madár úrba akarná átönteneni):* Akarjon! Akarjon valamit! Valami szép, bátor dolgot! Amivel kitépi magát ebből a szürke pocsolyából! Akarjon! Akarjon valamit!

MADÁR *(az izgalomtól fulladozva):* Akkor az... enyém lesz?

FRUzsINA *(Forrón, suttogón):* Akkor... a magáé.

MADÁR: Ezt... ezt komolyan mondja?

FRUZZSINA: Igen! Akarjon! Találjon ki valamit! Valamit, ami engem is felelem!

MADÁR (*minden erejét összeszedve*): Akkor . . . akkor az enyém lesz?

FRUZZSINA: Akkor igen . . .

MADÁR (*halkan, de mélyen, a szívéből felszakadva*): Köszönöm . . . kisasszony. (*És most valami félelmetes elszántsággal.*) Köszönöm. (*Mikor Borbála belép, pár pillanat múlva be megy a szobájába.*)

BORBÁLA (*bejön. Kinyitja a szekrényt, keresgél benne. Néha visszatekint Fruzzsinára, vagy Madár úrra. Érti, hogy itt valami nagy dolog történt. Egy üveg lekvárt vesz elő és odamegy Fruzzsinához. Nagyon édes hangon kérdi*): Baracklekvár jó lesz a palacsintába?

FRUZZSINA (*kínlódva elfordítja a fejét és elmegy az anyja szobájába*).

BORBÁLA (*utána néz*): Haj, haj! (*Indul a lekvárral kifelé.*)

ANGYAL (*belép*): Bori lelke! Adjál csak ide két forintot!

BORBÁLA: Nincs két forint! (*El akar illanni.*)

ANGYAL (*elkapja a karjánál. Mélyen a szemébe néz*): Tudod, hogy ideges ember vagyok! A doktor is azt mondta, hogy nem szabad velem ellenkezni!

BORBÁLA: Nincs két forintom! Honnan vegyem!

ANGYAL: Na gyere, gyere . . .

BORBÁLA: Nincs, ha mondom! Hát nézze meg, ha nem hiszi. (*Leteszi a lekvárt, felhúzza a szoknyáját és kifordítja a sárga szoknya zsebet. Mutatja.*) Na!

ANGYAL: Gyere, gyere a zöld szoknyával!

BORBÁLA (*nagyot fújva*): H jaj! (*Felemeli a sárga szoknyát is és a zöld szoknya zsebéből pénzt vesz ki.*) Itt van az utolsó forintom! (*Ezt a zsebet is kifordítja.*)

ANGYAL (*átveszi a forintot*): Na gyere, gyere!

BORBÁLA: Mi az, hogy gyere?

ANGYAL: Gyere . . . a veres szoknyával!

BORBÁLA (*dühösen végignézi. Közben a szoknyáját emelgeti*): A fene egye meg az ilyen takarékpénztárt! (*A zöld szoknya alatt valóban még egy veres szoknya is van. Annak a zsebéből kiveszi a másik forintot. Elfordul, mert Angyal nagyon figyelte ezt a zsebet. Kiveszi és odaadja.*) Ehun van ni!

ANGYAL (*megköpdösi és elteszi a mellényzsebébe*): Te mondd csak . . . hogy áll a kamránk?

BORBÁLA: Rosszul. (*Kinyitja a szekrényt, mutatja.*) Van még egy kis szalámi, meg a maradéka annak a sonkának.

ANGYAL: Ennyi van abból a rúd szalámiból?

BORBÁLA: Ennyi. A sonkát maga tízórazta fel. (*Visszateszi. Becsukja a szekrényt.*)

ANGYAL (*a fejét vakarva*): Haj haj! (*Meglátja a csokrot az asztalon.*) Ki hozta ezt a virágot?

BORBÁLA: Én nem tudom!

ANGYAL (*kiveszi a kancsóból*): Eredj, hozzád egy kis vizet ennek a virágnak!

BORBÁLA (*a csokorral és a lekvárral megy kifelé. Az ajtóból visszajön*): Olyan furcsát álmódtam az éjszaka.

ANGYAL (*a zongora előtt áll, a kottákat keresi*): Az a kérdés, hogy libacombot álmódtál, vagy gőzhajót.

BORBÁLA: Magáról, meg a kisasszonyról.

ANGYAL: Gazdagok voltunk?

BORBÁLA: Dehogy! Mentek egy nagy erdőben... olyanok voltak, mint a rémület... a szemük ki volt kerekedve... nagy, hosszú hajuk volt... magának piros... a kisasszonynak meg zöld... És a hajuk égnek állt... Hallott már ilyet?

ANGYAL: Biztosan sok hurkát ettél tegnap vacsorára...

BORBÁLA (*dühösen*): Evett az ördög! Mit jelent ez?

ANGYAL: Eredj, nézd meg az álmokönyvben. (*Zongorázni kezd.*)

BORBÁLA: Még ilyet sohase álmódtam! (*Elmegy.*)

ANGYAL (*zongorázik*).

BORBÁLA (*izgatottan beszél*): Jön a Pehely úr! (*Eltűnik.*)

ANGYAL (*felugrik. Bekiált a szobaajtón*): Jön a Pehely úr!

FRUZZSINA (*kijön. És most két oldalt állnak az előszoba ajtajánál és merőn és mozdulatlanul néznek kifelé*).

PEHELY (*megjelenik az előszobában. Kalapját és az ernyőt egyenként felakasztja a fogasra. De oly lassan mozog a karja, mint az óramutató. Egyik kezén a keztyű, másik keze állandóan a zsebében van. Végre belép. Nem néz senkire és mindjárt a fal mellett, egészen hátul, leül egy székre. Mintha nem lenne benne csont, mindig kisebb és kisebb lesz*).

(*Sokáig fagyasztó csönd.*)

ANGYAL (*ráordít*): Na!

PEHELY (*egy kicsit erőre kapva*): Szalma!

FRUZZSINA (*dideregve*): Mit... mondott?

PEHELY: Nem kell neki... (*Keresi a szavakat, hogy megismételje.*) Tehetséges... originális... emberi... de...

ANGYAL (*fenyegetve*): De!

PEHELY: De sötét! Azt mondja: csupa könny és csupa sikoltás.

ANGYAL: És maga mit mondott neki?

PEHELY: Nagyon szépen beszélt velem. Azt mondta: kérem, Önöknek sem érdeke, hogy egy biztos bukásba vigyem Önöket... Tessék várni: eljön majd ennek is az ideje.

ANGYAL (*dühösen lecsapja a zongora fedelét*): A szöveg! Biztosan a szöveg miatt!...

PEHELY (*feláll. Mellére teszi a kezét*): Bocsánatot kérek, én ugyanezt mondhatnám a zenére!

FRUZZSINA: Juj papa, csak nem fogtok most veszekedni!...

PEHELY (*kihúzza a bal kezét a zsebéből és idegesen húzni kezdi lefelé a keztyűt. Sértődöttségének azzal ad kifejezést, hogy Fruzzsinának visszaadja a keztyűt*): Köszönöm. (*Visszaül. A keztyű az asztalon marad.*)

ANGYAL (*dühösen sétálni kezd*).

FRUZZSINA (*elfehéredett szájjal*): És most mi lesz? Most vége mindennek? Pehely úr? Most vége mindennek?

PEHELY (*feláll*): E pillanatban az a helyzet. (*Két kezével egy tanács-talan mozdulatot csinál és aztán leül.*)

FRUzsINA (*önmagának*): Hát bele lehet ebbe így nyugodni?!

ANGYAL (*sétál. Dühösen*): Ki akar belenyugodni! Ki akar belenyugodni?

(*Csönd.*)

PEHELY (*bátortalanul feláll*): Nékem volna egy indítványom.

ANGYAL (*megáll és ránéz*).

PEHELY: Béreljünk ki egy színházat és adassuk elő az operát a saját vállalkozásunkban.

ANGYAL: Van magának pénze?

PEHELY: Az nincs.

ANGYAL: Akkor üljön le! (*Tovább sétál.*)

PEHELY (*leül, de néhány pillanat múlva megint feláll*): Kérem szépen... Keresni kell egy pénzembert.

ANGYAL (*odasiet hozzá*): Üljön le! (*Tovább sétál.*)

PEHELY (*leül*).

ANGYAL (*gondolkodik*): Itt csak egyetlen megoldás van: a külföld...

PEHELY (*gúnyosan*): Külföld!

FRUzsINA (*egyszerre nagy izgalommal*): Papa!... A Blekner úrral kellene beszélni...

ANGYAL: Ki az a Blekner úr?

FRUzsINA: Itt a házban... A Manciek rokona... Nem emlékszel rá? Pénzember és színházügynök és varieté színházak és minden! Papa! Most biztosan itt van! Hallott engem hegedülni és azt mondta... azt mondta nekem... (*Kendőt kap a vállára.*) Idehívom!

ANGYAL (*nem felel. Sétál*).

FRUzsINA (*ellobog*).

ANGYAL: Dehát mégis mondja már, mit mondott az igazgató?

PEHELY: Mondom. Érdekes... tehetséges... de sötét. Sötét!

ANGYAL: És maga mit válaszolt?

PEHELY: Mit válaszoljak? Hallgattam.

ANGYAL: Nyugodt volt?

PEHELY: Az egyik lábam reszketett az idegességtől, mintha dróton rángatták volna. A másik nyugodt volt.

ANGYAL (*megáll Pehely előtt*): Ilyenkor az ember megáll az igazgató előtt és azt mondja neki, hogy: marha! És becsapja az ajtót!

PEHELY (*mellére teszi a kezét. Szelíden feláll*): Kérem szépen...

ANGYAL: Üljön le! (*Tovább sétál.*)

(*A szomszédos operából könnyű muzsika hallatszik.*)

ANGYAL (*megáll és hallgatja*): Hallja? Hallja ezt az olcsó muzsikát, amit most próbálnak? (*Dühösen kikiált.*) Bori! Bor! Csukd be az ajtót! (*Mikor az ajtót kívülről becsukják, a muzsika elnémul. A mester kifáradva leül egy székre.*)

(*Csönd.*)

PEHELY (*feláll*): Kérem, én magam is beláttam, hogy az igazgató úrnak igazsága van... A darab oly sötét...

ANGYAL (*dühtől lobogva*): Hagyjuk ezt kérem! Hagyjuk ezt!

FRUzsINA (*megnyitja az előszoba ajtaját. Lelkendezve*): Tessék! Tessék parancsolni!... (*Bevezeti Blekner urat.*)

BLEKNER (*külföldi megjelenésű, negyven év körüli. Cilinderét a kezében tartva belép és körülnéz a szobában.*)

FRUzsINA (*fuldokló izgalommal bemutatja az apját*): Édesapám...

ANGYAL (*meghajol*): Van szerencsém...

BLEKNER (*kezet fog Angyallal*): Nem emlékszik rám kedves mester?

ANGYAL: De igen... Nem tudom személyesen volt-e már szerencsénk?

BLEKNER (*vidáman*): Egyszer... két hónappal ezelőtt a lépcsőházban egymásnak mentünk és kölcsönösen leszamaraztuk egymást. Nem emlékszik?

ANGYAL (*szerényen*): Lehetséges... lehetséges... Rokoni látogatóban... ugyebár...

BLEKNER: Igen csak pár napra jöttem.. Ma este már utazom is vissza.

FRUzsINA: Pehely úr... a szövegíró... (*Kezet fognak.*)

ANGYAL (*izgatottan és legszebb hangját használva*): Méltóztassék helyet foglalni... Rendkívül örvendünk a szerencsének.

BLEKNER: Kérem... (*Valamit mondani akar.*)

FRUzsINA (*közbevág*): Papa! Én Blekner úrnak mindent elmondtam... Ő lesz olyan szíves meghallgatni bennünket...

ANGYAL: Méltóztassék helyet foglalni...

BLEKNER (*leül és mondani akar valamit*): Kérem szépen...

FRUzsINA (*megint közbevág*): Az első részt, úgye papa... (A zongorához szalad, kezébe veszi a hegedűt és stimmel.)

ANGYAL (*izgatottan elhelyezkedik a zongora előtt*).

(*Játszani kezdenek. Blekner úr megadja magát és elhelyezkedik a széken. Pehely úr most nem vezényel, a fal mellett áll és az ujját rágra izgatottan figyeli Bleknerre.*)

BLEKNER (*miután egy darabig lélektelenül hallgatta a zenét, megszólal*): Kérem szépen... Kérem szépen...

(*Angyal és Fruzsina elhallgatnak, ijedten néznek vissza Bleknerre.*)

BLEKNER (*feláll*): Entschuldigen Sie mich... Én attól félek, hogy itt valami... confusion van a dologban... Én tudniillik nemzetközi artistaügynök vagyok. Mit csinálok én kérem egy operával?

ANGYAL (*feláll és rémülten néz Bleknerre*).

BLEKNER: Kérem én ezzel semmit sem tudok kezdeni... Garnichts!

ANGYAL: Kérem... Én nyolc évig dolgoztam ezen a munkán...

BLEKNER: De uram! Én végtelenül sajnálom...

FRUzsINA (*majdnem sírva*): Tessék a második részt... meghallgatni...

BLEKNER: Én szívesen meghallgatom, de aztán sem mondhatok egyebet... Impossible!

ANGYAL: Kéremalásson... Ha igazgató úr annyi tőkét... bocsátana rendelkezésünkre... amivel egy színházat kibérelhetnénk...

BLEKNER: Ez naiv dolog, kérem. Én ezt nem is konsziderálok. Ez a dolog nálam teljesen reménytelen...

(*Sokáig csönd.*)

FRUZZSINA (*alig lehelve a szót*): Nem lehetne... valamit csinálni?
BLEKNER (*egy kis szájalommal*): Semmit kisasszony.

(Csönd.)

PEHELY (*támolyogva elindul a faltól Blekner felé, egyszer megkerüli, aztán egészen közel áll az arcához. Vonagló szájjal*): Mm... mm... (Meggondolja. Elrohan. Az előszobában villámgyorsan kapja le a kalapját a fogasról.)

BLEKNER (*nem érti. Utána néz. Egy kicsit hűvösen Angyalhoz és Fruzzsinához*): Magamat ajánlom... (Indul.)

FRUZZSINA (*a küszöbön térdre veti magát előtte. Makogó zokogás tör ki belőle. Két felnyújtott karjában rettenetes kétségbeesés és könyörgés van*).

ANGYAL (*hátat fordít és lehajtja a fejét*).

BLEKNER (*fel akarja emelni Fruzzsinát*): Naa... Kisasszony! Kisasszony!... Nem szabad azért... Naa... (Talpraállítja Fruzzsinát.)

FRUZZSINA (*erőtlenül a diványig megy és ráborul a diványra*).

(Csönd.)

BLEKNER (*szinte önmagának*): Nem kívánhatnak tőlem lehetetlen dolgot... (Nézi Fruzzsinát és Angyalt. Aztán maga elé tekint a levegőbe, mintha erősen gondolkozna. Valami eszébe juthatott, mert lassú lépésekkel előre jön. Leül a székbe. Sokáig csönd. Végre megszólal.) Kérem szépen... Valami jutott eszembe...

ANGYAL (*lassan odafordítja a fejét*).

BLEKNER (*még mindig maga elé nézve és erősen gondolkozva*): Volna egy ötletem... (Feláll, mint aki kész a tervével.) Kérem! (Csönd.) Én ezzel az operával nem tudok mit kezdeni. Ez nem az én bussinesem. Önöknek pedig... pénz kell. Gondolkozzunk csak egy kicsit... Önök mind a ketten zseniális muzsikuskok... Én tudnék önöknek egy hathónapos külföldi engagementet szerezni... amit ha teljesítenek, igen jelentékeny összeget kereshetnek. Nekem tizenötödikére két embert kell szállítanom Londonba. Az a két ember, akit küldeni akartam, az utolsó pillanatban cserben hagyott. Vállalják el önök!

ANGYAL: Miről lenne szó?

FRUZZSINA (*felül a diványon*).

BLEKNER (*gondolkozik*): Just a moment! Én azt hiszem, meg lehetne oldani, és ki tudnánk rántani egymást a bajból. Én a kisasszonyra tegnap nem akkor lettem figyelmes, amikor hegedült, hanem amikor ozsonna alatt összerakta a poharakat és a sótartón, meg a tányérokon egy egész furcsa melódiát vert ki a kávékanállal... (Angyalra mutat.) Biztosan öntől örökölte ezt a tehetséget. Well! Minél jobban gondolkodom rajta, annál jobban tetszik nekem ez a gondolat. Itt az alkalom! Itt a pillanat! Take time by the forelock, ahogy az angol mondja. Ragadd meg az időt az üstökénél! Jöjjenek velem!

ANGYAL: És mik leszünk, kérem?

BLEKNER (*nem felel mindjárt. Óvatosan mondja ki a szót*): Zenebohócok.

(Angyal és Fruzzsina tágranyilt szemmel néznek rá.)

BLEKNER: Nem szabad megijedni a szótól!... Én különféle instru-

mentumokat látok itt. Egész bizonyos, hogy önök univerzális tehetségek. A többi mesterség dolga. Kosztüm, paróka, szerszámok! Ami azon túl van: trükkök, fogások, amiket leutánoznak. Egy ügyes rendező kezében tíz nap alatt kitanulnak mindent. Mára elseje van... ha velem jönnek, tizenötödikéig teljes két hetük van a próbára. Ha tehetségesek: a tehetségük itten kincset ér. Ha büszkék? Mein Gott... olyan maszkot kapnak, hogy még én magam sem fogom felismerni önöket. És idegen névvel szerepelnek. És idegen országban!

(Csönd. Fruzsina már lemászott a diványról és közelebb jött.)

BLEKNER: Én azt mondom: próbálják meg! Vannak nálam kosztümök, szerszámok... itt vannak fenn a lakásban, mert magammal akarom vinni... nézzék meg, próbálják meg... *(Az óráját nézi.)* Gondolkoznak rajta... sok idő persze nincs és azután válaszoljanak...

ANGYAL *(nem felel, csak néz maga elé a földre).*

FRUZSINA *(bátortalanul):* Igen...

BLEKNER: All right! *(Gyorsan elmegy.)*

FRUZSINA *(megsimítja a homlokát, maga elé néz):* Te papa. Mit is mondott? Hogy is mondta?... *(Előre jön és lassan leereszkedik a székbe.)*

ANGYAL *(végigsétál a szobán):* Hát nem megyek! Nem megyek. Inkább itt pusztulok el, de nem megyek! *(Nekitámaszkodva a zongorának.)* Nem megyek!

FRUZSINA *(ijedten nézi. Odamegy és összekulcsolja a kezét):* Papa... Én értem tedd meg! Én értem gyere! Vigyél el engem innen. Majd csak történik velünk valami... Én meghalok itt ebbe a semmibe... itt minden olyan reménytelen, olyan céltalan...

ANGYAL *(átsétál a szobán és most a szekrénynek támaszkodik):* Nem megyek! Hát nem megyek!

FRUZSINA *(utána megy):* Gondolj mamára, papa... Ha pénzünk volna, talpra állana... *(A karjaiba rejti az arcát.)*

ANGYAL *(visszamegy és leül a zongoraszékre).*

(Csönd.)

MADÁR *(bent a szobában énekelni kezd. Az első két sort csak dúdolja, de aztán már szöveget is énekel):*

Elég a mások könnye, hidd el —

Jaj, mit akarsz a könnyeiddel?

Vad tréfa kell ez új pokolnak, —

A könnyek árván bujdosolnak...

BORBÁLA *(nagy sebesen bejön. Nála van a lekváros köcsög. Megkopogtatja a Madár úr ajtaját):* Madár úr!... Madár úr!... Ne danoljon! *(Madár úr elhallgat. Borbála a lekvárt visszateszi a szekrénybe, odamegy Fruzsínához és miután Angyal megvetően végignézte, bizalmasan mondja Fruzsínának.)* Kettőt csinállok dióval, kettőt meg baracklekvárral... *(Kimegy.)*

SZOLGA *(pár pillanat múlva egy kofferral belép):* Jó estét kívánok. A második emeletről küldték ezt a koffert. *(Felteszi az asztalra.)* Jó estét kívánok! *(Elmegy.)*

FRUZSINA *(megnézi a koffert, aztán elfordítja a fejét. Aztán megint odanéz. Valami ruhadarab csüng ki a kofferból, azt felfedezi és megtapogatja. Lassankint megjön a bátorsága és kinyitja a koffert fedelét. Mindig jobban felvillan a szeme, a koffert tartalmát forgatva. Kivesz belőle egy rúd szalámit. Minden bajáról elfelejtkezve.)* Papa! Nézd csak! Szalámi! *(Nézi, forgatja. Az egyik végén belefúj. Olyan hangot ad, mint a tárogató. Ettől nekibátorodik és keservesen elfújja rajta):*

Nagy Bercesényi Miklós
Sírdoгал magába...

ANGYAL *(erre már ő is feláll, odamegy és nézi a csodálatos szalámi-rudat).*

FRUZSINA: Juj, be édes. *(Új szerszámok után kutat. Egy klakkot talál: rögtön a fejibe nyomja. Aztán egy férfikabátot talál, óvatosan kitapogatja. Fölveszi, de olyan bő, hogy kétszer is beleférne. Egy elegáns, vastag sétabotot is kihúz. Ezt is óvatosan kitapogatja. A bot ébenfekete, a fogantyúja hófehér. A botot a karjára akasztja. Látszik rajta, hogy már mindennel tisztában van. Az apjához, aki még mindig a szalámirudat tanulmányozza.)* Papa, ide nézz. *(Elindul az előszobaajtóig és onnan méltóságteljesen lépked vissza befelé mint egy angol lord. Odamegy az állófogashoz és az alsó karikájába beállítja a botot. A bot, amint elengedi, lassan, bánatosan lehajlik, félkörben, úgyhogy fehér fogantyúja majdnem a földet érinti. Persze a bot csak cimbalomdrót, kenderbe göngyöltve, kívül fekete szövetburokkal és azért konyul le, mert csak alja és fogantyúja van vasból. De ezt nem lehet tudni. Fruzsina olyan szemjátékkal kíséri a bot rendkívüli viselkedését, hogy lehetetlen észre nem venni. Aztán a szoba másik oldalára megy, leveti a kabátot és leteríti a földre, a kabát azonban hetykén állva marad, mint egy sátor. Tudniillik a belésébe három léc van elrejtve. Fruzsina a középre áll és az apja felé büszkén megemeli a klakkot. Nagyot ugrik örömeiben, most már mint egy clown.)*

ANGYAL: Mutasd, hogy csináltad ezt?

FRUZSINA *(elébe áll):* Nem szabad! Titok!

(Újra kutatnak a koffertban.)

ANGYAL: Te nézd csak ezt a sonkát!... *(Kivesz egy hátsósonkát, amely olyan hangot ad, mint a mély fuvola. Elfúj rajta egy skálát. Aztán visszateszi. Megtalálják a kosztümoiket és aztán a parókát.)* Te nézd csak! *(Fejére húzza a nagy piros parókát és mutatja Fruzsínának.)*

FRUZSINA: Itt a másik! *(Ő a zöld parókát húzza fel.)*

(Mind a ketten a tükörhöz szaladnak. Eleinte riadtan nézik magukat. különféle mozdulatokat és arcfintorokat vesznek fel. Forognak és mozognak a tükör előtt. Fruzsina elrikkantja magát és ettől a pillanattól kezdve — megtalálva az új játékot — megjátssza a kiskutyát, ha tükörrel kerül szembe. Vékony, szenvedélyes hangon ugatja önmagát. Elugrik, visszapattan és morog. Angyal a másik tükör előtt a borjúbögést próbálgatja.)

FRUZSINA *(odaszalad az apjához):* Te papa, nézd csak! Ha ezt itt meghúzom, akkor égnek áll a hajam! *(Kipróbálják a paróka titkos zsinégét.)*

BORBÁLA *(belép és ki akar venni valamit a szekrényből. Mikor*

ránéz Angyalra és Fruzsínára, azok meghúzzák a zsineget és a hajuk lassan égnék mered. Borbála nekiesik a szekrénynek és nagyot sikolt).

(Angyal és Fruzsina lekapják fejükről a parókát és odaugranak.)

FRUzsINA: Pszt! Pszt! (Ijedten fülel az anyja szobája felé.)

ANGYAL: Ne sivíts te bolond, hiszen csak játszottunk!

ANGYALNÉ (aggodalmas hangja a másik szobából): Mi az?

FRUzsINA: Semmi mama! A Bori megijedt egy egértől!

(Visszatüskölik Borit a szobába és intenek neki, hogy csendbe legyen és ne szóljon semmit odabent. Megint kutatni kezdenek a kofferban.)

FRUzsINA (egy pettyes kávéskandlit talál): Papa! Papa! Papa! Kávéskandli! (Mikor belefúj, egy okarina szólal meg. Felköltözik vele a díványra, kicsit próbálja, aztán már egy melódiát fúj ki rajta.)

ANGYAL (egy furcsa csengőt talál. Nézi, forgatja, a fogantyúja táján belefúj, — ez meg egy flóta. És egy pillanat múlva már tökéletes összhanggal kíséri Fruzsínát. Egyszer csak félbehagyja a flótázást, megint nézegeti az esernyőt, kinyitja: az esernyő csupa rongy. Akaratlanul oda néz, ahol az ő esernyője szokott állni. Az esernyőt visszateszi és tovább kutat. Egyszer csak egy arasznyi kis hegedűt talál): Te! Te! Gyere csak ide (Megtalálja a párját is. Fruzsina még mindig önfeledten okarinázik.) Gyere ide!

FRUzsINA (odamegy. Almélködva nézi ő is a parányi hegedűt. Megpengeti és megvon rajta egy hangot).

ANGYAL: Te! Gyere, ülünk csak ide! (Leülnek egymás mellé.) Játsszuk a nyitányt! (Egyszerre illesztik álluk alá a kis hegedűket és azután vékony, ezüstös hangon megszólal a Nyitány. Angyal egy ideig elfelejtkezve játszik, aztán lassan ölébe engedi a kis hegedűt és keserve sen zokogni kezd.)

FRUzsINA (csak jó soká vette észre, annyira elfoglalta a muzsika. Rémülten nézi az apját): Papa! Papa!!... Te sírsz?

BLEKNER (belép): Nos? A válaszáért jöttem!

ANGYAL (összeszedi magát): Igen kérem! Megyünk kérem!

BLEKNER (előveszi a tárcáját): Mindenekelőtt itt van az előleg! (Átadja.) De gyorsan, gyorsan... (Megnézi az óráját.) Húsz percünk van a vonatindulásig...

FRUzsINA (beugrik a szobába): Mama! Mama! (Azt se tudja, hova szaladjon.)

ANGYAL: Bori! Bori! (Kapkodja a dolgokat.)

BORBÁLA (kitólja Angyalnét).

ANGYALNÉ: Mi az? Mi az?

ANGYAL (miközben rohannak és pakolnak): Utazunk... szerződést kaptunk...

BLEKNER (odamegy Angyalnéhoz): Jóestét asszonyom... Nem emlékszik rám?

ANGYALNÉ: De igen... Olyan ismerős... Most már emlékszem.

(Angyal és Fruzsina szaladgálnak és pakolnak.)

ANGYAL: A borotvám! Hun van a borotvám?

BLEKNER (Angyalnéhoz): Hát viszem őket... Viszem őket most azonnal!

ANGYALNÉ: Hová? Hová viszi őket?

FRUZSINA (*megáll futtában*): Külföldre!... Külföldre megyünk, mama!... (*Bleknerhez, jelentősen, hogy el ne árulja őket.*) Hangversenyezni megyünk! Hangversenyezni... (*Tovább rohan.*)

BLEKNER (*Angyalnéhoz*): Igen... egy hangversenykörútra...

ANGYAL (*a szekrény előtt Borihoz*): Hol az ingem? Hol vannak a tiszta ingeim?

BORBÁLA (*össze-vissza szaladgál. Segít pakolni.*)

ANGYALNÉ (*Bleknerhez*): Most?... Azonnal?

BLEKNER: Hja, kérem... Ez nálunk így megy!

ANGYALNÉ (*állandó rémületben*): Mennyi időre viszi el őket?

BLEKNER: Hát bizony, ha sikerül a tervem, akkor egy félesztendeig odalesznek!

FRUZSINA (*Borbálához*): A harisnyáim! A fekete harisnyáim!

ANGYALNÉ: Egy... félesztendeig?!

BLEKNER: Nem olyan nagy idő az! Jön a levél, megy a levél!

ANGYALNÉ: Jaj, Istenem... Teremtő Istenem!

BLEKNER: És nincs kizárva, hogy én nemsokára megint Pesten leszek. Akkor majd személyesen is hírt hozok róluk... (*Megnézi az óráját*): Na, én megyek! (*Angyalhoz*): Siessünk, mert kevés időnk van! Én majd lent várok itt a kocsival... (*Angyalnéhoz*): Isten vele, asszonyom.

ANGYALNÉ: Visszahozza őket? Visszahozza őket?

BLEKNER: Visszahozom! (*Nagyon melegen*): Ígérem, hogy visszahozom! (*Elsiet. Az ajtóból még visszakiált*): Siessünk! Hurry up.

ANGYAL (*Borbálához*): A koffereimet! A fekete ruhámat!

FRUZSINA: A sárga cipőm! A sárga cipőm!

(*Viharzanak és pakkolnak.*)

ANGYAL: Siessünk! Gyerünk! Add ide azt a kabátot! Eridj innen!

ANGYALNÉ: Mikor jöttök vissza?

ANGYAL: Egy félév mulva! Nesze itt van pénz! (*Borihoz, aki szintén össze-vissza rohan*): Nesze, itt van a te pénzed is...

SZOLGA (*belép*): Vihetem a koffereket?

ANGYAL: Igen!

FRUZSINA: Ezt is! Ezt is! (*Odaadja a hegedűt.*)

SZOLGA (*elviszi a koffereket*).

(*Angyal és Fruzsina magukra kapják a felöltőiket.*)

ANGYAL (*odalep a feleségéhez*): Szervusz, édes angyalom! (*Megcsókolja, kezecsköl neki.*) Viseld magad jól! Ne legyen semmi baj! Egy félév mulva hazajövünk! Bori, vigyázzatok a házra!

ANGYALNÉ: Jaj, Istenem... hova mentek?

ANGYAL: Ne félj, lelkem... Ne búsulj, visszajövünk...

FRUZSINA: Visszajövünk, mama... Meglásd, jobb lesz így... (*Öleli, csókolja.*)

ANGYALNÉ (*Fruzsínához*): Kislányom! (*Sírva fakad.*)

FRUZSINA (*az ölébe borul, ő is sír*): Ne félj, mama! Ne félj! Hozunk majd neked mindent!

ANGYALNÉ: Mikor írtok? Mikor kapok levelet?

FRUZSINA: Írunk, mama... írunk... Én mindennap írok neked!

ANGYAL (*bekopog a Madár úr ajtaján*): Isten áldja meg Madár úr!... (*Nem kap feleletet.*) Biztosan alszik... (*Borihoz*): Pehely urat

üdvözljük! *(Már az ajtóban áll. Sürgeti Fruzsínát, aki még mindig az anyjától búcsúzik):* Na gyerünk, gyerünk! *(Egyszer még ő is visszamegy megcsókolni.)*

(Most megállnak az ajtóban és onnan integetnek.)

ANGYAL: Szervusztok!

FRUzsINA *(síró hangon):* Kezeit csókolom! *(Még egyszer visszaszalad az anyjához kezecskókolni.)*

ANGYAL: Na gyerünk, gyerünk!

FRUzsINA *(a másik ajtóhoz szalad):* Madár úr! Isten áldja meg! *(Füül a szobába, de nem kap feleletet.)*

ANGYAL *(meglátja, hogy a felesége fel akar állni a székben):* Mit akarsz?

ANGYALNÉ: Kikísérlek benneteket!

ANGYAL: Nem lehet! Maradj ott! Gyerünk! *(Kézenfogja Fruzsínát és kihúzza.)*

FRUzsINA *(messziről is visszakiabál):* Kezitesókolom! Kezitesókolom!

BORBÁLA *(lekísérte őket).*

ANGYALNÉ *(csöndesen, óvatosan visszaereszkedik a székbe).*

FRUzsINA *(még az udvarról felhallatszik a hangja):* Kezitesókolom!

(Közben sötétedik.)

BORBÁLA *(hozza a csokrot és leteszi az asztalra a vázával, amelybe vizet öntött).*

ANGYALNÉ: Gyujtsd meg a lámpát...

BORBÁLA *(meggyújtja).*

ANGYALNÉ *(önmagába roskadva):* Vajjon... látom-e még őket?

BORBÁLA: Jaj, Istenem... ne beszéljen már ilyen zódeket! Hát hogyne látná...

(Sokáig csönd.)

BORBÁLA: Nyolc óra! Most ütötte a nyolcat!

PEHELY *(kezében egy csokorral, megjelenik):* Kezeit csókolom... *(Zavartan):* Beszélhetnék a kisasszonnyal?

ANGYALNÉ: Elutaztak, Pehely úr...

PEHELY *(meglepődve):* Elutaztak? Hová?

ANGYALNÉ: Valahova külföldre!

PEHELY: És mikor jönnek vissza?

ANGYALNÉ: Soká... Talán egy félesztendő mulva...

(Csönd.)

PEHELY: Akkor hát... *(Megfordul és a csokrot oda akarja tenni megszokott helyére: a vázába. Meglepetten látja, hogy ott már egy másik csokor van. Sokáig nézi és a maga csokrát lefekteti az asztalra, a Madár úr csokra alá. Zavartan):* Kezeit... csókolom... *(Elmegy.)*

ANGYALNÉ: Isten áldja meg, Pehely úr...

(Csönd. Madár úr a szobában énekelni kezd. Bori indul az ajtó felé.)

ANGYALNÉ *(megállítja):* Hová mégy?

BORBALA: Megint énekel!
 ANGYALNÉ: Ne bándd! Hagyd!
 BORBALA (*leül, figyel*): Mért énekel?
 ANGYALNÉ: Talán... a szíve fáj.

(*Ülnek a lámpafényben és hallgatják, amint Madár úr odabent a szobájában szomorúan énekl:*

Elég a mások könnye — hidd el —,
 Jaj, mit akarsz a könnyeiddel?

Madár úr még énekel, mikor a függöny csöndesen lemegy.)

(*Függöny.*)

PETRŐCZI KATA SZIDÓNIA

(*Az első magyar költő*)

Olyan volt, mint a többi asszony:
 Tűrő, törekeny, szenvedő —
 Csak lelke szólt más, tisztább hangon,
 S megfogta bűvös, szent erő...

Csak lelke volt más, — halk, zenélő,
 Beszédés hárfa: bús, örök, —
 Szívébe — rejtett szenvedéstől, —
 Zengő madárka költözött ...

Mint párja vesztett özünöke,
 Bolyongott berken, bokron át —
 Szerelmi tűzben perzselődve,
 Kereste hűtlen bajnokát ...

Járt itt is — omló könnytavának
 Vízén suhant el gyors hajón —
 Az első, égő, női bánat
 Itt sirt dalokba jajgatón ...

Ózd, 1925.

Vályi Nagy Géza.

PÁRHUZAMOS UTCÁK.

— Anyukám, ma hazakísértem, mert egy negyedikes meg akarta verni. Azért jöttem későn... Mert messze lakik, a Hajó-utcán... És a nénye olyan rút, dühös asszony...

Pityu sietve csatolta le a hátáról a táskáját, kirakta a könyveit az iskolapad tetejére, aztán odaült az anyja mellé. Átölelte a szomorú, szép asszonyt s lelkendezve mesélt tovább a nyolcadféléstendős lelkét négy nap óta betöltő, élményszámba menő dologról... Mert a könyveknél, új tanítóbácsinál is jobban foglalkoztatta ez, mióta a második elemibe került.

— Hidd el, anyukám, olyan jó kisfiú szegény és olyan gyámoltalan! Ha csúfolják, csak sír, ha a haját meghúzzák, sír, ha hátbaütik, akkor is sír, mindig csak sír és nem mer visszaütni... De én nem engedem, hogy bántsák és én ma nekimentem egy negyedikesnek, annak a nagy Fülöp Pistának miatta, mert én úgyse félek, a nagy fiúktól se félek!... Én igazán, de igazán nagyon szeretem szegényt, anyukám, én úgy sajnálom azt a kisfiút!

Az anya szeretettel nézett a felhevült, lelkesült gyermekarcba és meglepte a nagy, bársonyos fekete szemekből feléje lobogó elszántság és védeniakarás. Kisimította a fekete fürtöket a kisfiú fehér homlokából, aztán kissé fáradt, de nagyon meleg hangon simogatta a szavával is.

— Jól teszed, Pityukám, hogy nem engeded bántani a gyengébbet... S ha igazán olyan jó kisfiú az a kis... hogy is hívják... nem figyeltem meg a nevét...

— Ferinek hívják. Úgy mint apukát... Csakhogy az Kovács Feri...

A hintaszék felől újságpapír zörrenése hallatszott. Türelmetlenül ugrott fel az apa:

— Pityu, te igazán túlságba viszed a dolgot! Négy nap óta egyebet sem hallunk, mint: „az a szegény kisfiú így, az a szegény kisfiú úgy...“ Nem azért jársz iskolába, hogy folyton egy másik gyermekkel foglalkozzál!... Jobb lenne, ha a tanítóbácsira figyelnél!

A kisfiú szíve összeszorult; könnyelábadtak a nagy fekete szemek. Napok óta ez a csodálatos, jóleső öröm forrt a szívében. Boldog volt, hogy védelmébe vehette a gúnyolt, üldözött, elkínzott gyermeket. S természetes, hogy a szüleinek is beszélt róla... Anyuka nem is bánta, sőt... még inkább örült... Apuka sem haragudott még eddig... Hát most miért?

A könnyek nem gördültek le — dac keményítette meg a gyermekszívét. Hátravetette a fejét s különös, éles, szinte felnőtthöz illő hangon szólt oda az apjának:

— Kérdezd meg a tanítóbácsitól, hogy figyelek-e? Ma is én tudtam legjobban a számtant! És — én nem bánom, ha mindennap összeszidsz is... én azt sem bánom, ha meg is versz, még sem engedem, hogy bántsák azt a kisfiút azért, mert nincs ereje... Hát tehet ő arról, hogy neki a jó Isten nem adott apát!... Úgye, anyukám, nem tehet?

... A férfi dühös felugrása óta dermedten ült a fehérarcú asszony. Szinte világitott a sápadtsága, hirtelen szédülni kezdett és négyszer-ötször nyelnie kellett egymásután, mert összeszorult a torka. Karcsú, vékony újjai idegesen vonaglottak az ölében s úgy felelt a fiúnak, mintha nagy, messze útról tért volna meg a lelke:

— Nem... Nem tehet... Persze, hogy nem tehet... És... És... Pityukám, mit is akartam mondani?... Igen, ha akard, ha szeretnéd, hozd el délután azt a kisfiút... Szeretném látni a kis védencedet.

Aztán határozottan, nagyon komolyan, ellentmondást nem tűrő hangon tette hozzá:

— Igen, igen, hozd el! Majd apuka is hazajön négy órára.

A férfi arcából is kisiklott a vér. Göresösen fogta egy szék támláját és emberfeletti erővel uralkodott magán, hogy ki tudja mondani:

— Igen, természetesen... itthon leszek ötre én is.

Hallgatva ebédeltek. A társalgást különben is Pityu szokta vezetni, de most az üde gyermekhang ezernyi kérdése sem hullott a csend símaságába, hogy válaszok hullámozhassanak utána. Mintha már ez a kis lélek is külön utcára kanyarodott volna, mint ahogyan a szülők lelke külön utakon járt...

Ó, mert külön utakon járt már két év óta... Párhuzamos utcákon, melyeket sehol, sehol sem köt össze keresztutca, amelyek között még csak egy átjáróház sincs, hogy a végnélküli párhuzamos utcákon megindult két ember összetalálkozhassék valaha.

Pityu nem tudott erről. Nem igen járt más gyermekekhez, az anyja nélkül meg éppen nem. Soha nem vette észre, hogy náluk nem minden úgy van, mint másoknál. Nem is sejtette, milyen elszánt küzdelmet folytatott önmagával az egymásra nézve teljesen idegenné vált két teremtés, akik közül az egyik az apja, a másik az anyja. Hogy mennyi titkos gyötörődés, milyen erős, kétségbeesett akarás tette lehetővé neki az igazi otthont, az együttélő szülők gondozó nevelését s a magukat, a saját jogait sürgetve követelő énjüket is megtagadó szeretetét.

Pityu még karonülő kisbaba volt, mikor ez a különjárás megkezdődött. Születése után az anyja sokáig betegeskedett s a szülei sürgetésére hazaköltözött három hónapra a fehér falusi kastélyba tejet inni, jó levegőt szívni, gondtalanul élni. Nyugodtan utazott el, háztartását egy lánykori barátnőjére bízta, ki évek óta házvezetőnő volt egy előkelő családnál. A lány gyakran el-eljárogatott hozzájuk, megható ragaszkodással vonzódott nemcsak az asszonyhoz, de a férjéhez is, úgygogy az asszony még tréfált is néha az urával:

— Te, ez a Juliska szerelmes beléd!

Most is az első szóra lemondott egy nyári pihenőről és hozzájuk költözött. Az asszony nyugodt volt hát és teljesen megerősödött. A pihenés után elkövetkezett a megszokott tevékenység utáni vágy, az elyengült szervezet szinte alélt közönyét felváltotta a gyorsabban kerengő vér szava. Nagyon kívánczozott már az otthona s az ura után. Már a holmiját csomagolta, hogy váratlanul lepje meg az urát, mikor egy kétségbeesett levél széttépett minden álmat, megölt minden édes reménységet.

A levelet Juliska írta — a hűséges barátnő. Töredelmesen vallotta

be, hogy legyőzte a régen harcoló szerelme. Egy gyenge pillanatban visszaélt barátnője bizalmával — s a büntetése is meg lesz érte.

Az asszony teljes lelkében megrendült. Soha nem akart visszatérni a férjéhez. De szülei, a gyermek jogát az „én“ kultusza fölé helyező emberek, lassankint meggyőzték, hogy kötelessége megtartania a fia számára az apát. S a férfi, ki a levél történetét megtudva, irgalomra nem is számított, a jóságától megszegyenülten, de szívében titkos reménykedéssel vitte végül haza a feleségét, meg a kislfiát.

Hiába reménykedett: az asszony lelkében nem maradt szerelem. Vagy ha maradt, úgy bámulatos fegyelmélettséggel titkolta — talán még önmaga előtt is. Anya volt csak és semmi más. A férfi eleinte bűnbánással, alázatos, könyörgő szerelemmel próbálta enyhíteni a felesége haragnak vélt hidegségét. De az asszony megmondta: nem haragszik. Csak úgy érzi: meghalt valami, eltört egy finom, vékony kristálytárgy, elpattant egy húr, elhervadt egy féltve őrzött, bűbajos álomvirág — elhidegült a szíve. Útott lett és érzéketlen minden és mindenki iránt — csak a fiát szereti.

És jártak tovább a külön utcákon... Soha véget nem érő, párhuzamos, egymáshoz nem vezető bánatutcákon...

Az asszony eleinte azt hitte: a férje a vagyona miatt örült úgy a visszatérésének. De nemsokára meggyőződhetett, hogy férjénél a vagyonkérdés nem jött számításba. Az első év végével leszámolt a jövedelmével s az asszony határozott kívánsága dacára sem fogadott el hozzájárulást a háztartáshoz. Az asszony akkor szegyenkezett kissé a gyanakodása miatt, de mert túlságosan fáradt, elézékeltelenedett volt még akkor, nem bírta az erősebb harcot, az igazabb akarást. Nem ellenkezett túlságosan, csak a ruháit csináltatta maga.

Csak folyt hát tovább e különös élet, amelynek egyetlen összekötő kapcsa a kislfiú volt. Elég erős kapocs ahhoz, hogy egymás mellett élésre kényszerítsen két elidegenedett lelket, de tehetetlenül gyenge az összevezetésükhöz.

A férfi komolyan, elszántan dolgozott a családjáért. Jóléttel, fényűzéssel vette körül a feleségét s a kislfiát. Úgy érezte: ennyivel tartozik a feleségének az elrontott életéért... A másik családjának szerény megélhetést biztosított, de sohasem látta többé a leányt, akit magában elátkozott — és sohasem nézte meg a gyermeket, aki mégis, mégis csak az ő fia volt!

És most ez a szerencsétlen véletlen...

...Hogy éppen Pityuval kerül egy iskolába az a fiú... S hogy ez az érzékeny, jószívű gyermek annyira vonzódik hozzá... Nem áltatta magát. Tudta nagyon jól: a feleségének ma, a név és az utca ismerése óta csöppnyi kétsége sem lehet. Tudhatja, hogy kit szeretett meg Pityu olyan csodálatos módon. Hiszen a leány a halála előtt nem neki, hanem a barátnőjének írt. Azt kérte meg: gondoskodjék a fiáról, akit Kovács Ferencnek hívnak s a Hajó-utcában lakó testvérénél lakik. A felesége akkor átadta neki a levelet és csak annyit mondott: — Elvárom, hogy teljesíti a kötelességét...

A férfi már a saját szobájában ült és kétségbeesetten rágta a szivarját... A felesége igazán meggyőződhetett volna már arról, hogy a lelkében nem vétkezett ellene. Megérthette volna, hogy a történetekben hibá-

sabb a leány, mint ő — bár eddig ezzel soha nem védekezett. Eléggé férfi volt ahhoz, hogy helytálljon, meglakoljon a könnyelműségéért. De ez a büntetés már mégis csak túlságos... Szívének minden melegsége a vele együtt élők felé áradt s a kisfiú viszonzta is ezt a melegséget. De ha a feleségéhez közeledett, ha csak megszólította — jeges hullám csapott feléje, mintha egyenesen az asszony szívéből áradna ez a megközelíthetetlenül tevő, szinte halottian hideg áramlat.

Úgy érezte: ezt az utolsó csapást, ezt a megszegyenítést, a szembe-sítést tévedésének élő, vádló tanujával már igazán elengedhette volna a felesége. El kell tűrnie — igen, hiszen joga van ehhez is — csak nem szép, hogy él ezzel a joggal... Szinte nem is ismert a nagylelkű asszonyra most, ebben az évek mulva is bosszútálló gesztusban.

Az asszony fáradtan feküdt a hálószobájában, amelynek Pityu volt a második lakója. Szomorú volt és tépelődő, de igazán nem gondolt bosszúra. A feje zúgott, a fülében csengett a Pityu merész, dacos hangja:

— Hát tehet ő arról, hogy a jó Isten neki nem adott apát? ... Ugye anyukám, nem tehet?

Vakító, éles fájást okozó világosság hatolt az agyába. Szédítő mélység tárult fel előtte — és most gondolt először a gyermek sorsára, aki az ő kisfiúnak a véreből való vér s akit ütnek, gúnyolnak — mert nincs apja...

Hét év óta először gondolt a fián kívül másra s szinte felemelkedett a lelke, hogy ez a nagy mélységes szájalom költözött beléje.

Nem. Ez a gyermek nem hibás. Hogyan is lehetne bűnös egy kicsi fiú — a kis Pityuka testvére? És tulajdonképpen ki hát a hibás? A leány szegény meghalt. A botlásáért meglakolt a szégyennel — a hibáját, ha volt, helyrehozta, hiszen életet adott a gyermekének és nevelte. Hogy dolgozott érte, magános utat járt miatta, erős férfikarok támogatását, sőt a szerelmet is nélkülözötte, ezzel mindent, mindent levezekelt.

A férje?... Istenem, hét év óta látja a bűnbánattal magára vett bűnhődését. Nézi a családjáért folytatott erős, becsületet küzdését, meg kell látnia az alázatos, bocsánatért esdő szerelem fel-felszillanását a szemében — s utána, a reménytelenül fájdalmas lemondást...

És az asszony egyszerre megdöbbenő, leverő felismerésre hökken meg: ő maga, egyedül ő az oka mindennek!

Hiszen nemcsak látta, de nevette is a lány egyre erősödő vonzódását — és mégis: a birtokolók könnyelmű fölényes léhaságával vezette össze őket. Valósággal a férje karjaiba dobta azt a szegény lányt. És azután! Soha nem gondolt a könnyelműségéből sarjadzó új életre.

Nem törődött azzal, hogy az anyja halála után milyen környezetben él, gondját viselik-e? S a kérlelhetetlen magatartásával elvette a lehetőségét, hogy a férje nézzen utána. Hiszen jól tudta: az szegény még mindig várt s azt hitte, hogy azzal elrontana mindent. Ó, túlságosan megbűnhődött szegény...

Aztán Pityu jutott az eszébe. Az életét a Pityu jóvoltának szentelte ő is, a férje is... Nos... Pityu már elérkezett abba a korba, mikor a gyermekek már nem igen kérdeznek, hanem titkokat kutatnak, mikor előbb sejtene, aztán felfigyelnek és végül — látnak...

... Bolondos, jószívű, bátor, kicsi Pityu!

Melegség hullámzik át a szíven és mikor a csengő megszólal, rég nem érzett, boldog izgalommal ugrik fel, siet ki a fiúk elébe az ebédlőbe.

Pityu újjongva húzza beljebb a gyermeket — a dolgozószobából sápadt, elszánt arccal bukkan ki az apa. De az asszony csak a két gyermeket látja — megdöbben, elámulva nézi. Mert a Pityunál sokkal kisebb, vézna kisfiú arcából a Pityu nagy, bársonyos sötét szemei néznek rá félénk nyíltsággal... S e két egyforma gyermeki szempár — olyan, mint a férjé...

Meggyengül a térde — kénytelen leülni. De ugyanekkor magához vonja, el sem ereszti a kézsókoló kisfiút és beszélgetni kezd vele. A szoba másik végén ámulva hallgatja a férje a melegen remegő hangot, amelyet ő maga közvetlenül ő, de régen nem hallott már — s amely a kis jövővényen túl most az ő szívébe lop félénken ujjongó reménységet.

— Ferinek hívnak?... És a nagynénédnél élsz? Igen? Hát olyan nagyon szeretted az anyádat?!... Szegény kicsi fiam...

Kissé bátortalanul vibrál a finom, szelíd hang:

— Néha a néni is jó... De sokszor meg úgy bánt... Azt mondja: ha nem kapna értem olyan sok pénzt, nem is tartana világ csúfjára... Mert tetszik tudni, hogy nincs apám... Pedig én igazán nem tehetek róla!...

... Megint ez az okoskodás... A házaspár ma már a második gyermek ajkáról hallja. De míg Pityu úgy mondta, mintha szép ruháról vagy új cipőről volna szó, a másik gyermek hangjában már ott remeg a korán nyomorúságra jutott gyermek vádoló, borzasztó tudása. És ez a hang az életre kelt önvádon kívül még más, különös érzést is éleszt az apában... Ahogy ott nézi a kipirult arcú, részvétől ellágyult asszonyt, aki egyik kezével a Pityu kezét fogja, a másikkal a kis idegen kezét simogatja, ismét feltolakodik a szívében a nagy, meleg szeretet s most máris egyformán öleli át mind a három teremtest...

Az asszony kedves, anyás mozdulattal simítja ki az idegen gyermek homlokából a fekete haját, úgy ahogy a Pityuét szokta. Aztán hirtelen Pityuhoz fordul:

— Mondd csak Pityu, mit szólnál ahhoz, ha Ferikét magunkhoz vennénk?

A szoba másik végében gyorsan fordul az ablak felé a férfi, mert alig tudja visszafojtani a nagy, meghatott zokogást. Pityu meg egy pillanatig bámulva néz az anyjára, aztán a nyakába ugrik és kacag és sikong örömeiben.

— Megengednéd, anyuskám?... Igazán ide vehetjük?... Egészen?... Örökre?... Ó, anyukám, olyan boldog lennék!... Látod, nekem nincs testvérem, pedig minden gyermeknek van. Ferencinek kettő, Molárnak egy és Szántónak hat!... Ha idevesszük, Ferike lesz az én kis öcsém... Ugye, Feri?

A másik fiú szótlanul nézi most már indiántáncot járó kis védelmezőjét. Hallja, amit beszélnek, de a szavak még nem jutottak el az értelméig... Csak fogja áhítatosan az idegen, szép asszony karesú ujjait, de mozdulni nem mer. S az asszony csendes mosolygással pillant hol a tomboló fiúra, hol meg arra a szótlan, meg-megvonagló vállú alakra ott az ablakmélyedésben.

Pityu már a tervezgetésnél tart... Leül az anyja mellé:

— Anyukám, hol alszik majd Ferike?

Az anyja próbára akarja tenni a fiát:

— A te kiságyadban, hiszen ő a kisebb. Te már nagy fiú vagy, elalszol a sezlónyon is... Aztán a ruháidból is adsz Ferinek, ugye?

Pityu elragadtatva csókolja meg az anyja kezét:

— Látod, én is úgy gondolom, hogy az én ágyamban hadd aludjon... Mert most már én leszek a Feri bátyja és neki adom az új ruhámat, meg a sötétkék bársonyt, meg az egyik iskolaruhát... A játékomat meg mind neki adom, mert én már úgymint nagy vagyok és úgy szeretem, de úgy szeretem Ferit...

...Teljesen látja már a boldog, közös jövőt — de egy gondolat visszarettenti a tervezgetéstől:

— Igen, de hátha nem engedi meg apuka?

Az asszony felkacag, de ez a kacagás olyan különösen hangzik, mintha valami szorongatná a torkát. Egymásba teszi a két gyermek kezét és szelíden tolja el őket magától.

— Menjetek, kérdezzétek meg apukát, megengedi-e?

Az ablakmélyedésben hirtelen megmozdul a hallgatag férfi. Két nagy lépést tesz előre, aztán egyszerre kapja karjaiba a két aggódó, mélyszemű gyermeket és különös, zokogó nevetéssel csókolja meg először Pityut, — aztán a csendes kicsi idegent...

Az asszony alig bír uralkodni magán: az újra feléledt életkedv harcra kél benne a meghatottsággal. Fél, hogy elveszíti a komolyságát és kacagni kezd vadul, féktelenül, mint Pityu szokott jól sikerült csínyek felett — vagy elsírja magát, mint aki hosszú, nehéz betegségből csoda által hirtelen felépülve először veszi észre újra, hogy mégis csak szép is, jó is ez a bolondos élet!...

Sürgetve szól oda a kisfiúkhöz:

— Menjetek ki a kertbe játszani, hamar, hamar...

A férfi leteszi a két gyermeket... Bátortalanul, de mégis határozottan szólal meg Feri:

— Nekem már haza kell mennem. A néni megharagszik...

Most először jött meg a férfi hangja.

— Nem mégy haza... Itt maradsz... Örökre... Érted?... A néni-vel majd elintézem én a dolgot!

A fiú már nem mer ellenkezni. Már hinni is kezdi, hogy csakugyan jól hallott. Beleszédül a lehetőségbe, hogy ezután itt élhet a szép szobákban, hogy olyan ruhákba járhat mint Pityu, nem verik többet, nem kiabál rá rikácsolva a néni, mikor nem is rossz — és ez a szép, jó új néni meg-megsímogatja máskor is a haját, sőt talán a bácsi is meg-csókolja újra... Úgy, amint az édesanyja szokta. Hálásan néz Pityura s az mosolyogva ragadja meg a kezét és húzza magával játszani — új életet kezdeni: együtt.

A szobában a csend szövöget hallgatásból fátyolt a két ember közé.

A férj érzi, tudja, hogy szólani kellene. A szívében túlradó érzések hullámanak, de fél most, éppen most újra felkorbácsolni azt a jeges hullámot, amely minden közeledésére feléje csapott az asszony szívéből s jéggé dermedtette a reménykedés, a megértésre vágyás meleg áramlatát.

Kétségbeesve, mert végre mégis csak szólania kell, eltépi aztán a csend fátyolát.

Egyszerűen, hálásan mondja:

— Köszönöm, Ilona!

Az asszony feláll. Odamegy a férjéhez s amit hosszú évek óta csak Pityu és idegenek előtt, a látszat megóvásáért tett, most megteszi önként, jó szívvel, idegenkedés nélkül: odanyújtja a férjének a kezét. S a férfi csodálkozva érzi, hogy e kis kéz meleg, sőt viszonzozza a hálás szorítást. Alázatos hódolással hajol feléje és megcsókolja hosszan, szeretettel... S az asszony, hirtelen ösztönnek engedve, könnyű, anyáskodó mozdulattal simítja el a férfi haját, mely a homlokába hull neki is, mint a két fűnek.

Igen... most újra, nagy, mélységes melegséget érez a komoly, szomorú férfi iránt. De ez az érzés más, számára többet jelentő, mint a régi, lányosan félénk, fiatalasszonyosan heves szerelmek. Arra gondol, hogy ez a férfi, s talán minden férfi, éppen úgy anyára, vezetőre szorult, mint ez a két gyermek. Karjába ölti a karját, hozzásímul és lassan járkálni kezd vele a szobában.

A férfi a szokatlan gyöngédségtől álmodozó, elfogult hangon mondja ki hosszú évek szomorú s mégis reménykedő gondolatát:

— Hát mégis csak volna keresztutca a párhuzamos utcák között?!!

És csodálatosképen az asszony azonnal megérti, hogy a férje lelkében ez a kép alakult ki az együttélésükről. Komolyan bólint rá:

— Van, Ferenc... Mindig van... Csakhogy az emberek nem találják meg, mert... mert talán nem is akarják megtalálni... És azért küld az Isten kis gyermekeket, akik ártatlanok, igazságlátók és éppen ezért bölcssek... Ezek megtalálják az átjáró utat...

— Igen, de csak nagylelkű, nemes asszonyok merik követni őket!

— Na, attól is függ: ki haladt és hogyan haladt a másik utcán —
— tréfálkozik az asszony... És újra elkomolyodva teszi hozzá:

— Az a fő, hogy ezután együtt haladjunk... Mert nagy feladat vár reánk... Szép, nemes, de felelősségteljes!... Hála Istennek, az alap jó... De mégis óvatosan, vigyázva kell folytatnunk az építést... Ferenc — nekünk egész embereket kell nevelnünk a fiainkból!...

Szabó Mária.

IHLET.

*Van néha úgy, hogy rámszakad
A lélek, mintha fergeteg
Rázná meg dermedt keblemet.*

*Egy metsző, ájult pillanat,
S ott lengek már a végtelen,
Acélosizú éteren.*

*Fölszáll a köd, a törpe lét
Recsegve tágul szerteszét,
S kibontom örök szárnyamat.*

*Mellemből, mint áradt patak,
Zuhognak föl lázas szavak,
S az Ihlet szól: Megáldalak!*

Túrmezei László.

VÖRÖSMARTY

(Zalán futása ünnepére.*)

I.

Kezdettől fogva kereste a nagy inspirációt, hogy igazi arányaiban megnyilatkozhasson. Lelkesedéssel ragadta meg a nemzeti nagy hősköltemény eszméjét, mely már akkor sokak kívánságában élt. A nemzeti és hazafiúi érzés, melyben egész korával osztozott, ösztönözte őt, a kezdő költőt, hogy vállalja e nagy feladatot, mely a multon esüggő nemzeti önérzetet kielégíti, a honfoglaló fejedelemben hős-eszményt állít a késő unokák elé, az irodalmi fejlődést pedig tetőpontjára juttatja el, meghozván számára azt, ami a kor hiedelme szerint teljességéhez még egyedül hiányzott: a magyar Aeneist.

S a nagy tárgy, a magasztos feladat egész nagyszerűségében fölkelte a költő ihletét: írt egy nagy költeményt, Zalán futását, mely a honfoglalás nagy tényének és hőseinek nemzeti apotheozisa lett ugyan, de egyszersmind az egyetemes lírai részvétnek és fennkölt emberségnek oly magasrendű megnyilatkozása, aminőt a vállalt korszerű feladat nem hozott szükségkép magával. Kielégítette a közváarakozást, de messze túlment rajta; többet s részben mást adott a szükségképeninél: egyéni felfogását a korszerűnek, meglepő elmélyítését a konvencionálisnak, s a nagyszerű alkalmi feladatban ki tudta fejezni a maga állandó költői és emberi egyéniségét.

Mint költészetének bármelyik ága, ihletének bármely alkalmi forrása, a hazafias, a nemzeti sem jelentkezik nála soha a maga kizálólágosságában, hanem összetetten, egy általánosabbal kiegészülten. Zalán Futása sugalmazójára, a költő hazafias-történeti érzésére fordítva figyelmünket, folyvást ott látjuk borongani e sugallat forrása körül az egyetemes élet-tisztelet és lírai részvét nem-aktuális, de annál jellemzőbb nagy érzéseit; műfaji és tárgyi konvenciók miatt némiképp ugyan háttérbe szorítva, de annál önkénytelenebb jelentkezéssel ott látjuk a nemzet költőjében az emberiségét.

Többször megfigyelték már, hogy míg a főhős, Árpád alakja a költő nagy művészen bizonyos ragyogó fenség egyénietlen általánosságaiba vész el, a szenvedő Zalán emberibb, t. i. lelkileg jellemzettebb egyénként vésődik emlékezetünkbe. Ez kétségkívül súly-hiba az eposz szempontjából, de igen jellemző a részvét költőjére. Vörösmarty elbeszélő műveiben nem egyszer láthatjuk, legremekebbül az *András és Béla* c. kis költeményben, hogy nem a cselekvő, hanem a passzív fél líraisága tükrében, s annak az álláspontjáról fogja fel a történet egészét. Maga az előadott történet csak egy mozzanattól áll: Béla bejő, s nem a koronát, hanem a kardot választja. De ez az egyetlen cselekvés egy feszült lírai állapotot old fel. „Félelmek s tilos haragok“, „az indulatok sokféle csatái“, szívek dobogása, mely a „terhes időt“

* Elejét l. mult decemberi füzetünkben.

jelenti, s a „rejtett arcú jövendőt“ várja, féli: teszük feszültté az előkészületek légkörét s emelik lélektani nagy jelentőségre azt az egyetlen cselekvést, melynek következnie kell. Béla beléptével végsőkéig fokozódik a feszültség („láng csapja meg a fene gyilkosok arcát“), gyors és határozott választására pedig elemi erővel ragad el mindeneket a megkönnyebbedés: megtárgul a szív, vidámság hajnala kél a bús képekre, „maguk a két gyilkosok érzik a jobb fordulatot“, Endre örül „s vele megzendül a várkonyi szép lak“. Párját ritkító remeklése ez, elbeszélő költészetben, a nagy lírikusnak, kinek számára az elbeszélés is a líraiság hatalmas megfeszítését s feloldását jelenti. Ezért helyezkedik annak a félnek az álláspontjára, amelyik nem cselekvőleg, hanem lírailag vesz részt a történetben.

Nyomait látni e hajlamnak Zalán Futása koncepciójában is. Itt is a fenyegetett, a szenvedő fél lírai szempontjából indul a történet. Az I. ének elején Zalánt mutatja be a költő, amint búsongva körülnéz Alpár síkján. s megjeleníti Zalán várának nyomott, balsejtelmekkel teljes hangulatát: panasz- és jajszóval meg-megszakított csendjét, elrémült hölgyek bágyadt, ingatag lépteit az üres termeken, szívetlen férfiakat, jövő-menő sebesült vitézeket, büszkén fellépő magyar követeket. S e mélyen lírai jelenetezés középpontja a fenyegetett vezér, Zalán. Ül komoran; lelkében félelem és düh, fellobbanó önérzet és bajos aggodalom, pillanatnyi elszánás, fenyegetés, majd késő megbánás és megriadt képzelődés, mely már iszonyodva látja feltűnni a „győző seregek fejedelmét“. Legott oda is fordul ugyan a költemény menete, még ez énekben, Árpád táborára, s ragyogtatja ott a harci kedv, a bizakodás és bátor önérzet verőfényes hangulatát. De e ragyogás már mind az előzmények aggódó hőséhez, Zalánhoz viszonyíttatik, oly verőfény ez, mely folyvást arra emlékeztet, hogy a másik oldalon hiányzott.

Így indítja a fiatal nagy költő Zalán futását a maga lírai módján. De már a következő énekben megszegi inspirációja ösztönszerű útját az eposzi konvenció, s pereg, pereg előttünk kötelességszerűleg a hivatalos „seregszámla“. Mindamellett, s ellenére az epizódoknak, csataleírásoknak, mik a mű kezdetével megkörvonalazott lírai lélektani keretet szétnyomják, sőt csaknem feledtetik, — maga a költő nem felejtí végkép eredeti szándékát, vagyis ihlete alapformáját s a hősköltemény legvégén ismét a szenvedő félt, a menekülő Zalánt mutatja meg, amint a már félig lemerült nap alkonyi borongásában szalad „szomorodva setét végének elötte“ s amint — mire futta körül kört von a barna setétség — már „búba merűlten csak távolról nézte sajátját“.

Nyilvánvaló, hogy a költő eredeti ösztöne itt is a tárgy olynemű, lírai szempontú felfogására törekedett, mint *András és Béla* c. kis remekében. De ezúttal eposzt kellett írnia, s az eposz a cselekvő hősiség műfaja. Az nem tűri meg a passzív fél szempontjának végigvitelét. A költő eredeti hajlama nyomot hagyhatott a műfaji formán, teljesen magához azonban nem idomíthatta. Rést keresett tehát és talált is a részletekben, s így lett tele a magyar honfoglalás hőskölteménye, a nemzetlétet megalapozó magyar harciasságának ez az apotheozisa — örök büszkeségünkre — egy magasrendű emberség ragyogó bizonyítékaival. Az ember és a hazafi e gyönyörű lelki példája valóban érdemes arra, hogy huzamosabban reászegezzük figyelmünket.

Vörösmarty az egyetemes lírai részvét költője.

Zalán futásában is, az öldöklések közben egy-egy jelentéktelennek látszó mozdulat elárulja a költő rokonszenvét, s emberibbé közelíti a hőst. Meg-megállapodik elbeszélés közben a halál mindent bevezető nyugalmanak festésénél. Ezzel legott bizonyos elégikus borongás oson be a képbe, mit csak a megmaradó hírre való utalás enyhít, vagy emel fel újra az eposzi lelkesültség világába. Az *Utóhang Cserhalomhoz* c. gyönyörű költemény mély líraisága ismétlődik itt meg igen sokszor.

Zoárdról és Kadosáról van szó az I. énekben egy helyen; Hüleknek a fiai ezek; de mi szükség állapotdztatja meg a költő figyelmét az atya sírjánál, kinek egész élete s halála jóval megelőzte az itt előadottak korát?... Mi szükség itt erre az elégikus veszteglésre? Semmi. Csak hajlama a fiatal költőnek elborulni az élet örömei között, „epedéssel zavarni meg az élet erét“, „föld porain“ tünődni a porráválásról, suhanni gondolatlanul még tovább: „Túl a porok bajos világán, a temető komor álmain túl.“ A fiatal kor életszerelme ez talán, mely még megbírja a halál gondolatát s fiatal lírikusoknál, Petőfinél is, gyakran megtalálható? Vörösmarty borulékony-sága több ennél, később is állandó sajátja marad, s ihlete komplex természetéből következik, mi mindenkor a filozófiai költészet — az „észmerengés“ határain járhatja elméjét.

Fújja kürtjét Lehel; bús, de hatalmas hangjára reszketve felelget a tájék, megretten az ellenség, amint ezt meghallja. „Ó, de te nem zengesz többé, hadi kürtje Lehelnek!“ — sóhajt fel a költő —

Csendes vagy, s az erős ajak is, mely csontodat érte,
Némán hamvad el a földnek lemerülve porába.
Nem viszi hangodat a szellő vérharcj mezőkön,
S a maradék, noha kívánná, nem hallja meg azt már.

S maga Lehel, mintha ő volna Vörösmarty, mikor Ügek csatáiról dalt kezd, az elesettek után küld elébb sóhajt, akik már nem hallják dalát:

Ah, mint máskor, ezek többé nem hallanak engem:
Némán a szomorú holdnál leterülve fekszenek. —

Az Álom elosztogatja kedves álképeit s nyugalmat szerez az aggódóknak, a nyugtalanoknak; „de kik a véres hadi téren alusznak — fordul ismét a költő gondolata — álmaikat valahára megint fogják-e elüzni!“

Vagy ki lesz, aki szelid kézzel kelthesse föl őket,
Hogy még gyenge tavaszt, s napfényt láthassanak egyszer?
Senki sem! éktelenül a véres porban enyésznek...

s következik az eposz egyik legmegdöbbentőbb szépségű szakasza, a bodrogi harctér leírása, amint a ragyogva emelkedő csendes hold világánál Ete és társai az elesett bajnokok hült tetemeit szedik össze az elnémult harctéren, s temetni viszik. Részvétük Ete szavaiban, a költőé a leírásnak olykor lélegzetszegő szuggesztivitásában nyilatkozik meg:

Lassú hideg szellő játszik huzakodva hajokkal,
Némult ajkaikon besívít, és (hallani szörnyű!)
Tompá sohajtásként jő vissza halálos özönnel.

Az életvesztést, a tehetetlen anyaggá válást résztvevőbb figyelemmel nem lehetne kifejezni. Viszont a költő részéről, ki nemrég még e vitézek

dicső harcait, bátorságát, erejét az élet oly felelszigazott teljességében rajzolta és magasztalta, lehetne-e a történetek egész emberi értelmét, végső summáját, valódibb odaadással felfogni és közvetlenebbül megéreztetni?

Csak egy példát még, egy felejthetetlen gyöngéd hatásút, melynél költőibben az egész nagy mű folyamán alig jut kifejezésre Vörösmarty emberi részvétele. Két görög testvéréről van szó a III. ének vége felé; az egyik, Kaldori, már lehanyatlott s szelid öccse, a szép Dalain, felfogta kezével; ekkor érte el őt is a nyíl, s „élte tüzét kedves fiatalságában eloltá“.

Szép Dalain eldölt bátyjával, s összeütődött
Fegyverek megesöndültek testvéri panasszal.

A fegyverek összeesöndülésébe a testvéri panasz belehallása: Vörösmarty nagy lelkének egyik legszebb s legmelegítőbb megnyilatkozása.

De repül az ő gondolata a pusztá emberi részvétnél tovább s magasabbra még, fel, az élet ősforrásához, s a gondolkozó képzelet egyik leggyönyörűbb leleményével magának az életnek a panaszát szólaltatja meg. Bojta nevű vitéz, ki már kidőlt a küzdelemből s attól fél, hogy nem a harc téren hal meg, Hadúrhoz fohászkozik harci halálért, s az megadja neki. Erőtlen testébe életet küld, hogy újból részt vehessen a viadalban:

Fenn, hova emberi szem, sem az agg föld hangja nem érhet,
Áll egyedül gyönyörű ragyogással az életi csillag.
Onnan küldte sugárt a hős tetemébe Hadisten.
Szállt a tiszta sugár, vékony ragyogása megosztá
A levegőt s kedves hangzat jöve lassan előtte.
Éledezett a hős...
Végre beszállt a fény s kebelében vette lakását.

Az ekként újraéledt Bojta vitézül kiveszi részét a harcból, végül, több seb után, egy dárdszúrás hozza meg halálát s itt jó az a néhány sor, melynek kedvéért Bojta történetét idéztem:

Bojta nehéz szívvel tüstént eldöle, s veszendő
Bús feje porba merült. És ekkor az életi csillag
Visszavevé sugarát, mely búsan zenge, miként zeng
A panaszos lantnak megpattant húrja, s rezegve
Égbe kerenggett a kínnal telt földi határból.

Nem azt a költőiséget kívántam itt bemutatni, mellyel Vörösmarty a legfinomabb, csaknem étherileg, hangszerüleg anyagtalan jelenséget szemlélhetővé tudja tenni, hanem a részvevő mély gondolatot, mely szerint maga az élet panaszosan sír fel, mikor az általa élőtől, az embertől, meg kell válnia.

Az életet különben nemcsak e szimbolikus képben fogja fel fénynek, sugárnak, világosságnak Vörösmarty. „Az ember feljő, lelke fényfolyam, a nagy mindenség benne tükrözik“, mondja Csongorban az Éj, aki a sötétet, a semmit, az élet-előttest és élet-utánt képviseli ottan. A fény, a szem: a látás, mely földet és eget átölel, jelenti számára az életet. Viszont az „életi fényből gyászba“ való átmenetel a halál, mely „a rövid életnek fényét“ kitörli a hősök szeméből, int nekik „s gödröt mutogat vak honja porában.“ „Nem sok időre magam föld árnyékába borulok, s nemzetemért szemeim fényét viadalban eloltom“ — mondja a halálra szánt Ete.

Az élet öröme e felfogás szerint a világosságban, a verőfényben, az ég látásában való gyönyörködés: „Ó, mi igen jót tett, mikor engemet alkota, s látnom adta Hadúr a szép földet s magas égi világot“ — kiált fel Ete. „Szép itt a ragyogó nap déli tekintete, kedves A piruló hajnal s az egek kék színe nap estén“ — hirdeti maga a táltos. Árpád sem tűr arcán sisakrosztlyt: ő holtig látni akar:

Kard nekem a páncél; szabadon viszi homlokom a nyílt
Könnyű kalpagot, és mikor eljő vég napom, a szép
Föld színét, s ragyogó egeket még látom utólszor.

Az emberi élet: részvétel a nagy mindenség életében, mulékony, gyönyörteljes részvétel benne a látás által, s Árpádban költői, Vörösmartyas vonás ez a mindhalálíg való ragaszkodás a nagy mindenséget befogadó szabad tekintethez, mit oly lendületes szépséggel fejez ki az idézett szavakban.

A költő tekintete is e mennyei követnek, a fénynek játékait figyeli a tárgyi világon, mindenkor készen arra, hogy lélekben vele együtt általnyilalja „a nagy végtelent“. S valahányszor úgy érezzük, hogy ez vagy az a kép különös határozottsággal Vörösmartyas, rendszerint nem is maga a látnivaló anyag, tárgy, vagy tájék látszik figyelme végső tárgya lenni, — nem a látott dolog, hanem a látás teremtő elve, a fény, ugyanaz a földfeletti, isteni eredetű, a mindenség létezését eszközlő anyagtalan erő, melylyel Vörösmarty és bajnok magyarjai csaknem az életet azonosítják: az, ami az anyagi világon megfoghatatlan, de ami egyedül teszi azt számunkra szemlélhetővé, s ugyanazon egy dolog látszatát végtelen árnyalatokkal hangulat szerint is változandóvá; az, amit magát nem látunk, de ami által látunk: élünk s életet felfogunk.

A fényjelenségek s árnyékba áthajló fogyatkozásaik mellett hangbenyomások, vagy (mint a szellő, pára, köd) légköri: általában légies, anyagtalan, de az anyagi világ látszatát intező tünemények Vörösmarty mindenségbe merengő tekintetének kedvelt tárgyai: az, amiben a dolgok vannak, amin keresztül, ami által érzékeink számára jelentkeznek, ami állandó létezésüket alkalmilag hangulativá, a felfogónak liraiságával rokonná színezi, az, ami a földön föld felett való: „földiekkel játszó égi tünemény“.

Fények, árnyak, párás, ködlő jelenségek, s változékony, elfolyó, vagy ámulva megálló, tükröző vizek mily imbolygó sejtelmekkel, lényegük mily egymást kereső s minősítő változataival ösztökélik gondolatunkat Vörösmarty képeiben a földtől a földet övező nagy mindenség felé: „Csendes volt a víz, sok fény fürdik vala benne Gyenge sugárzattal“; „Jőj el hát, csendes az este, Csillagi szép fénnel bujdosva forognak az égen És szerelem hangján suttognak gyenge fuvalmak“. — Árpádot festi ama híres képben, s mégis nem Árpád, hanem a szellő és az alkonyi fény játéka köti le végtelent sóvárgó s fenséget érező figyelmét: „Barna haját, s vállán tarkáló párduca szélét A siető szellő kapkodja, s arannyal előntött fegyvere szép fényén haloványan reszket az alkony.“ Az arany, a fegyver szép fénye, a haloványság, az alkony: csupa fénytükrözés, fény-, vagy árnyváltozat — egymásba öntve, egymást élénkítve, tompítva, minősítve. — Viszont a barnaság mily halmozott szinonimjai rakódnak egymás mellé vagy fölé az Álomnak, a szemet, a látószemet lehunyó e féléletnek a leírásában: „Szép aranyos szegetű szárny inga suhogva nyakánál. Hosszú setét hajait hamuszín koszorúja keríté, s könnyen gombolyodó híg barna köd úsza nyomá-

ban“, s zeneileg is, hangzatisméltléssel, mennyire érzékelhetővé válik itt az árnyalatok lényeg szerinti azonossága!

A fény elborulása, az alkony, az éj leszállása, Vörösmartynak nem pusztán tájképi feladat, hanem sugalmazás az életről, halálról, s amiben e kettő összefoglalódik: az időről való költői böleselkedésre. Sokszor megfigyelték, hogy Zalánban nincsenek ú. n. tájleírások. Igaz is; ami van, az csak egy-két vonásra szorítkozik, mi inkább csak hangulatot köt meg és áraszt ki, mintsem láttat. Valóban nincsenek a szó szokott értelmében vett tájképei: a földi táj neki földön is túli értelemmel teljes, és nem körvonalai, nem plasztikája kötik le figyelmét, hanem látszat-változásai, mikben a végtelenből jövő s oda visszaröppenő fény nyomán az egyetemes lét sejtelmei nyíladoznak meg a látás számára.

Valahányszor az est leszáll s előtűnnek a kised csillagok, valahányszor a halandó földi élet behúnyja, s az örök mennyei fény kinyitja szemeit: a költő lelke végtelenbe fájdul, s mélyen elmerül az egyetemes élet titkainak varázsos hangulatába:

Már a sátoros éj eljött a földre setéten.
Édesen elnyugdott most a sokféle halandó. — — —
Lassan az éjféli leborul, kiteríti ijesztő
Szárnyait, és susogó rémek röpdösnek alakján.
A kised patakok lassú csörgéssel erednek,
Harsog az országos Duna, tétova fölszedi őket
S a folyamok vizeit, s iszonyúra nevelkedik árja.
Száz ragyogó szemmel bele néz a mennyei térség.
Nem szűnik ő, lemegy a tengerhez veszni, veszendő
Habjaival lemegy a nagy idő, hogy vissza ne térjen.

Ki látta valaha múlni az időt s vele, benne az életet? Vörösmarty látta s e képben megörökítette látomását. S mik a kép érzékelhető elemei? Éjjeledés, vizek folyása, ég és csillagok. S vajon mi szükség az eposz e helyén ily kitérülésre? Itt, a II. ének elején, a seregszámla megkezdése előtt? Semmi. De Vörösmarty lelkéhez mindig közel a végtelen, hajlama mindig oda sajog, s a fényvilág egy hangulatváltozására azonnal kész is, hogy szétterüljön, elömljön benne.

S Árpád e tekintetben is részese Vörösmarty nagy ihletének. Ismeretes a negyedik ének ama szép szakasza (az imént már idéztem is belőle az alkonyodó napfény játékát Árpád fegyverén), mely így kezdődik: „A nap alá száll már, haloványodik arca világa“. Árpád egyedül áll egy csendes kis halom ormán, kétségkívül a naplemente ihletében ő is. Nézi körül a sík tájéket, az ellenség táborát, mely ott mozog előtte a nagy téren:

Lelke magas képzelmekekkel forog a nagy időben,
Annak előbbi, s jövő tüneményeit látja lebegni.

„Ember“ áll ottan, egy nagy ihletű ember, egy Vörösmarty-lelkű fejedelem, a csaták előestéjén, valamint „ember“, nagyihletű ember az, ki a véres csaták történeteit zengve, lélekben oly tiszta magasba száll, s aki egy céltalan és álnokul provokált vérengzés leírása előtt így fohászkodik fel:

Oh míg az öldöklést rebegéssel zengi el ajkam,
Bújatok el ragyogó szép csillagok a magas égen,
Hogy besötétedjék boruló lelkemnek az éjféli.

Ne higgyük azonban, hogy költőnk, mikor lélekben így felmagaslik, széttépné azon kötelékeket, melyek mindenestül az anyaföldhöz kötik; ne higgyük, hogy az élet-tisztelet, a fényvilág nagy költője nem ismerne a földi létben oly feladatokat, mik méltán követelnek tőlünk élet-áldozatot s mikért tudnunk kell „szemeink fényét viadalban eloltani“ s „föld árnyékába borulni“; ne higgyük, hogy mikor az ellenfélben is tiszteli az embert s részvétellel követ minden életpusztulást, ne tudná lelkesülten szemlélni saját feleinek önfeléd, felmagasztosult halálba-rohanását egy kitűzött nagy cél, nagy eszme lobogója után. Akkor nem írta volna meg Zálán futását, s nem, főképp, annak gyönyörű, magávalragadó előhangját.

Tudjuk: éjszakai sötétség és némaság közepett mutatja be magát ez előhangban is: „Megjön az éj, szomorún feketednek az ormok, az élet elnyugszik, s a fél föld lesz nyoszolyája“. De ott nem „boruló“, hanem „derengő“ lélekkel várja, nézi látomásait; ott a honfoglaló harc összessége, mint egy teremtő akarat nagy ténye, ragadja lelkesedését, egy nagyszerű, összes kép hatja meg, fölemelő, biztató a „feledékeny“, a „tehetetlen kor“ késő unokája számára, — a vérontás részletei nélkül:

..... de engem
Fölver az elmúlt szép tetteknek gondja. Derengő
Lelkem előtt lobogós kopiák és kardok acéli
Szegdelik a levegőt: villog, dörög a had; környék.
Látom, elől kacagányos apák, s heves ifjú leventék
Száguldó lovakon mint törnek halni, vagy ölni.
Zászlódat látom, Bulesú, s szemem árja megindul.

Az összes kép, a nagy célokért megvívott küzdelem lelkesíteni tudja őt; 48-ban maga is lelkesít egy hatalmas harci dalban az ezredéves véráldozattal megöntözött drága földnek megvédésére. S a nagy bukás után ő jajdul fel, setét eszméktől gyötörtén, s csaknem istenkáromlásig felzaklatott szívvel:

Mi a világ nekem, ha nincs hazám?
Elkárhozott lélekkel hasztalan
Kiáltozom be a nagy végtelent:
Miért én éltem, az már dúlva van.

De az ütközetek folyásában, vitéz seregek egymást vesztig emésztő „halálos erőszakában“ nem tud gyönyörködni, elméje elfárad híven kísérsni dallal „a harc részeit“, s szívesen menekül képzeletének gyönyörű szigeteire. Vagy pedig maga is felemelkedik oda „hova emberi szem, sem az agg föld hangja nem érhet“, s kozmikus magasságból, emberfölötti szomorúsággal tekint alá a lehanyatló nap sugaraival a „zajgó, nyomorult földre“. S ilyenkor látjuk a fiatal Vörösmarty költészetében felsötétleni a csalódás, és elkomorodás páthosját, mely egy-egy későbbi költeményében, különösen Az emberek címűben, oly fájdalmas dultsággal lobog. Az emberi kiválóság, a ritka erények szemlélete elragadja őt, de látja az érem másik oldalát is, ismeri az emberfajt: „a jámbort, csalfát, gyilkost és dicsőt“, az „állatembert“, a „sár fiát“, a „lelkes porondot“, a „sárkányfogveteményt“, ismeri az istentelen frigyét ész és rosszakarát között, és — ami legtöbb keserűséget okoz neki — ismeri az ember ellen fenekedő embert. Látja az „irtózatot hazudságot mindenütt“, látja, mint hamvadnak el egy máglya üszkén „a jók, a rossz miatt“, távolba látja veszni a célt, a „nagyobb rész boldogságát“. De nem tudja felejtetni a kezdetet sem: a „lázadt

embert“, „gyilkos testvér botja zuhanását“, „az első árvák sírbeszédeit“, s hasztalan tekint tovább, a testvérgyűlölési átok bélyegét végig ott látja az ember homlokán: „Ninesen remény! ninesen remény!“ Az emberfajt mintegy a földdel azonosítja, a „vak csillaggal“, mely a nagy világból, a világosságnak, a fénynek, az égnek, az istenségnek nagy, tiszta világából a gyűlölet és öldöklés veszendő zugolyaként különválva „forog keserű levében“.

Ily fájdalmas elkomorodások már Zalánban is meglepik lantját, pedig itt hőskölteményt ír, melynek harci képeiben a régi dicsőség lelkesítő bizonyítékait elevenítgeti a késő unokák számára. Mégis mikor a honfoglaló harcok győzelmes bevégeztével utólszor száll alá a nap s végsugarai a menekülő Zalánra vetődnek, a költő, ki oly sokszor adott szabad folyást saját líraiságának, itt már, bizonyára fáradtan a „hadak“ írásától, nem zeng halleluját. E végső szakaszban csak e pár sor az ő alanyi megnyilatkozása:

Már félig lemerült a nap, s bús gyenge sugára
E *gyilkos* földön, s vizein reszketve borongott,
S szálla setéten, mint örök éj, a felleges alkony.

De a „gyilkos“ földnek ez önmagát az Isten nagy világából mintegy kitagadó különözése sehol megdöbbenőbb arányokban, fenségesebb és fájóbb szembeállításban nem mutatkozik meg Zalán folyamán, mint a VIII. ének záró soraiban. A viadalban Hadúr is részt vett, Ármányt legyőzve pokolra üzte, és most pihenni tér:

Isten is a harcok mezejét elhagyta serényen,
S ment ragyogó diadalmával hév déli napon túl.
Ott fényes kapuját kinyiták magas égi leányok,
Megtörlék kezeit, s izzadt szép homloka térét.
Ő pedig a nagy fegyvereket villogni hagyá még,
De nem csattogató, kékes fellegre bocsátván.
Víg lett mostan az ég, boltját nem vonta be felhő,
S lassan zenge körül a forgó többi világok
Ezrede, s hús szellő játszott a nap sugarával.
Csak maga küzdött a nyomorú föld, rajta halandó
Emberek egymáshoz gyilkos viadallal omolván.
Csak maga nem nyugodott, s fiait keseredve viselte,
Akiket ő szült és kebeléből fényre bocsátván.
Nem táplált egyiránt. Gőzölgő véreket itta
Most, s fölszáguldott pora lett temetője sokaknak.

Mitosz-teremtés ez, egyetemes élettiszteleten alapuló mitosz teremtése, mely önkénytelenül s magasán föléje kerekedik a maga keresztyén erkölcsiségével az eposz által megkívánt pogány csodás elemnek. Pogány hitregei hagyomány alig állt rendelkezésére Vörösmartynak, de lelke szárnyán, „mely ég felé viszen“, fel tudta emelni tárgyát abba a magasságba, mely az emberi történeteket az istenség világával érintkezteti. Ő valóban „benézett a menny ajtaján, s kihallhatá az angyalok zenéjét“.

Így tudott hát megnyilatkozni egy különlegesen magyar érdekű és leglelke szerint hazafias sugallatú műben az a Vörösmarty, kinek állandó költői tulajdona az erkölcsi élet-érzésnek, az emberiségnek, a lírai részvetnek mindent felölelő nagy egyetemessége. E nagy műben egy földi ember nyilatkozott meg, aki azonban a föld felett valók páthoszáat hordja

lelkében, s magát a földet és a földi dolgokat is a nagy életmindenségben látja forogni, függni a fényvilág testvéri szálain. E mennyei eredetű, s mindenkor fölfelé vivő sejtelem-fonalak csillámlanak látomásaiban s zenének bele édes szóattal költői nyelvébe. S ha föld és ég között egy ilyen szál elszakad, ha a rövid életnek fénye kialszik egy halandó szemben, ő résztvevőn követi a panasszal elszálló életet, s érzéssel nagy lelke odáig tágul, ahol a fényvilág ősforrása székel, ahonnan eredt minden, s ahová egykor minden visszatér.

E magasztosan, e nemesen emberi kitágulástól nyeri hazafiúi lelkesültsége azt a fenséges teltséget, mely ellenmondás nélkül lenyűgöz és önként tiszteletre hív. Ennek a hangnak boltja, öblözete van: boltja, — ugyanaz a nagy kerek égbolt, mely kékjével, éjszakájával és csillagaival minden földi tekintetet a végtelenre int, jöllehet úgy látszik, mintha csak azt a darab földet borítaná be megszentelő ölelésével, melyen kívül — hiszen ezt is Vörösmarty mondja — „nincsen számunkra hely“ a nagy világon.

II.

Még valami erősen Vörösmartyas elem hagyott örök nyomot Zalán futásában, amit alkalmi feladata nem tett volna szükségessé, de ami e hőskölteménynek szintén legdrágább szépségei közé tartozik: szerelmi érzése, mely mind komplex jellegét, mind nagyarányú hevületét tekintve méltó társa a hazafi és emberi érzés azon erősen egyéni ihletének, melyről eledig szólottam. S ha az eddigiekben állandó költői egyéniségét láttuk megnyilatkozni az alkalmi feladat kapcsán, úgy most az 1820-as évek Vörösmartyjának, a szerelmében egész lelkével elfogódott fiatal költőnek jelenései kötik le figyelmünket egy közérdekű, egy nemzeti tárgyú nagy költeményben.

Kétszer szeretett életében, de véghetetlen, önemésztő nagy gerjedéssel: Perczel Etelkát a huszas években, Zalán futása szereztetése idején: az nem lett az övé; s Csajághy Laurát, a negyvenes évek elején: azt nőül is vette. Sorsa akarta-e, hogy mindkét esetben valami keserítő tudat gátolja s élessze szerelmi vágyát, vagy pedig természete hozta magával, hogy akkor lobogjon legemésztőbb lánggal, mikor gátlást érez? Elég az hozzá, hogy szerelmi érzésének, amint költészetében kifejezésre jut, jellemzője nemcsak az az elszánt szenvedélyesség, mellyel egész lelkét „egy hölgyre föltevő“, hanem bizonyos gátló tudat is, az első esetben a viszonzatlanság, a másodikban a későiség tudata, mely reá nézve a vágyak parázslását különösen fájdalmassá teszi, s az önemésztés, az elpusztulás, a halálra égés érzetével gyötri.

Ebben az érzésében is van valami passzív vonás, alanyiségának teljes alárendelése, s egyúttal valami nagyarányú erély, mely azonban nem türelmetlen követelésben, nem cselekvő módon éli ki magát, hanem befelé égetve, életerejét apasztva. Az ifjúság szép kezdetében fájdalmasan foly napja bús szerelem miatt, — „keserv borong sötét szemében, s élte erét epedés zavarja“. „Óh ifjukornak bíboros istene!“ — zengi egy 23 éves korában írt szép költeményben:

Óh ifjukornak bíboros istene!
Még nincs-e tiltva visszamosolyganom,
S tündér szerelmek rózsaberkén
Szednem az égi gyönyör virágít?

Óh add meg ismét a zokogó panaszt,
 A fájdalomnak kínait, édeit.
 Adj egy sohajtást — s életemmel
 Hagyd lobogó tüze közt enyészni.

Azt a két ellentétes elemet, mely az „epedés“ szó jelentésében összefoglaltatik, t. i. a vágy gyönyörét, s a kielégítetlenség sajogását, egyazon páthosz líraiságába nem vegyítette össze rendkívülibb arányban lírai költő, mint a mi Vörösmartynk.

A szerelemvágy költője ő; s vagy évek hosszú során át ég, fogy, szenved miatta, míg fájdalomába bele nem fásul (mint Perczel Etelka esetében), vagy célhoz ér, s Csajághy Laura övé lesz, de akkor nincs is többé lantján húr a szerelem számára. Aki még a szerelmi vágy nagy felgerjedése idején ily elragadó hévvel esenkedett:

Szerelmedért
 Feldúlnám eszemet,
 És annak minden gondolatját,
 S képzelmim édes tartományát;
 Eltépném lelkemet
 Szerelmedért —

a szerelemvágy e pathetikus nagy költőjének a kielégült, a megnyugovó, a boldog szerelem számára nincsen többé szava.

S ne higgyük, hogy az a szenvedélyes páthosz, mely költeményeit jellemzi, csak költészetbeli tulajdona neki, s a lírai költők szokásos túlzó hajlama nyilatkozik meg benne. Nem! Legbizalmasabb barátjának, Stettnernek, ezt írja 1825 aug. 27-én erről a szerelemről: „Nem hiszem, hogy szűnhetik a fájdalomam, mert csontom, velőm, s talán minden hajam szála el van foglalva általa“.

Nos, ily szenvedélyes szerelmi érzés foglya volt a költő, mikor Zalán futását írta. Az ő lelkében is, mint Eté-ében — „erősen forrtak az ütközetek rivadásai, s forra szerelme“, s e szerelem gazdag adománnyal állt szolgálatába a képzeletnek, mely a meddő főág kiegészítése végett anyagra szorult. Több, kisebb melléktörténet mellett Ete és Hajna epizódja őrzi legteljesebben e szerelmi ihlet emlékét.

Jellemző mindjárt a történet befejezetlensége. Hajna és Ete kölcsönösen szeretik ugyan egymást, kettejük szerelmi története tehát Vörösmarty és Perczel Etelka sorsának egészben véve nem lehet képmása; mindamelllett feltűnő, hogy a két szerető a hosszú történet egész folyamán alig van együtt, csak egy-egy futó pillanatra élvezik egymás látásának gyönyörűségét s végül is a költemény elmulasztja bemutatni szerelmük boldog befejezését. Ellenben a szerelem vágya mindjárt kezdetben, legalább Hajna ajkáról, gyönyörű szakaszokban jut kifejezésre. Ete pedig, bár Hajna részéről szerelmének semmi gátja nincs, körülményei folytán mégis a szerelemről való lemondás Vörösmartyas helyzetébe kerül s a tragikum hideg fuvallata lepi meg élet- és szerelemvágyát. Csak az imént jött meg a kies Bodrogközbe, ölelte keblére jegyesét; most asztalnál ülnek:

... Ete hős pedig ége szívében
 És iszonyú gond nyomta fejét: a Rémmek alakja
 Megjelenék neki és örömét kebelében előlte.
 Elkomorult a hős ifjú, sirodalmas enyészett

Toldult gondja közé s hidegen megrázta szelével.
Néze pedig heven és búsan, mint aki halálra
Válik társaitól, és sorba tekinté szemével,
Mely mikoron Hajnára jutott, keseredten ellalla
Szép arcán, és kezdé vitéz szikrája borulni.

A „Rém“: Ármány kísértése volt ez, baljóslatú előérzete a nemsokára bekövetkezőknek. Ármány u. i. a táltos útján tudtára adja a seregnek, hogy megkíméli őket, ha neki szánja magát harcában s elvész egy oly ifjú, aki leginkább vágyódik boldog időre s az életet és javait legbuzgóbban óhajtja. A hősök számot vetnek szívükkal, s Ete is „élete szép örömét mérsékli halálhoz és iszonyú gondokba merül“. Némi belső vívódás után elszánja magát s kész meghozni nemzetéért a legnagyobb áldozatot: „szemei fényét viadalban eloltani“. Ez valóban Vörösmartyas megkeserítése a szerelem vágyának, egyszersmind valódi lelki kapcsolat az epizód s a főtörténet között. Ete hajlandó feláldozni életét, szerelmét hazájáért: „erősödjék a nép: én elveszek érte“; de áldozata nagyságát, a szerelmi vágyára mért csapás súlyát mutatják a megrendítő szavak, melyeket átok gyanánt ad ajkára a költő az esetre, ha Ármány a véráldozatot elfogadva, nem tartaná meg ígéretét, ha Ete önfeláldozása hiábavaló lenne: „Átkomtól besötétedjék a déli verőfény akkor, s a földből lelkem sírása kizúgjon.“ — Tudjuk, Hadúr megmenti őt Ármánytól, de az említett szép leleménnyel Vörösmarty mégis csak a maga lírai hasonlatosságára tudta formálni legalább ideiglenesen ennek az övétől különböző, kölcsönös szerelemnek a lefolyását is.

De legközelebről idomította saját halálosan reménytelen szerelmi vágyához a délszaki tündér epedését a szép Hajna után, kiért az vágyódva halandók földére lép s oly gyönyörű szavakkal eseng hasztalanul szerelme után, míg végül is el kell pusztulnia szerelme miatt.

Egyébként a Hajna-epizód szereplőiben korántsem keresünk személyi azonosításokat. De az a végtelen gyöngédség, mellyel Hajna „deli“ alakját előnti, kétségkívül semmi egyéb, mint saját szerelmi érzésének fáradhatatlan áramlása, egy más költői téma sodrai között is, a Perczel Etelkában megszeretett eszményi leányi báj, elköltőiesített nőiség felé. Oltárképet festett magának Hajnában, szerelmi képzelete számára. S van a gyöngédség e kifogyhatatlan özönében valami, ami a páthosszal rokon: az alárendelő odaadós teljessége a báj és kedvesség iránt, aminthogy teljes alárendelés a páthosz is, de a fenséges irányában. Ki nem fogynánk az idézetből, ha e gyöngédség remekeit sorra akarnók ízlelni. De hódoljunk Perczel Etelka emlékének is a következő gyönyörű sorok átolvásával, melyekben a költő Hajnával együtt emlékezik róla. „Kedvesek ők nekem is“ — kezdi, a bodrogiakat értve —

..... kedves vagy Hajna, te főkép,
Szűz hajadon, szép szőke fodorhajú lánya Hubának;
Mert te, midőn nyugszom, hitető álomhoz is eljössz,
És köszönöd, hogy szűz ajakidról, s szőke hajadról
Édes szózatokat mondék, s kacagányos Etéről. — — —
Ezt köszönöd, s ekkor látom megnyílni szelíden
Bíboros ajkaidat, s füleim lágy hangidat érzik.
Ekkoron a havazó karokat meglátom, az égből
Isteni szikra gyanánt szállott szem tiszta világát.

Délnek völgye, szívem titkának régi hazája,
Dél völgyében is ily tüzes a lány szép szeme. Rajtam
Nem könyörül; de megöl ragyogó sugarával utóbb is.
Vagy hova veszttem el így?... Megtérek Hajna, te hozzád.

Az „isteni szikra“, a „szem tiszta világa“, a „ragyogó sugár“, mely nem könyörül rajta, de megöli utóbb is: arra figyelmeztetnek, hogy e földi embernek a szerelme is föld felett valóért eped halálra, s hogy legföldrebb szenvedélyével is végtelent ölel.

Megírta ő a szent fogadásokkal teljes, égi szemérmű szerelem boldog legendáját is. Azt a szerelmet az ég áldotta meg. Csendes ámulattal ült szent könyve előtt, jegyesére gondolva, a magyar királyleány; vállain szárnylebegve függé fényes Gábor angyal, s kedvteléssel s üdvözült gyönyörrel néze által rá s a szép sorokra, — s a leányra áldó csókja szállott:

Egi ajka, mint a gyenge szellő
Lágyan ére legszebb földi ajkat,
S csattanása, mint ezüst harangé,
Mondhatatlan kedves és múlt volt.

Nemzeti érzése fennkölt emberméltósággal, szerelmi érzése mennyei áhítattal emelkedett túl a maga földi körén. Nemes szenvedelmek és fájdalmak forrásává lett reá nézve ez az utóbbi is. Perczel Etelkéért hasztalan epedett: elemésztő nagy szenvedélye fölött nem esendült el megáldólag az a mondhatatlan kedves és múlt hang, eget és földet ő hasztalanul kérlelt: félrevert harang kongatta végzetét.

III.

Lehet-e megválnunk tőle ily töredékes megemlékezésben is úgy, hogy költői nyelvéről semmit se szóljunk? Nehéz feladat méltóképen jellemezni ezt a költői nyelvet, Vörösmarty örök dicsőségét. Elemzése közben hány-szor nem tolul ajkunkra Csongor és Tünde „Tudós“-ának tehetetlen felsóhajtása: „Óh, mért az észnek nincs fogó keze, vagy mért a lélek meg nem fogható“! S ami keveset talán sikerül is megfejtenünk e költői nyelv lelki alapjaiból, hajlandó-e vajjon tovább követni olvasónk, ha azt az „ész“ számára is megfoghatóvá iparkodunk tenni?

Mi benne szokatlan, mi a rendkívüli?

Szókinese? Nem. Nincs abban semmi felöltő, még kevésbé különé, kirívó elem. Ő nem orthológus, nem neológus. Semmiféle irodalmi egyoldalúság, semmiféle pártállás nem bélyegzi lexikális anyagát. Szabadon és természetesen helyet foglal abban az ezeréves magyar szókinés mindazon s bármely korból való eleme, mely az 1820-as évek élő nyelvérzéke számára kirívó korszerűtlenség és írói affektáltság nélkül összefért egymással. Teremt, alkot ő újat is, de csak úgy, ahogy az élő nyelvközösség szokott: feltűnés nélkül, mert analógiák szellemében, pillanatnyi lélektani szükségletből s csak maga számára, nem pedig „nyelvmívelő“ szándékkal s elvből, mint a „nyelvújítás“.

Szórendje, mondataalakítása szokatlan talán és rendkívüli? Éppenséggel nem. Hexameteireiben fölöttébb ritka a „megengedett“ inverzió is, a szórend erőszakos felforgatása pedig példátlan az egész nagy eposzban. A szófűzés, a gondolatkifejtés rendje még prózában is alig maradhatna hívebb a természetes, sőt logikai egymásutánhoz, mint e hexameterekben.

Ime két negatívum, két ponton is kudarcra a rendkívülit fürkésző elemzésnek. Mindamellet nem mondhatni, hogy maguk e negatívumok is nem volnának tényezői a stilhatásnak. Sőt bizonyos, hogy azok szolgáltatják a természetesség, az akadálytalan szép folyás feltételeit e költői nyelv rendkívüli elemei és összbenyomása számára. A feltűnés nélküli szókinés, a természetes szó- és mondatrend: ez általános, e köztulajdont tevő elemek és formák török meg az utat az egyéniek és rendkívüliek számára s varázsolják mienkké, csaknem köztulajdonná emezeket is. Részük van a ritmus szép folyásában is, része van kivált a normális szórendnek, mert lehetővé teszi, hogy a megszabott lejtésben erőszak nélkül alakuljon ki a gondolat: vagyis ritmust a gondolat ép formájának sérelme nélkül létesít

S ha most már fokozott érdeklődéssel kutatjuk e költői nyelv szokatlan, különösképpen egyéni tényezőit és elemeit, legelőször is mondatainak az átlagost többnyire meghaladó terjedelme ötlük szemünkbe, minek oka e mondatoknak bővítvényekben (jelzőkben és határozókban) való nagy gazdagsága, olykor dúskálása. S e jelenség magyarázata nem üthető el a páthos és szónokiasság szokványos hangterjedelmére való utalással. Vörösmarty bővítvényei meglazítják a mondat fogalmi eresztékeit, közvetlen logikai kapcsolataikat szétolják, s minőségek és állapotok hangulati fluidumát ömlesztik közéjük. A gondolat, vagy szemlélet elemei ekként nem a szilárd összefogódzás, hanem az együttelebegés, együttűzés benyomását teszik. Egységük immár nem a logikai mondat szerkezetben van adva, hanem ugyanazon hangulattól való feloldatásukban és vitetésükben.

Lássuk ezt egy példán. A magyar hadak éjjel a dombtetőn körülállják az áldozati tüzet, s — ez volna most a bővítetlen, még nem Vörösmartyas mondat — *árnyékuk lenyujtózik Zalán váráig*; a költemény azonban így mondja:

Szerte világos az éj; de az álló néma hadaknak
Tornyosodott árnyéka setét órjási hegyekként
Messze lenyujtózik rémült várára Zalánnak.

Minden megnevezés jelzős itten (néha kétszeresen is), az ige határozós. E bővítvények közül pedig több, ha nem is éppen rokonértelmű, de lélekτανilag egyirányú: rokonhatású, -hangulatú. Tornyosodott — setét — órjási — messze: jelzett, vagy meghatározott szavaikkal együtt egész tömeget teszik ki azon egynemű — baljós — benyomásoknak, melyek összes lélektani eredőjét „Zalán várának“ *rémült* jelzője fogja fel.

A bővítvények által tehát nemesak hogy hangulativá mosódik szét a mondat logikai, a kép objektív egysége, hanem — e bővítvények rokonhatásúak lévén, általuk egyszersmind szomszédos árnyalatok változatai közt inog, ringatódik.

Van ez eljárásnak a lírai élmény teljessége szempontjából is jelentősége. Az árnyalatok halmozása a gondolat és szemlélet valamennyi részletének, körülményének átélését jelenti, s azon hangulati elemnek, mely némi ingadozással egység-elv gyanánt vonul végig az összes képen, fel szívó kielemezését. Innen gyakran a cselekvésnek, a mozdulatnak is részekre bontó szemlélete, leírása, mint az egyszerű arcmosás e sorokban: „Ekkor meghajla kezével A deli lány, s szép kis tenyerét lemerítve szeliden A siető habokat képére, nyakára loesolta;“ vagy a sugárzásé ezekben: „Szállt a tiszta sugár, vékony ragyogása megosztá A levegőt s kedves hangzat jöve lassan előtte“.

Ugyanoly lírailag részletező elemzése ez a szemléletnek, mint a mondatnak rokonhatású bővítményekkel hangulatívá oldása.

Ez utóbbiakhoz visszatérve, természetesnek látszik a szinonimák nagy szerepe Vörösmarty nyelvében. Szüksége van rájuk — láttuk — halmozotlan is egyazon mondatban, mint ingadozó árnyalatok hordozóira. De szükségére van rájuk sokszor egyenkint is, elszigetelten, a közvetlenül szabatos, a prózailag helyes megnevezés helyett, avégből, hogy ezt a mondatemet is hozzáhangolhassa egész mondata hangulati egységéhez. S ha szókinésben nincs kirívó elem, annál több az alkalmi eredetiség szóhasználatában. Olykor, mint e kifejezésekben: a sárga verőfény (a lemenő napra értve), csendes özőn, özőnvíz (csak *foljó* víz értelmében), csendes erő, gyenge süvöltés: — csaknem önmagát meghazudtoló jelentés felvételére kényszeríti az alapfogalmat. Mi sem mutatja ily társításoknál élénkebben, mily kevés Vörösmarty nyelvében az egyes szónak (gondolatában a résznek) az önállósága, viszont mily ellenállhatatlan a mondatnak (az összes gondolatnak) hangulati áramlása. Magával hömpölygeti s legömbölyíti az az ellenszegülő szögleteket is, mint folyás a kavicsot. Ezért nagyhatású ebben a mondatban: „És az ürült teremén bágyadt lépéssel inognak elrémült hölgyek, szívetlen férfiak“ — az „inognak“ ige, mely mintegy maga is hozzábágyadozott már az egész kép hangulatához. Költői egyénisége meghatározásakor folytonos stílussteremtésnek mondtam Vörösmarty kifejezésbeli eljárását. Most láttuk ennek egy alkalmi példáját, mikor a mondat összes hangulata magához stilizálja a szót.

Még valamit az efféle bővítményekről, most már nem egymáshoz, hanem jelzett (meghatározott) szavukhoz viszonyítva. Többnyire nem megkülönböztető jelzők és határozók azok; a „messze“, mint mértékhatározmány, magában igéje („lenyújtózik“) jelentésében is benne foglaltatik voltaképp, vagyis annak állandó, lényeges, abszolút határozmányát elemzi ki érzékeltetőleg. A „hadakat“ sem más hadaktól kívánja megkülönböztetni álló némaságuk, hanem állapotukat jelzi. Más példák segítségével még világosabban láthatunk. A barna setétség; gyenge fuvalom; könnyen gombolyodó, híg, barna köd; a haladékony idő; a nagy idő; bajos aggodalom; kiseded esillag; tiszta verőfény; — továbbá megszemélyesítő, képes átvittel (ami egyébként minden ilynemű társításban ott látszik lappangani): a siető szellő; a siket éj; ősz hófuvatok; vak mélység: mind e kapcsolatok jelzői lényeges, állandó minőségét teszik ki szemléletre az általuk jegyzett fogalomnak. Csaknem fölöslegesnek éreznék őket a prózai gondolkodás, hiszen a setétségről úgyis tudjuk, hogy barna, a verőfényről, hogy tiszta. E lényegjelzőket azonban afféle állandó jelzőknek foghatjuk fel, mint a „hadrontó Árpád“ a „deli Hajna“ stb. jelzőit, miket csak retorikailag lehetett *diszító* jelzőknek elnevezni, holott azok nem ékítmények, hanem lényeg, jellemet, állandót, valakinek minden élettevékenységében megnyilatkozót, egyéni módú létezését jelentenek.

A lényegjelzős kifejezés életet tulajdonít a dolgoknak, s egyszersmind lírai megértéssel: „részvétellel“ fogja fel azt, mi létezésük lényege, ami által réam, a szemlélőre, a maguk mivolta szerint hatnak, érzelmi felfogásomra nézve pedig mint rajtam s minden másnon kívül álló egyedek egyáltalán léteznek. A rokonhatású lényegjelzők s fogalmak árnyalati skálája pedig, melyen egy-egy mondaton belül ide-oda fluktuál a minőség- és állapot-hangulat, adolgotok létjelentkezésének szűk határok közt mozgó, de annál

finomabb és sejtetőbb változatait fogja fel s fejezi ki nyelvileg. Ez az eljárás nem teremt ugyan oly tárgyilag szabatos szemléleteket és leírásokat, minők Arany Jánoséi, ahelyett azonban a részvevő, átérző líraiságnak plasztikát és körvonalakat ugyan elmosó, viszont rejtett létezést is megsejtő, feloldó hangulatával önti el csordultig a lélek látományait.

Kevés az, amit Vörösmarty költői nyelvéről kifejtettem. De ez a kevés is arra a költőre mutat, akit vele való foglalkozásunk egész ideje alatt lélekemelőn folyvást éreztünk. Arra a költőre, aki érzéssel, hangulattal, figyelő szolidaritással kioldja, felszívja s magáévá teszi a dolgok lényegét; akinek részvétele nem áll meg a részen és egyesen, hanem mindig és mindenütt a nagy egészet, az örök rokoni lényegét, az összes létezést, okban és célban a végeket keresi, érzi, éli, áhítja, szenvedti és visszahangozza.

S e nagy költő, jöllehet senkinek sem otthona olyannyira, mint neki, a „költők világa, szép tündérvilág“, nem valami álmódzó lélek. A föld fia ő, s minden emberi megkötöttségünknek szívvel osztályosa, önként való ragaszkodással élője: igénytelen, egyszerű, természetes ember s magyar. Nem is valami különc „légállítmány“ vagy elvont filozófia az ő fényvilága, melybe az öntudat fölényével, vagy különözésével vonulna el az átlaghalandók anyagiságából, hanem egész lelkét, minden cselekedetét és gondolatát átjáró nemes érzés, éber öntudat, veleszületett, önmagát sohasem piperéző, s csaknem a naivságig önkénytelen hajlam és erény: rendkívüli isteni adomány az örök fényforrásból.

Egyéni, korszerű, faji, nemzeti szoros megkötöttségektől egyetemes testvériség és világ-részesség végső határtalanságáig érzés és gondolat egész körét felöleli az ő költészete, de mindenkor a tágabb, az összefoglalóbb, a végtelenebb, az istenibb szférák szempontjából. Ezért nem alábbvaló abban egyetlen szűkebb kerület sem a tágasabbnál. Mégis van benne egy középső állás, melyről fel és alá egyaránt kitekinthetni; melyről éppúgy rokonnak tetszenek a földiség korlátai, mint a földfeletti szabad kitágulás, éppúgy a terhek és kötelességek, mint az elhivatás és a jogok, éppúgy az alázat, mint az önbecsérzet, a testiség, mely leház, éppúgy, mint a lélek, mely fölfelé viszen. S Vörösmarty mindig ezen a kilátó ponton áll: az ember legtulajdonabb helyén.

A magyarság legnagyobb költői egyikének valljuk őt. De magyarnak is azért nagy, mert embernek nagy. Nemzeti mivoltában is az ember-tudat, ember-tisztelet, testvériség és emberméltóság leghívebb szószólója, — „népek hazája: nagy világ“ leghatalmasabb ihletű magyar költője ő.

AZ ADMONTI LILIOM.

Bezörget egy csapat kevélyen
Admonti zárda kapuján:
„Apácák, a magyar király nevében
Nyissatok ajtót szaporán.“

Van benn zavar, a félelem nő,
Vak rémhír szájról-szájra kel;
De talpon már a fejdelemnő:
„Vitézek mért jöttök, mi kell?

Mily döngetés! Nem tűröm ezt én!
Keresztyének vagytok talán,
Durván be nem tör a keresztyén
Az Úrnak fölszentelt falán.“

„Nyitass kaput, benn majd beszélünk,
De addig el nem távozunk;
Tiétekből semmit se kérünk,
Kincset mi nem viszünk, hozunk.“

Kitárt kapun a had betérül.
A zárda árnyas udvarán
Lekapja kalpagát fejeérül,
S szól a kemény vezér, a bán:

„Kár lenne a sok szóvitáért,
Tán ösmered hírünk, nevünk,
Mi a magyar királyleányért,
Urunk kis hűgáért jövünk.“

„S ha nem adnók, mi lenne akkor?
Mi ád uradnak ily jogot?“
„Félhettek a magyar haragtól,
Urunk tréfálni nem szokott.

Isten legyen bíró közöttünk,
Hogy Konrád császár a hibás,
Mi csak jogunkat védni jöttünk,
Nem kell minékünk semmi más.

Konrád megkérte kis fiának
Királyunk, Géza kis hűgát,
A gyermekeket mi a zsványnak
Tömérdek kincssel adtuk át.

A szépséges magyar királylány
Nem úgy ment, mint koldús ara,
A véle vitt kincsek csodáján
Elámult Konrád udvara.

De köztük a királyi gyermek
Úgy élt, mint megvetett cseléd,
Ruhája rongy volt s eledelnek
Kenyérből sem jutott elég.

Mert a frigyét megbánta Konrád,
Csupán a kincs kellett neki,
Csalárd elméje mind azon járt,
A mátkát hogy' semmizze ki.

Azt gondolá, még jobb a zárda,
Nincs nász a szent falak megett,
S gazul kolostorodba zárta
Az ártatlan szép gyermeket.

Add a leányt, mert érte jöttünk,
Kincset hozánk váltságául;
Máskép majd megmutatja öklünk,
Urunk német földön is úr!"

„Elég, a boldogságos Szüzre!
Halld, Napkelet kevély fia,
Hozzánk nem földi kényszer üzte,
Önként van itten Zsófia.“

Elmordul egy zord harcfi hátul;
„Kár mást bolondnak tartani,
Szeretnők ezt saját magátul,
Nem a te szádból hallani.“

„Hívjátok Zsófiát legottan.“
A félénk gyenge szüz kilép...
Féltérdre esve, meghatottan
Köszönti őt a harci nép...

„Lányom, hazádból jötték érted,
Bátyádtól jött ez a csapat.
Nem tartlak vissza. Hallod? Érted?
Szived ha kész, utad szabad.“

„Óh drága, szépséges királylány,
Nézz hű magyarjaidra, ránk,
Vérünk utolsó cseppje árán,
Ha kell, bizony megváltanánk.

Bátyád, anyád s mind várva-várnak,
 Rabul tovább hazád se hagy,
 Artatlan liljom, a királynak
 Te legfőbb édes gondja vagy.

Majd elfelejted szép hazádban,
 Mit a gaz császár vétkezett,
 Nem élsz rokontalan, barátlan,
 Királyok kérik szép kezéd."

Szemérmesen, szemét lesütve
 Szól a fehér királyleány:
 „Szívemnek már csak egy az üdve,
 Földik, ne várjatok reám.

Anyámat esdekelve kérem,
 Bátyám se értse szóm balul,
 Szívem, hálával telve mélyen,
 Királyi lábukhoz borul;

De égi völegény arája,
 Hogy' mennék földi férjhez én?
 S akkor megyek csak más hazába,
 Ha hi az égi völegény."

A fejdelemasszony felujjong:
 „Örömem el sem is birom,
 Koszorújába Krisztusunk font,
 Fehér admonti liljom!"

Magyar urak maguk' megadva,
 Meghajtják mélyen fejüket,
 Zsófia eltűnt. Lóra kapva
 A bús csapat tovább üget.

Otthagya kincsét, fődve portol,
 Honába tér a kis sereg;
 De még alá sok arcon olykor
 Egy-egy nehéz könnycsepp pereg.

Vargha Gyula.

AZ ALMAFÁK.

Wladimir Panov, a cár 127. gyalogezredének közkatonája, 1924. év december havában a Kárpátokban a magyarok fogságába esett. Wladimir Panov örült, hogy elkerülte annak a sok orosz katonának a sorsát, akik fehér hópárnájukon ott feküdtek az öreg kárpáti cserfák tövén. Valami különös mozdulatlansággal feküdtek ott s tágra nyitott szemükkel utána bámészkodtak Panovnak, amikor szuronyos őrei közt elhaladt mellettük. Ezek a katonák, akik hosszú rendekben a havon pihentek, elesett katonák voltak s Wladimir Panov boldog volt, hogy neki nem kellett mellettük feküdni, hanem emelt fővel, a hideg, tiszta levegőt a tüdejébe szíva, gyalogolhatott le a hegyről, a völgy felé.

Mosolygósképű, szelíd kékszemű legény volt Panov. Szőke bajuszkája most serkedt az ajka fölött, hatalmas, fiatalságtól duzzadó testében tombolt a fiatal élet. A rettentő csatát tehát, amely anyai bajtársát s ellenségét szakította ki az élők sorából, hamar elfelejtette s alig egy-két óra múlva derült arccal állt fogolytársai közt a sorban.

A tiszt, aki a fogolytranszportot rendezte, megállt előtte:

— Honnan való vagy? — kérdezte tőle.

— A kazáni kormányzóságból — felelte Panov, katonásan kihúzva magát.

— Mért jöttél ellenünk?

— A cár küldött.

— Magadtól nem jöttél volna?

Panov vidáman mosolygott:

— Eszem ágában sem volt.

A tiszt is elnevette magát s a szemén látszott, hogy elhiszi, amit Panov mondott.

A transzportot fogolytáborba vitték. Télen át itt maradtak, tavasz felé pedig mezei munkára szétosztották őket az országban.

Wladimir Panov tizedmagával egy Ipoly-menti faluba került.

A megérkezésük előtt való napon a falu kisbírája kihirdette, hogy akinek fogolymunkásra van szüksége, másnap jelentkezzen a községházán, ahol a faluba érkezett oroszokat szét fogják osztani.

Sziksza János a háza kapujából hallgatta a dobolást. Erzsók, a felesége, aki a kerítés mögül kukucskált a dobolás felé, így szólt:

— Elkéne nekünk is egy ilyen fogolyember. Mióta a Gyurit elvitték, nem tudom, ki végzi el helyette a tavaszi szántást, meg a sok munkát a szőlőben.

János gazda hümmögött:

— Hát elkéne. Csak nem bírok ezekbe az oroszokba. Lusta ez mind.

Olyan a mozgásuk, mint az ököré.

Másnap mise után mégis bement a községházába. Az asszony is vele jött.

Az oroszok már ott állottak egy sorban, előttük puskával a hátán egy öreg varjúbajszú népfölkelő káplár, aki vigyázott rájuk.

Szép csöndesen álltak az oroszok s a káplárra figyeltek, aki a falubeli összesereglett gazdáknak kínálhatta őket.

— Jó emberek ezek, értenek a földi munkához, mert gazdaember gyereke ez mind. Osz, aki tótul tud, az beszélhet is velük.

Wladimir Panov elsőnek állt a sorban és barátságosan mosolyogva mustrálta a falusiakat.

Erzsók asszonynak megakadt a szeme rajta.

— Ez meg olyan itt, mint a mi Gyurink — mondta, a könyökével meglökve az urát.

— Melyik? — kérdezte János gazda.

— Ez itt ni — súgta Erzsók s az ujjával rámutatott Panovra.

— Csakugyan úgy tartja a fejit — csodálkozott János gazda.

— Szóljon hát hozzá — unszolta az asszony izgatottan. — Éppen kendet nézi most is.

János gazda odalépett Panov elé s így szólt hozzá tót nyelven:

— Hát eljönne-e hozzánk?

Panov mosolygott és jóságosan integetett a fejével:

— Jó emberekhez szívesen elmegyek.

— Azt hiszem, megférnénk egymással — mondta János gazda s egy lépést hátralepve, még egyszer végigmustrálta a nagy darab legényt. Tetszett neki az orosz. Közelebb lépett hozzá s parolára nyújtotta a kezét.

Az orosz belecsapott János tenyerébe s vígan szólt:

— Értek mindenhez. Különösen a gyümölcsfákat szeretem. Otthon minálunk én voltam a kertész. Akkora almáskertet ültetek nektek, hogy eltéved, aki belé kerül.

— No a' jó lesz — helyeselte Erzsók asszony. — Az almának jó ára van. Hely is volna hozzá. Éppen a házunk fölött a domboldalba van egy darab földünk, ami vetés alá nem jó, mert kimossa a víz. Oda jó lesz az almáskert.

Kezet nyújtott ő is Panovnak, s hozzátette:

— Azért választottunk téged, mert olyanforma legény vagy, mint a mi Gyuri fiunk.

— Hát az hol van?

— Elvitték — felelte Erzsók asszony s keszkenőjét a szeméhez nyomkodta.

— Haj-jaj — sóhajtott Panov s felhős lett a homloka. Aztán engesztelően, mentegetőzve mondta:

— Mi nem akartunk ellenetek jönni, de az atyuska küldött, az ellen pedig nem lehet tenni.

— Majd mi teszünk ellene — mondta János gazda nevetve s a felesége vállára tette a kezét. — Ne sírj, anyjuk, majd összifogdossák őket a fiaink, oszt, mire jól megdolgoztatjuk őket, vége lesz a háborúnak, hazagyün a mi fiunk is, őket pedig szélnek eresztjük.

A jegyző kijött az udvarra. A tollszár a füle mellé volt dugva.

— No, emberek — kiáltotta mérgesen —, válassza ki kiki a magáét, oszt tisztuljatok, mert nem vásártér a községháza.

— Választottunk már — kiáltották az emberek s maguk előtt terelgetve az oroszokat, kifelé igyekeztek.

Vasárnap délelőtt volt. A házak mentén tisztára volt söpörve a gyalogjáró. Az utcák sarkán kis csoportokban, kört alkotva beszélgettek a falubeliek. Az öregek pipáztak, a fiatalabbak papírszipkából szítták a szivart. Imitt-amott egy szabadságos katona álldogált elnyűtt csukaszín ruhájában a vasárnapi díszbe öltözött szomszédok közt s a háborút magyarázta. A polgárok komoly arccal hallgattak. A nap a fiatal tavasz erős sugaraival ragyogó fehérre festette a házak falát, megcsillogtatta a kerítések mögül kikandikáló bokrok halványzöld rügyecskéit. A sütkérező házak szalmazsupos teteje körül fészket rakó fecskék csivogtak s hosszú szalmazállal a csőrükben siettek készülő fészkük felé. Az ég tiszta kékje végtelen magasságban feszült a házak, az álldogáló emberek fölött. Vidám, világos, derűs volt minden, az emberek arcán mégis valami különös, idegen komolyság feszengett: *a messzeségben népmilliók lábától rengett a föld.* Ezt a rengést tükrözte vissza az emberek arca. Néha hirtelen, minden átmenet nélkül elakadt a szó, az imént elhangzott tréfa után elmaradt a nevetés. A gondtól homályos szemek a bizonytalan messzeségbe révedtek.

— Nagy csaták lehettek odafönn — mondták. — Nemsokára több lesz az orosz fogoly az országban, mint a mi emberünk...

Wladimir Panov és tíz társa új gazdák kíséretében elhaladtak a fehérén ragyogó utcán álldogáló magyarok mellett.

— Hozzák már őket — mondták az álldogálók, s szigorú szemmel végigmustrálták az oroszokat.

— Jóformájú legények — mondta a pipája szárával feléjük mutatva Takács Gyuri, Szikszaiék felső szomszédja. — Búzatermő vidékről valók, mert kövérek.

Wladimir jókedvűen ballagott Szikszaiék mellett s mosolyogva oda-köszöntött a Takács Gyuriéknak.

— Dole puska — szólt rája Gyuri bácsi.

— Dole, dole — nevette Panov.

— Ez a legmutatósbabb köztük — jegyezte meg Gyuri bácsi s oda-kiáltotta Szikszaiék felé: — Jó vásárt csináltak, Jani. Kettesivel rakja ez a zsákot a szekérré.

— Olyat kerestünk — felelte büszkén Szikszai.

Ekkor már haza is értek.

Wladimir Panov megállt az udvar közepén s körülnézett.

— Ilyen a mi udvarunk is — mondta.

A szederfa tövében ékestollú, vitéz tartású kakas kukorikolt éppen, a fészker körül gömbölyű tyúkok mutogatták csipogó csirkéiknek a fölcsípni való szemet, a kert melletti pocsetában sárga kis kacsák fürödtek. Az istálló nyitott ajtaja mögül idelátszott a lovak fényesre kefélt háta, az udvar közepén lassan nyújtózkodva talpra állott egy nagy fehér kutya.

Egyszerre kivágódott a konyha zöldrefestett lécaajtaja s két kis gyerek, egy tizenkét éves forma kislány és egy még kisebb fiú futott feléjük. Pár lépésvire Panovtól megálltak s bámész szemmel csudálkoztak.

Panov barátságosan mosolygott a gyerekekre.

— Ez a mi oroszunk? — kérdezte a Jóska gyerek.

— Ez a', vigyázz, megharap — ijesztette az apja.

— Tetszik-e az orosz, Eszter? — kérdezte az asszony a lányától, aki már a köténye mellé bújt.

— Tetszik — felelte Eszter s szégyenlősen eltakarta az arcát.

— Soká marad nálunk ez az orosz? — kérdezte Jóska.

— Addig, amíg a Gyurink visszajön a háborúból — felelte sóhajtva az anyja.

Wladimir Panov nézte a gyerekeket, a két öreget, a napfényben ragyogó fehérfalú házat, a ház fölött repdeső galambokat. Aztán a ház végébe, a kerítésen túlra vetette a tekintetét, ahonnan idelátszottak a távoli, erdővel borított halmok s a sugárzó tavaszi égbolt.

— Majdnem olyan itt is, mint minálunk otthon — mondta, aztán lassan a zsebébe nyúlt s egy fából faragott madarat nyujtott át a Jóska gyerekeknek.

Később a gazdával együtt fölmentek a ház fölött szelíden emelkedő dombtetőre. Hátuk mögött, alattuk a falu nyújtózott békés nyugalommal a vasárnapi csöndben. Előttük a tavasz halvány, sárgászöld takarójába burkoltan erdőborította halmok pihentek s azon túl, messze, a látóhatár szélén, ezüstös, tükröző szalag kígyózott végig a vibráló, aranyporos ködbe merült mezőkön.

— Ott a folyó — örvendezett Panov, ujjával a távoli víz felé mutatva.

— Az Ipoly — mondta Szikszai János.

— Nálunk is így van — mutogatta Panov. — Hátunk mögött a falu, aztán erdők, dombok, aztán a folyó. A mi folyónkat úgy hívják Wjatka.

— Egyik folyó Wjatka, a másik Ipoly — mondta a pipája füstjét eregetve János gazda.

— Csak nálunk, a mi dombunkon almáskert van. Kétszáz fa van benne. Én ültettem, én ojtottam valamennyit. Ilyenkor tavasszal, ha virágozik a kertem, egész nap kint ülök s szívom a szagát. Az almafa a legszebb fa, mert gömbölyű, erős; amikor meg virágozik, olyan gyöngye, mint a rózsaszínruhás fiatal leány. Ha akarod, beültetem a földedet velük.

— Hát ősszel, ha nincs egyéb dolgunk, van az erdőben elég almának való csemetefa, behurcolhatod őket. Oszd tavasszal, ha úgy akarja az Isten, hogy nálunk maradj addig, beojthatod őket — felelte Szikszai János.

Ebben megegyeztek, aztán egyre melegebb barátkozással lefelé balagtak a hegyről.

*

Wladimir Panov néhány hónap múlva ismert ember lett a faluban.

— A Ládja, a Szikszaiék oroszja. — Így ismerte mindenki.

Megszerették. Kettő helyett dolgozott. Mindenhez értett. Szántott, vetett, a szőlőben dolgozott, rendben tartotta az istállót, esős napokon ácsolt, pajtát épített, a ház körüli hibákat pótolta, vasárnapon pedig gyönyörű famadarakat faragott bicskájával a gyerekeknek.

A legszebb madarakat odafönn faragta a dombtetőn. Egy magáramaradt vén kórtefa állott itt a domb legmagasabb pontján. Ennek a tövében telepedett le Panov csöndes vasárnapi délutánokon s a zsebéből előkotort fából farigcsálta estélig a különös szép orosz madarakat.

Ilyenkor az volt az érzése, hogy otthon van.

A messzi folyó, amely szelíd íveléssel egybeolvadt a parti füzesek s a mezők halvány zöldjével, a Wjatkát juttatta eszébe, a zöld erdőkkel koszorúzott halmok gyerekeinek emlékeit élesztették föl a lelkében, amikor varjűfészek után kutatva bújt a nyirkos sűrűséget, amelynek levegője korhadó falevelek szagától volt terhes.

— Ugyan mit csinálhatnak otthon? — gondolta sóhajtva.

Az anyjára gondolt, aki öreg volt már s a nővérére, aki férjnél volt bizonyos Guzmics Pável nevű embernél. — Biztosan sír az öregasszony — mondta magában. — Dehát mit kesereg? Megírtam neki, hogy fogságba estem s jól megy a sorom. A Pável pedig, a sánta huncut, úgysis boldog, hogy elkerültem otthonról. Most ő parancsol a házukban. — Mérgelődve dohogott magában, aztán vállatvonva dörmögte: — Valamikor majd csak vége lesz ennek a háborúnak, addig pedig jó lesz nekem itt.

A famadár elkészült ezalatt, csak a színezése volt még hátra. Piros meg kék ceruzát vett elő s pirosra festette velük a madár szárnyait, kékre a hátát meg a fejét. Aztán a tenyerébe fektetve gyönyörködött a művében.

— Jó lesz Eszterkének — mondta s mosolygott hozzá.

Eközben alkonyodott. A hegyek árnyékba borultak, az ég aljára kiültek a csillagok s egyre erősödő fényléssel várták az éjszakát. Kékes pára borította a távoli mezőket, a halmok, erdők körvonalai elmosódtak. A csönd egyre hallhatóbb lett. Aztán egy időre sötétség borított mindent. Később megint világosodott. A csillagok fénye szelíd, vibráló sugarakban végigfutott a halmok fölött. Nyugaton, a hegyek peremén, nyájas mosolygással megjelent a hold. Most halvány opálos fényben ringott a táj s a távolban csillogni kezdett a folyó ezüst tükre.

Panov elgondolkodva nézegette az álomba sülyedt tájat.

— A Wjotka... — sóhajtotta.

A faluból fölhangzott az esti harangszó. Panov fölállott. Lassú ballagással megindult lefelé a dombról.

*

Késő ősszel, amikor az első dér után hullani kezdtek az erdő lombjai, Panov egy reggel így szólt a gazdájához:

— Itt az ideje, hogy az almafák után nézzek.

Szikszai János nevetett:

— Bolond vagy te, Ládja. Eleget dolgoztál a nyáron. Ulj le a kemence mellé, oszt pipázzál. Erőt kell gyűjteni tavaszra.

Erzsók asszony letorkolta az urát:

— Hagy ültesse azokat a fákat! Azért, mert kend elmulasztotta, hogy hasznossá tegye azt a kis földet, mért beszél ellene?! Eridj csak Ládja, csináld azt a kertet! — szeretettel hátbaverte. — Oszt az első, legszebb almát neked adjuk.

— Azt Eszterke kapja.

Eszterke ott állt az anyja mellett s huncut fekete szeme megcsillant:

— Bolond vagy te, Ládja. Hol leszel te már akkor, amikor a kertedben almát szüretelünk!

Wladimir elkomorlyodott:

— Oszt, ha nem is leszek már itt és leszakítasz egyet valamelyik fáról, azt az almát én adtam neked, mert én ültettem a fáját.

— Majd rád gondolok, ha beleharapok, — nevette a kislány és fekete fürtös fejét megrázva, kifutott a szobából.

Wladimir pedig ásóval a kezében kiment az erdőbe csemetét keresni.

Késő őszig egyre járta az erdőt. Hurcolta haza a fiatal, sudár természetű vadalmafákat. Mikor együtt volt egy csomó, ásóval a kezében föl-

ment a domboldalba, s napokon keresztül ásta a nekik való gödröket, aztán óvatosan, nagy szeretettel beléjük ültette a fiatal vadfákat.

Mire az első hó leesett, erdő borította a Szikszaiék dombját.

— Derék gyerek ez a Ládja! — mondta Szikszai János a szomszédjának, akivel a kapuajtóból nézték, mikor a fácskák alatt görnyedve hazajött az erdőből —, almáserdőt ültet nekünk, pedig ki tudja, hol lesz, mire megéri az első alma.

— Itt kéne fogni — mondta a szomszéd —, beválik ez magyarnak.

— Haza megy az, mint a madár, ha eljön az ideje — vélte János elkomolyodva. — Furcsa világot élünk. Ezek itt dolgoznak, a mieink meg ott. Aki meg nem dolgozik, az pusztítja egymást.

A szomszéd káromkodott egyet:

— De hát ki a fene hitta őket?! Mért gyün ez a sok nép mi ellenünk?! Nem elég nekik a maguk földje?

— Sokan vannak. Már nem férnek az országukba.

— Ha sokan vannak, majd elpusztítjuk a felit — felelte mérgesen a szomszéd. — Akkor majd lesz helyük otthon.

— A Gyurink máma írta, hogy megint fogtak vagy húszezret belőlük. Ő is kíséri a tranportot. Oszt, ha elkvártélyozták őket, hazagyün három napra.

Pelyhezni kezdett a hó.

Ládja akkor fordult ki a kapuból. Fekete báránybórsüveg volt a fején, pipa a szájában, a bajusza hegyesre pödörve. A Gyuri bekecsé feszült rajta. Jókedvűen köszöntötte a szomszédot.

— Majd lehúzza a Gyuri a bekecsit a testedről, csak gyűjjön haza! — fenyegette Szikszai.

Ládja nevetett.

— Kölcsönbe van. Az én bekecsemet biztosan magyar baka viseli otthon.

— Ha adnak neki.

Ládja elkomolyodott.

— Adnak nekik, — mondta határozottan.

— Tik sem panaszkodhattok. Nemsokára több magyar kenyeret esztek meg, mint a magyarok.

Ládja bólintott a fejével:

— De az orosz ember is ad a kenyereiből a magyar fogolynak.

— Hát akkor, ha olyan kitűnő nép vagytok, miért akarjátok elpusztítani a mi országunkat? — kérdezte mérgesen a szomszéd.

— A cár parancsolta, — mondta Ládja ünnepélyessé vált arccal.

Hallgatva álltak egy darabig. Az az érthetetlen valaki, akit cárnak neveznek, akinek rettenetes akarata népmilliókat mozdított ki a fészkéből s felborította velük más idegen népmilliók békéjét, ott állt a képzeletük előtt, mint egy mesebeli óriás, akinek szörnyű ereje elől nincs menekvés.

A két magyarban mégis felülkerekedett a nyakas dac:

— Hát majd megmutatjuk mégis a cárodnak, hogy a mi földünkön mink parancsolunk!

Ládja hallgatott egy ideig, aztán szelíden mondta:

— Hogy hogyan lesz, azt mi nem tudjuk, csak a jó Isten, aki a cárnak, meg a többi királynak is parancsol. Az Úristen most haragszik az

oroszra is, a magyarra is, meg a többi népre is és egymással vereti őket, bizonyosan azért, mert rászolgáltak. Ő tudja, hogy mikor lesz elég a büntetésből.

A két magyar maga elé nézve, komor arccal hallgatott.

Szikszai János szólalt meg legelőbb. Tenyerébe verte a pipáját, sóhajtott egyet:

— Hát lesz, ahogy lesz, de így sehogy se jó.

A hó egyre hullott az égből. Fehér volt minden. Nagy csönd takarta a pihenő földet.

— — — — —
Másnap háromnapi szabadságra hazajött Szikszai Gyuri.

Estére várták, de már reggelre megérkezett.

— Csakhogy megjöttél — mondta az apja s kipirosodott arccal vizsgálta a fiát.

Erzsók asszony a kötényébe törülgette a szemét.

— De megsoványkódtál, fiam. Éhezte-e sokat?

A gyerekek a kezét fogták. Nem eresztették el a viláért sem.

Gyuri mosolygott, körülnézett a szobában.

— Rég nem voltam ilyen jó dekungba!

— Mikor lesz már vége ennek a gyilkos háborúnak? — szipogta Erzsók asszony.

— Majd, ha elfogy a muszka. Csak az a baj, hogy még igen sok van belőlük, ott egye ki a fene őket, — felelte mérgesen Gyuri.

Medália csillogott a mellén.

Akkor megpillantotta Wladimirt, aki az ablak alatti padkára húzódva, szemlélte csendesesen a háziak örömet.

— Hát ez a muszka hogy került ide? — kérdezte Gyuri s a szoba közepéről szembe fordult Wladimirral.

— Hát osztogatták őket, oszt mi ezt választottuk, mert köllött a helyedbe valaki, — magyarázta az apja.

— Az Antikrisztusodat, jó helyre bújtál, betyár ruszkija! — kurjantotta Gyuri. — Te itt melegedsz a kemence mellétt, én meg odaki a hóba kapkodom a fejem, hogy az atyádfia el ne trafáljon?! — dühbe gurult s összeráncolt szemöldökkel közelebb lépett Wladimirhoz.

Úgy látszott, baj lesz.

Wladimir Panov csöndesen ült a padkán, pislogott a szemével, mosolyogni szeretett volna, de nem mert.

Farkasszemet néztek egy ideig, akkor elnevette magát a Gyuri.

Odalépett az oroszhoz s barackot nyomott a fejére:

— No, szerbusz! — mondta, s kezet nyujtott neki.

— Szerbusz! — mondta Panov s jól megrázta a Gyuri kezét.

— Így helyes — hagyta jóvá az öreg Szikszai. — Jó ember ez, megszolgálja a kenyerét.

— Nekünk meg madarat farag — tódították a gyerekek.

Gyuri megcsóválta a fejét:

— Fene érti ezt a bolond világot. Odaki úgy gyünnek ellenünk a zöld ruhájukban, mint a sáskák. Elpusztítanak mindent: embert, állatot, házat, felégetik a falukat... itt meg madarat faragnak a gyerekeknek...

Erzsók asszony behozta a füstölgő levessel teli tálat s az asztalra tette.

Köréje ültek, kanalazták a levest.

— Az apám azt beszélte — mondta Wladimir —, hogy mindig volt háború. A háború olyan, mint a jégverés. A jég leveri a fáról az almákat, a háború megritkítja az embereket. Olyan a háború, mint a jégverés, nem lehet tenni ellene semmit...

Ettek, csak a kanalak csörömpöltek.

Gyuri szólalt meg előbb.

— Hát a szőlő hozott-e az ősszel?

— Rég nem volt ilyen termésünk.

— Úgy gondolom, abba a homokos földbe, a szentgáli határ mellett... érdemes volna szőlőt ültetni.

A földről beszéltek. A háborúról nem esett több szó. Wladimir is résztvett a beszélgetésben. Elmondta, hogy otthon ő náluk hogyan bának a földdel. A két Szikszai nagy figyelemmel hallgatta.

— Ahány ház, annyi szokás — mondták, s elismerték, hogy úgy is jó lehet, ahogy a Wjatka mentén csinálják a ruszki emberek.

Igen belemerültek a beszélgetésbe. A múlt évi termésből való bor is az asztalra került. Ittak, koccintottak, késő estig együtt ültek.

Mielőtt nyugovóra tértek volna, Gyuri így szólt Wladimirhoz:

— No Ládja, úgy látom, nem jártunk rosszul, hogy ide kerültél. Ha úgy kerül a sor, hogy az Üristen berukkoltat a nagy káderhoz, — a bekecsem mán úgyis rajtad van, bajuszt növesztesz hozzá, — oszt beállsz helyembe magyarnak.

Ládja intően felemelte az ujját:

— Úgy történik minden, ahogy az Üristen akarja.

Gyuri még két napig volt otthon. Akkor visszautazott a frontra. Néhány nap múlva egy nagy csatában, amelyben százezerszámra özönlöttek a magyar állások felé a sáskaszínű orosz katonák, sokadmágával Szikszai Gyuri is elesett...

*

Az ipolymenti faluba hetek múlva érkezett meg a szomorú hír.

Szikszai Jánosék házára nehéz napok következtek. Gyászolták az elveszett fiút. Erzsók asszony naphosszat sírt és imádkozott. Szikszai János az ablak mellett ült s kifelé nézett. Nézte a szürke felhőkkel terhes égboltot. Reménytelen félhomály ült a szobára, szó sem hallatszott, csak az asszony bánatos zokogása.

Eszter és Jóska néha besettenkedtek a szobába s egy időre a kemence mellé bujtak melegedni. Aztán óvatosan, lábujjhegyen kióvakodtak megint a szabadba.

Wladimir ebben az időben az istállóban tartózkodott.

Estebéd táján előjött. Lesütött szemmel ült az asztalnál. Az arca sápadt volt, nem mert megszólalni.

Nem volt igaz, de úgy érezte, hogy neki valami része van ebben a nagy szerencsétlenségben.

A Szikszai-család dacos, vádoló tekintete is ezt mondta.

Egy este megszólalt a kis Jóska gyerek:

— Jobb lett volna, ha Ládja esett volna el a csatában, nem a mi Gyurink.

Erzsók asszony hangos zokogásra fakadt, János mélyet sóhajtott. Aztán nem nagy haraggal rászólt a gyerekekre.

Wladimir elsápadt, s kiment a szobából.

Néhány napig nem mutatkozott az első házban.

A lovakhoz húzódott.

Megtisztította a körmüket, megvakarta, fényesre kefélte őket, aztán szalmával befonta a sörényüket.

Munkája végeztével odaült a falhoz ácsolt, szénával beterített ágyára, elővette a kis bicskáját és farigcsálni kezdett.

Több nap telt el így.

Odakünn vékonyan szitált az eső, a hegyek teteje megfeketedett, a megolvadt hólé elindult a völgyek felé. Érzett a levegőn, hogy tavaszodik.

Egyik este, amikor a somfafütykös vastagabb végén éppen az utolsó simításokat végezte a kifaragott kutyafejen, egyszerre árnyék vetődött a nyitott istállóajtóból a falra.

Wladimir arrafelé fordult.

Eszterke állt az ajtóban. Így szólt szégyenlősen:

— Ládja, édesanyám azt üzeni, gyere be, mer megfőtt a vacsora.

— Mondd meg anyádnak, hogy jobb nekem ideki — mondta Wladimir.

Eszterke elvörösödött, aztán durcásan felvonta a vállát s menni akart.

— Hej, gyere csak vissza! — kiáltotta utána Wladimir, s mikor a kislány megfordult, mosolyogva így szólt:

— Ezt neked adom.

Egy fából faragott rózsát nyujtott feléje. Olyan finomak voltak a szirmai, mint a lehellet...

Másnap este az öreg Szikszai jött ki az istállóba.

— A kalapácsomat keresném — mondta —, itt köll lennie a vakablakba.

Megtalálta a szerszámot s a kezében forgatva, kifelé indult volna vele. Akkor köhögés fogta el. Meg kellett állnia egy pillanatra. A lovakra esett a tekintete:

— Kövérek a lovaidd, Ládja!

— Erőre van szükségük. Jövő héten kimennék velük a Békás-tó mellé szántani.

Szikszai hümmintett:

— Bion, jó lesz már.

— Mit vetünk oda az idén?

— Rozsra jó az a föld. A' köll oda, azért is, mert azt mondják, a katonaságnak fogytán a lisztje.

— Oszt mi lesz akkor, ha elfogy?

— Nem fogy el, mert megtermi ez az áldott föld, ami köll, csak spórolni köll vele.

Wladja bölintott a fejével.

— Hát áldott egy föld ez. Úgy gondolom, hogy mink fogjuk megnyerni a háborút, mert Oroszországban hamarabb lesz éhség, mint nálunk.

Szikszai János nevetett.

— Úgy beszélsz te Ládja, mintha mihozzánk tartoznál...

Wladimir Panovnak elkomolyodott az arca.

— Hidd el nekem, gazda, hogy az Úristen rendelte el, hogy ide-

tartozzak. Mert miért tett a házatokba engem éppen, amikor a Gyurítokat magához vette?

Szikszai maga elé nézett sokáig. Gyurira gondolt. Úgy látta maga előtt, mint akkor, amikor a kapuban utoljára visszafordult Ládja felé:

— Oszt vigyázz a háznak tájára!

Ránézett Wladimir Panovra, amint ott állott előtte jószágos, nyílt arcával s várta a feleletet.

— Hát ha úgy rendelkezett, hogy ki köllött cserélni a Gyurítokot — felelte, s kicsit mosolygott —, rosszabbul is járhattunk volna.

Az ajtó felé indult s onnan szólt vissza:

— Begyühetnél egyszer ebédre, mert már haragszik rád az asszony. S Ládja lassan megindult utána.

*

Wladimir fogságának negyedik tavasza következett.

Finom, vízszagú szellő fujdogált az Ipoly felől.

Wladimir almáskertje teljes virágzásban állott.

A nap ezüstös sugárzással sütött, a halvány rózsaszínű virágokkal borított fácskák szelíd ringással túrték, hogy az Ipoly felől jövő hűs szellő megsímogassa őket. Olyanok voltak, mint az esküvőre váró selyemfátyolba burkolt koszorús szűzek.

Wladimir gyönyörködött a kertjében:

— Szébb ez a kert, mint a mienk otthon — mondta sugárzó arccal.

Eszterke ott állott mellette:

— Mennyi a virág rajtuk! — kiáltotta. — Tavaly csak egyik-másikon volt, azon is csak egy-kettő.

Ládja mosolygott:

— Fölserdültek. Tavaly még csemeték voltak. Most nőttek fákká. Velük nőttél te is nagy lánnyá.

Eszterke nevetett:

— Úgy ám, édesanyám is azt mondta, hogy jövő farsangba férjhez ád.

— Ugyan kihez?

— Majd ahhoz, akit szeretek.

— Ki lesz a'? — kérdezte Ládja s fényes lett a szeme.

Eszterke lesütötte a szemét. Hallgatott.

Wladimir nézte, erősen nézte a feketehajú kis magyar lányt, aztán valami nagy szomorúság fogta el a szívét. Legyintett a kezével, sóhajtott:

— Az anyád biztosan tudja is már, hogy ki lesz az — mondta lemondólag. — Valami nagy gazdának a fia.

Eszterke Ládja szemébe nézett:

— Csak a' lehet, akit szeretek!

Szemközt álltak egymással. Nagy súllyal ráfeküdt valami a szívükre. Nehezen szedték a lélekzetet. És mégis különös szép boldogság lopódzott a lelkükbe.

Az almavirág illatát most erősebben érezték. Elkábultak tőle.

— Jószagú ez a mi kertünk — mondta Eszterke. — Aztán egyik kezével hirtelen lekapta Ládja fejről a kalapot, másik kezével letépett a legközelebbi fáról egy virágocskát s a kalap szalagja mellé tűzte.

Ládja zavartan forgatta kezében a kalapját:

— Őszre, mire ebből a sok virágból alma lesz, vége lesz a háborúnak — szólt s elfulladt a hangja. — Akkor szabad ember leszek, azt tehetem, amit akarok. Ha akarom itt maradok, ha akarom elmegyek haza Oroszországba...

Eszterke Wladimirra emelte a tekintetét. Az arca kipirosodott, majd elhalványodott; halkán, alig érthetően ejtette a szót.

— Oszt itt hagynál bennünket?

— Az attól függ, hogy tartóztat-e valaki — felelte Wladimir.

— Hát én tartóztatnálak — suttogta Eszterke és mosolygott is, sírt is egyszerre.

Egymás kezét fogták s úgy álltak sokáig. Az Ipoly felől egyre fujdogált a finomszagú szellő, az almafák szelíd ringással hullajtották a virágjukat.

*

Ősszel mégis hazament Wladimir.

Ez így történt.

Egy idő óta az a hír járta a faluban, hogy vége a háborúnak. Az emberek eleinte nem hitték. — Sohse lesz vége annak! — mondták és fásult lemondással legyintettek a kezükkel. Akkor egy reggel egy szekérre való katona érkezett a városból. Falubeli legények voltak, puskával, hátizsákkal, teljes felszereléssel.

— Vége a háborúnak! — kiáltották s a puskájukat a levegőbe sütögették.

Az emberek kiszaladtak az utcára.

— Hazajöttek a katonák! Vége a háborúnak! — kiáltoztak ők is.

Örültek. Leráncigálták a legényeket a kocsiról s kérdezni kezdték őket:

— Hát győztetek-e?

De erre a kérdésre nem kaptak feleletet.

— Összeomlott a front! Nem lesz többé háború! Vége a háborúnak! — kiáltozták a katonák.

Az arcuk tüzelt, a szemük különös izgatott fényléssel lobogott. Olyanok voltak, mint az örültek.

A falubeliek lassankint megértették, hogy elvesztették a háborút.

Erzsók asszony összezsápt a kezét s rémült arccal futott hátra az udvarba, ahol az ura Wladimirral a fahordáshoz való szekeret állította éppen össze.

— Nagy baj van, János! — kiáltotta síróra váló hangon. — Alighanem elvesztették a háborút, gyűnnek a muszkák, meg az oláhok, elpusztítanak mindnyájunkat!

— No, no! Nem köll mindjárt ijedezni! — mondta János gazda nyugatón, de azért ő is meghökkent.

Később kiment Ládjával együtt a ház elé s a többi nép közé elegyedve várták a híreket...

Néhány nap telt el nagy izgalomban.

Az alsó falu végén, ahol a vasúti sinek átvágják az országútját, egyre robogtak a katonákkal teli vonatok, az állomás felől pedig egymásután érkeztek a katonákkal megrakott szekerek. Ezeknek a beszédjéből se lehetett pontosan megtudni, hogy mi történt. Csak egy volt bizonyos,

hogy a háborúnak vége, mert máskülönben nem eresztették volna ezt a sok katonát haza.

A falu olyan volt, mint egy megzavart méhkas.

Wladimir Panov elgondolkozva nézte az utcán járó-kelő, izgatottan ágáló katonákat, falusi embereket.

— Vége a háborúnak — gondolta, s elcsodálkozott, hogy ez a rég-várt pillanat ilyen hirtelen megérkezett.

— Szabad ember leszek, mehetek, ahova akarok, — mondogatta magában s újjongó öröm feszítette a mellét. — Ha akarom, hazamehetek!

S egyszerre csodálatos élénkséggel s élethűséggel állt ott előtte az otthona. A házuk, az udvaruk, az édesanyja, amint ott ül a búboskemence mellett a padkán, aztán a nővére a sógorával, a huncut Guzmics Pavellel együtt. Úgy érezte, hogy ez mind ott van közvetlen előtte, csak a kezét kell kinyújtani, hogy megfogja, megölelje őket. Régóta nem érzett nagy vágyakozás fogta el a szívét.

Magábamerülten állt sokáig a kerítésnek támaszkodva.

Ekkor különös ismerős hangok ütötték meg a fülét.

A templomtér felől egy nagy csoport tányérsipkás orosz fogoly fordult be az ő utcájukba.

Négyes sorokban mentek s telitorokal énekelve, sipkájukat lengetve közeledtek feléje.

Wladimir Panov elejbük futott.

— Hová mentek? — kérdezte az elsőtől, akinek vörös, izzadt arcáról valami különös nagy öröm sugárzott.

— Hová megyünk? Haza megyünk! — kiáltozták villogó szemekel. — Haza megyünk! Értetted?!

A vállukra vették. Egy torzonborz, szőke óriás a fülébe ordított, lerántotta magához, megölelte, össze-vissza csókolta az arcát. Aztán ismét a magasba emelték és vitték magukkal. Wladimir hátranézett. Száz és száz kihevült, ismerős arc, a környék összes oroszja ott tolongott, sietett mögötte ellenállhatatlan rohanással, mintha azt az ezer és ezer kilométert, mely a hazájuktól elválasztotta őket, estélig maguk mögött akarnák hagyni, hogy minél hamarabb otthon legyenek.

Panov Wladimir visszafelé nézett s egy pillanatra úgy rémlett előtte, hogy a Szikszai-ház kapujából egy feketehajú lány szalad ki az utcára s utána kiáltja:

— Ládja! Ládja! Hát mégis elhagysz engem?

Ki akarta magát ragadni a tömegeből, de nem bírt velük. Ellenállhatatlan erővel vitték s ő valami csodálatos jó érzéssel hagyta, hogy továsodorják.

Később már ő is lengette a sipkáját s teli torokkal énekelt a többivel egy Wjatka-menti víg orosz katonanótát.

Hátra se nézett többet.

Ment a többivel. Hazafelé.

*

Három esztendő telt el.

Ősz felé járt az idő. Reggelre kékes pára borította az Ipoly tükkrét. Az erdők még zöldek voltak, de itt-ott röttes foltok tarkították. Az égen fekete varjúfalkák húztak naphosszat.

Szikszaiek almáskertje roskadozott az édes nedvektől duzzadó termés alatt.

Vesszőből font nagy kosarakba szedték a gyönyörű piros gyümölcsöt.

Jóska és Eszter a fához támasztott létráról szedték kötényükbe az almát, az öregek a kosarakat töltötték tele velük.

— Hát szép termésünk van — mondta Sziksza János elégedetten. — Többet hoz így ez a földecske, mintha rozssal vetettük volna be.

Erzsók asszony egy hatalmas piros almát tartott a tenyerén:

— Ügye, hogy mégis jó volt — mondta —, hogy annak a bolond oroszoknak eszébe jutott akkor, hogy kertet ültet nekünk.

Eszterke a fa lombjai közül kidugta a fejét. Szép, piros volt az arca, mint az alma, amit a kötényébe szedett.

— Ugyan mi is lehet szegénnyel? Vajjon él-e még? — kérdezte, s maga elé képzelte Wladimirt.

— Lehet, hogy már meg is halt — mondta az apja. — Csúnya világ van únáluk odaföl.

A Ládja arca egy pillanatra megjelent mindnyájuk emlékezetében:

— Ugyan mi is lehet vele?

Az öregek csendesen rakosgatták a kosarakat.

— Pedig ez a lány most is kívánczodik utána — mondta az anyja egy idő múlva halkán az ura felé.

— Majd elfelejti, oszt le van — felelte erős szóval János, jelezve, hogy elég ebből a beszédből.

Eközben dél felé járt az idő. Az őszi nap bársonyos simogatással melengette a pihenni készülő földet. Az Ipoly háta ezüstösen világított a parti fűzések közül. Delet harangoztak.

Eszter meg a Jóska leszálltak a fáról s még egyszer kiürítették a kötényükbe szedett almákat a kosarakba.

Aztán mind letelepedtek egy fa alá. Erzsók asszony kenyeret és szalonnát osztott ki nekik. Ebédeltek.

Az almafák édes terhük alatt hajladozva, ott álltak körülöttük. A kövér, lombokkal borított, ringó ágak halk recsenéssel meg-megrendültek, az almák szelíd arca mintha mosolygott volna. Mintha mondani akarták volna: Szedjetek már le, mert kárt teszünk abban, aki a világra hozott bennünket.

— A Ládja kertje — mondta Erzsók asszony. — Elültette, oszt itt hagyta.

Eszterke sóhajtott egyet.

Éppen akkor egy vándorlegény formájú valaki kapaszkodott fel a domb hátán s az almafák sorai között lassú léptekkel arra felé közeledett.

— Vajjon mit akarhat az a szegény ember? — kérdezte Erzsók asszony a vándor felé nézegetve.

— Ahun gyün a Ládja! — kiáltotta Eszter kipirosodott arccal.

— Ugyan már, no! — mondták a többiek hitetlenül.

Szemmeresztve nézték a jövő embert.

Ő volt.

Nem változott semmit, csak szakálla nőtt, meg az arca soványkodott meg egy kissé. De a kék szeme barátságosan mosolygott, mint régen.

— Dícsértesség! — köszöntötte a családot.

— Mindörökké! — felelték azok. — Hát te honnan kerülsz ide egyszerre.

— Hazulról jövök — felelte Wladimir Panov. Leült melljük a gyepre s boldog mosolygással egyenkint szemügyre vette őket.

— Egy esztendő óta egyre jövök — mondta. — Elfáradtam egy kicsit.

A szeme megállt Eszterkén, s most már ott pihent rajta, ameddig csak beszélt.

— Oszt miért gyüttél el onnan hazulról? — kérdezte János gazdaszövetteljesen bólogatva a fejével.

Wladimir Panovnak szomorúvá változott a tekintete.

— Mert minden elpusztult, amit szerettem.

Azok megértették, hogy igazat mond s ünnepi komolysággal hallgattak.

Wladimir az ujján számlálta s úgy mondta:

— Az édesanyám meghalt, sógoromat, Guzmics Pávét agyonlőtték a vörösök, a testvérem az erdőbe bujdosott előlük, ott meghült, beteg lett, ő is meghalt. A falunkat felégették, a kertemet, a gyönyörű almafáimat kivágták... — Fátyolos lett a tekintete.

— De nagy szerencsétlenség ért téged, szegény Ládja! — mondta Erzsók asszony s Eszterke is azt mondta halkan:

— Szegény Ládja!

Wladimir Panov Eszterkére nézett s már megint mosolygott a szeme.

— Akkor, hogy semmim sem volt már, eszembe jutott ez a ti folyók, az Ipoly, meg a kert, amit én ültettem, meg ti, akik jól bánatok velem... Hátamra vettem a tarisznyámat és elindultam. Egy évig vándoroltam, egyszer majd megfagytam, máskor majd éhenhaltam. Most itt vagyok...

— Ki gondút vóna ilyet! — mondta öreg Szikszai János elcsodálkozva.

— Oszt épp almaszüretre érkezett! — kiáltotta Erzsók asszony ámuldozva.

Wladimir Panov boldogan nevetett. A szeme Eszterkét kereste:

— Most már itt maradnék — mondta.

Csak nézte Eszterkét.

Eszterke lesütötte a szemét.

— Maradjak? — kérdezte Ládja.

Az almafák föléjük hajolva, kíváncsian várták a választ.

Csönd volt. János gazda a bajuszát sodorta. Erzsóknak párás lett a szeme, Jóska a Ládja vállára tette a kezét.

— Maradjon — mondta halkan Eszterke.

És mosolygott körülöttük mind az egész kert.

ALKONYI ÁLOM

Alkonyi fényben fürdik az erdő,
harmat ezüstje pírba' rezeg.
Elhal az élet... Messze a lengő
lombokon édes énekesek.

Ott, hol az alkony biboros árnya
erdei szélen pázsitot ér:
álmom alakja kél a homályba,
karja kitárul, ajka beszél.

Vágy a szemében... integet... arcán
pír szalad át... a hangja remeg:
„Én vagyok álmod, jöjj ide hozzám,
nyujtsd ide ajkad, add a kezed“...

Két karom én is esdve kitárom,
futna a lábam nyíl-egyenest —
de szakadék áll, szegve futásom,
Téged elérnem, jaj, nem ereszt.

„Hát csak a szived nyujtsd ide által,
illan az élet, éje közel,
lengve nyomomban éjszaka járdal
és beterít majd, árnya föld el...“

S gyászlobogóként jönnek az árnyak
és betakarják hóalakod...
Tünik a sűgár, est köde árad,
zúgnak a szélben éji dalok.

Könnyeid égnek át a homályon,
csöndben a kebled búja remeg,
két karom esdve, vágyva kitárom —
közbül a mélység, — nem mehetek.

S míg keseregve bűg a beszédünk,
sírva szívünknek sóhaja kél:
Holt-haloványan árnyba enyészünk,
gyásztakaróként föld be az éj.

Domanovszky Magyar történelme.

A legutóbbi évtized sok keserves tapasztalata közt talán a legfájdalmasabban érintett bennünket magyarokat az ügyünkkel szemben Európaszerte megnyilvánuló közönynek és tájékozatlanságnak megismerése. A háborús években, a béketárgyaláson, ezt követő külső érintkezéseink során s a hazánkban két-három éve mind sűrűbben megforduló idegen tudósok, írók, diplomaták, politikusok és globetrotterek látogatásai alkalmával újra és újra végigélvezhetjük a tehetséges kezdőket és ismeretlen nagyságokat megillető „felfedeztetés” kétes gyönyörűségét, amit nem egyszer keserít meg a felfedezők lepletlenül vállvergető modora. Közvetlen tapasztalásból kellett megtudnunk, hogy a nyugati népek — ha ugyan balkáni ellenségeink vádaskodásait készpénznek véve, nem tekintenek a civilizáció kártékony ellenségeinek — legjobb esetben quantitáé négligeable-t látnak a magyar nemzetben. Még a német szövetséges is, mintha az exoticumnak kijáró csodálkozással és magasztalással venne tudomást nemzeti értékeinkről s előtte eddig merőben ismeretlen kultúránkról. Európa a háború előtt nem ismert és ma sem ismer bennünket. Ezért a nagyon is lealázó állapotért rendszerint a Ballplatz-ot szoktuk felelőssé tenni, de nem egészen jogosan. Kétségtelen, hogy a monarchia külügyi kormányzata a maga egyoldalúan birodalmi szellemével nagymértékben előmozdította a nemzeti kultúránkat és általában a magyar ügyet burkoló homály sűrűsödését. A főbűnösök azonban magunk vagyunk s közülünk is első sorban a kultúrpolitikusok és tudósok, akik hosszú évtizedeken át elmulasztották a magyar kultúrdiplomácia megszervezését s a magyar tudomány nemzetközi pozíciójának megteremtését. Tudományunk jelesei — különösen a természettudósok — közül nem egy jutott a távolabbi és közelebbi multban nemzetközi elismeréshez, sőt néha egyenest világhírhéris, de a magyar tudomány eredményeinek, történetileg kialakult nem-

zeti kultúránknak rendszeres és következetes ismertetésére még csak kísérlet sem történt. Élelmes szomszédaink, csehek, szerbek, oláhok évtizedeken át valósággal elárasztották Európát a maguk részben kezdetleges kultúrájának nem egyszer kétes értékű termékeivel, „tudományos” bázist teremtve céltudatos tervszerűséggel előkészített rablómunkájukhoz. Professzoraik, tudósaik és íróik előharcosai voltak a Magyarország tésztét feldaraboló diplomatáknak. S ez alatt a mi tudósaink és íróink — az extra Hungariam non est vita ábrándján elmerengve — hermetice elzárták minden kifelé vezető útát s művelték a tudományt és irodalmat a maguk számára, mit sem törődve a külföld igényeivel. S mialatt a német, francia, angol és olasz könyvpiacra egyre-másra jelentek meg a legjelenteklenebb európai és tengerentúli államok, nemzetek és országok történetét, földrajzát, néprajzát, jogrendszerét stb. ismertető, legtöbbször a politikai propagandát is szolgáló standardművek, a magyar mult iránt minden hanyagságunk ellenére is érdeklődő külföldi a tudományos kritikát ma már el nem bíró elavult művekkel vagy Jorga bukaresti professzor magyar történelmével oltogathatta a maga tudásszomját. A magyar történetírásnak nagy szégyene, hogy az egyik legelterjedtebb német kézikönyvben történelmünket az oláh akadémia elnöke írta meg.

Jorga e művének hatása alatt elsőnek a Magyar Történelmi Társulat ébredt tudatára a nagy mulasztásnak, 1913-ban Domanovszky Sándor indítványára elhatározta a magyar történelem teljes tudományos feldolgozását s az ötkötetes mű kiadására szerződést is kötött a legtekintélyesebb német államtörténeti vállalattal, a Heeren-Uckert-féle Allgemeine Staatengeschichte kiadójával. Sajnos e nagyszabású munka kidolgozásának és publikálásának a háború útjátvágta. Újabbán a mélyebb tudományos kultúrával bíró német közönség európai színvonalon álló klasszikus műből, Szeffű Gyula 1917-

ben megjelent könyvéből (Der Staat Ungarn) szerezhet tájékozódást államéletünk fejlődéséről, történetünk főbb problémáiról és a fejlődést irányító főmotívumokról. A művelt olvasóközönség széles rétegeit érdeklő eseménytörténetet azonban mindeddig nélkülözte a német olvasóközönség. E hiányt kívánja pótolni Domanovszky Sándornak a müncheni Rösl-cég kiadásában megjelent magyar történelme (Geschichte Ungarns.).

A mindössze 24 ivre terjedő kézikönyv kidolgozása nagy erőpróba elé állította szerzőjét. A magyar történelemnek ily kis terjedelemre korlátozott összefoglaló feldolgozása — ha nem elégszünk meg a fejlődési folyamat vezéreszméinek és alapvető jelenségeinek vázolásával, hanem, mint Domanovszky teszi, a részletekre is kiterjeszkedő eseménytörténetet írunk, — önmagában is súlyos feladat. De még nehezebbé válik az előmunkálatok hiánya miatt. Történeti irodalmunkból hiányzik a magyar történelemnek és egyes korszakainak a kor színvonalán álló, teljes tudományos apparátussal kidolgozott, összefoglaló feldolgozása. Az utolsó nagy szintézist több, mint félszázad előtt Szalay László és Horváth Mihály adták. Az azóta megjelent művek — Szalay, Baróti, Csuday, Vargha Ottó, Marczali és Acsuday összefoglalásai — a Domanovszkyéhoz hasonló, bár többé-kevésbé terjedelmesebb kézikönyvek s emellett az egyes korszakoknak a Szilágyi-féle millenáris történet 10 kötetében és ugyanez időtájt önállóan megjelent monografiáival együtt ma már jórészen elavultak. Az utolsó három évtized részletkutatásai igen nagy anyagot tártak fel s új világításba helyezték a magyar történet eseményeit és jelenségeit. A kor tudományos színvonalán álló összefoglalások és monografiák útbaigazítását nélkülözve, Domanovszky maga kényszerült e nagyarányú részletkutatás minden aprólékos megállapítását és eredményét a szintézis szempontjából mérlegelni, rengeteg adat- és anyagahalmazából a lényegest kiválasztani s az egész fejlődési folyamatról alkotott képbe szervesen beilleszteni. Vállalkozása e nagy nehézség ellenére is teljes sikerrel járt.

Bár eseménytörténetet ír, főér-

deme a történet-alkotó tényezők és a fejlődést irányító áramlatok sikerült jellemzése. Finom történeti érzéssel ismeri fel a fejlődési korszakokat determináló vezéreszméket és irányzatokat s ezek kalauzálása mellett Szent István, III. Béla, III. András, Zsigmond uralkodásában, a mohácsi vészben, a szatmári békeben és a XIX. századi reformmozgalmakban állapítja meg a magyar történelem korhatárait. Korfelosztása megfelel a fejlődési folyamat természetes tagoltságának, bár a hagyományos dinasztikus korfelosztás néhol zavarólag hatott. Az ország három részre szakadása és az idegen intéstuciókat meghonosító Habsburgok trónralépése — némi megfontolással — elfogadható korhatárnak. Az Árpád-ház kihalásával bekövetkező dinasztia-változás azonban nem jelent korszakos fordulópontot. A XIII. és XIV. század történetét, nézetem szerint, helyesebb egy korszaknak felfogni; mindkettőnek tárgyalása elfért volna a rendiség kialakulását ismertető fejezetben. A XIV. század jellemzésére adott címet (a feudalizmus fénykora) inkább a következő fejezetekben tárgyalt XV—XVI. századi korszakra alkalmaznám, mikor a rendi alkotmány már teljes kifejléshez jutott.

A fejlődést irányító és a fejlődésben érvényesülő vezérmotívumok, eszmék és áramlatok alapulvételével megkonstruált keretet Domanovszky nagy gondnal és tudatos szelekczióval töltötte ki. A fejlődés szempontjából fontos események kiválasztásában józan kritikával és nagy mértéktartással járt el, az eseményeket csupán illusztráló anyagul használja fel az összfejlődés ismertetéséhez. E kritikának és mértéktartásnak köszönhető, hogy könyve sohasem válik unalmassá, ami a száraz eseményszorolásban elmerülő kézikönyvek és vázlatos feldolgozások közül oly sokat tesz élvezhetetlenné.

Vezérfonalra az államtörténet, a könyv gerincét a politikai fejlődés és a belétartozó események folyamata alkotja, de mindenütt figyelmet fordít a gazdasági, társadalmi és kulturális szempontokra, kellőképpen kidomborítja a szorosan vett politikai történet keretén kívül eső történeti tényezők szerepét. A részletekbe bocsátkozva, igen messzire

kellene kalandoznunk. Ki kellene terjeszkednem a magyar történet egészének tüzetes ismertetésére. Ezért a sok közül csupán egy jellemző példát ragadok ki, rámutatva arra a sok tekintetben újszerű és plasztikus képre, amit — saját megfigyelései s az utóbbi évek részletkutatásának eredményei alapján — a középkori társadalom fejlődéséről ad. Az összefoglaló történeti művek közül itt találjuk meg először a középkori Magyarország társadalmi és gazdasági szervezetében érvényesülő feudális vonások *alapos* ismeretetését.

A középkor történetét a német közönség igényeit tartva szem előtt, kelletlenül szűkebb keretbe szorította, az egyes korszakok tárgyalása mégis egyenletes és arányos. Nagyon sikerült a legújabb kort tárgyaló három utolsó fejezet, amelyek kidolgozása ily szűk terjedelemben mindenesetre a legnehezebb feladat volt.

Domanovszky eddigi, ma már negyedszázados tudományos munkássága a részletkutatás és analitikus kritika jegyében folyt le. E könyvében szintetikus érzékének, kitűnő összefoglaló képességének adta bizonyosságát. A kitűzött célnak mindenben megfelelő, világos és megbízható vezérfonalat adott a német olvasó kezébe, aki a magyar nemzet történeti szerepéről, multunk eseményeiről és kultúránk fejlődéséről tájékozódni akar. E közelebbi cél betöltése mellett Domanovszky könyve, mint a magyar történelem rövidre fogott szintézise is számottevő haladást jelent előzőihez viszonyítva. Művelt közönségünk és egyetemi ifjúságunk igen nagy hasznát fogja látni, ha a tudomány legújabb eredményein felépülő és korunk színvonalán álló munka — esetleg némi bővítéssel — magyar nyelven is megjelenik.

Hóman Bálint.

A **Blick**. Gr. Széchenyi István összes munkái sorozatából, melyet a Történelmi Társulat indított meg, egy újabb kötet van előttünk: a „döblingi hagyaték” harmadik kötete. A két első tudvalevőleg Károlyi Árpád tette közé, felejtethetetlen szépségű, s Széchenyi döblingi elvonultságát és ottani irodalmi tevékenységét részletesen megvilágító tanulmány és jegyzetek kísé-

tésem. E mostani kötetet pedig Tolnai Vilmos szerkesztette és látta el kitűnő felszereléssel.

E kötet legnevezetesebb tartalma a **Blick**, mely bár németül van írva, a legmagyarabb könyvek egyike. Ezenkívül közé van itt téve a már régebbiről ismert Önismeret, eddig kiadatlan folytatásával együtt, meg az Offenes Promemoria, mely 1859-ben megjelent ugyan nyomtatásban (ugyanazon londoni cégnél, mint a **Blick**), de ma már alig hozzáférhető; továbbá az eddig teljességgel ismeretlen és kiadatlan következő művek: az 1856-ból való Szerellem, szeretet c. rövid elmélkedés, melynek vezérgondolatait Széchenyi az Önismeret-be is beleolvasztotta; a fiához 1858-ban, annak keleti utazása alkalmával írt, németnyelvű Tanácsok; a „Pesti por és sár”-hoz írt új bevezetés; a Die Presse in Österreich c., 1859 novemberéből való röpirat, mely annak idején csak a kiszedésig jutott el, de (valószínűleg Falk Miksa tanácsára) nem nyomtatott ki; s végül, mutatónak, egynéhány darab azon Jegyzetek közül, miket Széchenyi dolgozás közben papírra vetett, s egyik-másik művében többnyire fel is használt.

Nemcsak terjedelem szerint legjelentékenyebb az itt közzétett művek között a **Blick** (a közel ezer lapra terjedő hatalmas kötetnek jó felét teszi ki), hanem történelmi és irodalmi értékre is a legkiemelkedőbb. A kötet szerkesztője is méltán erre fordít legtöbb gondot, erről értekezik a legkörültekintőbb alaposítással, s ennek közzétételével vállalta magára a legszebb és legnehezebb feladatot. Ismertetésünk is a kötet e főtartalmára kíván szorítkozni, bár nehéz nem szólnunk a többiekéről is. Mily megható pl. a fiához németül írt Tanácsok végén ez a két magyar szó: „Erény és haza!”, mely mindent összefoglaló e legelső „tanács”: „Sohse feledd, hogy keresztény vagy, magyar vagy és a mi fiunk vagy!”, mely nemes indokolása a takarékoságnak emez: „Légy rendszerető és takarékos, mert Magyarországnak jómódú, sőt lehetőleg vagyonos fiakra van szüksége!” S nem gondolkoztat-e el mélyen és hosszan a Szerellem, szeretet c. elmélkedések sorában az, mely e két érzelem közti nagy különbséget így sejteti meg: „Mert valamin a szerelmes egyén tán magán kívül nem szeret senkit

és semmit, úgy viszont van olyan is, ki senkibe és semmibe nem szerelme, de azért mégis forró szeretettel karolja át az egész élő természetet?"

A Blick-et sokáig a döblingi évek elszigetelt irodalmi termékének véltük. Károlyi Árpád említett kétkötetes kiadványa óta tudjuk, hogy csak egy szem a láncban, egy csaknem lázas tevékenységnek bár legnevezetesebb, de nem egyetlen emléke.

A mű történetét Tolnai Vilmos igen lelkiismeretes, szép bevezetése alapján nyomról-nyomra követhetjük. 1857 elején még az Önismeret-et írta Széchenyi; május 3-án félre teszi ennek kéziratát, s belekezd a Károlyi Árpádtól így nevezett (s általa kiadott) „Nagy Magyar Szatírába“. E napon indult magyarországi körútjára a fiatal császári pár, s a nagy szatíra elejétől végig a császár könyörtelen megcsúfolása. Nov. 6-án azt is félbehagyja. Miért? Hírét vette a Rückblick megjelenésének, megszerezte, s azt olvasgatja most a legnagyobb felháborodással, legott cáfolatára is készülődve.

A Rückblicket (azt is egész terjedelmében közli a kiadvány) tudvalevőleg Bach sugalmazta s íratta meg a maga hivatalbeli jobbkezevel, Meyer Bernáttal, uralma igazolására, a császár további meggyőzésére s a külföld vakítására. E mű 1857 októberében jelent meg 500 példányban, s még e hónapban új szedéssel egy második kiadásban, de változatlan szöveggel. E második kiadás volt Széchenyi kezében. Talán már november végén hozzáfogott cáfolatának, a Blick-nek megfogalmazásához. Tolnai a könyvből kihámozható adatok alapján megállapítja, mily gyorsan haladt a kidolgozással: háromnegyedrészre már 1858 márc. elejére készen volt, jún. 2-ra pedig az egész művel elkészült, s aztán már csak a függeléknek — a magyar alkotmányosság főbb pontjainak — megíratása foglalkoztatta. Azt Hopf János érseki titkár készítette el számára. Fiával, Bélával lemasoltatta a kéziratot, a másolatot kijavíttatta, külön lapokon megírta hozzá a jegyzeteket, s fiát 1858 dec. elején Londonba küldte, hogy nyélbe üsse a mű kinyomtatását. Lonovics érsek ajánlatára az akkor Londonban tartózkodó Rónay Jácint lett a Blick kiadásának intézője. Őt kereste fel dec. 9-én Széchenyi Béla. Átadta neki a másolatot, míg az eredeti kéziratot

(hogy a szerző kiléte abból később se legyen megállapítható) elégette. Rónay Jácintnak egy előkelő angoi hölgy, a bécsi angol követ egy rokona, volt segítségére. A kinyomást a Barclay-nyomda vállalta. Szedői azonban csak angolul tudtak, s ez az oka a tömérdek sajtóhibának. Maga a kész „sárga könyv“, a Blick, 1859 febr. 15-én került ki a sajtó alól; forgalombahozását egy londoni könyv-árus intézte. Béla gróf dugva hozott haza belőle nyolc példányt.

Széchenyi április közepén látta kész könyvét először. Minthogy pedig a könyv terjedését lassúnak ítélte, felhatalmazta Rónayt, hogy ingyen káldesse szét. Névsorát is megküldte azoknak, akikhez legsürgősebben szeretne volna eljuttatni. Csakhamar elárasztotta a Blick Európa majd minden fejedelmének, miniszterének, nevesebb politikusának íróasztalát. A bécsi angol követség kurirjai is csaknem minden fordulóval hoztak belőle néhány szétosztandó példányt. Bach kipellengérezésén Európa-szerte mulattak; a bécsi minisztériumokban, sőt az udvarnál is, Bach mérgelődött; a könyvet tilalom alá tette, s kémeivel Londonban is hajszoltatta a mű kéziratát. Rónay azonban idejében szelét vette a veszedelemnek, a nyomdától megszerezte a kéziratot (Széchenyi Béla másolatát) s az említett angol hölgy, Stafford marquísné, gondjaira bízta. Onnan került vissza később Széchenyi Bélához, s tőle az Akadémia tulajdonába.

A magyar közvélemény egyértelműleg Széchenyit tartotta a névtelen mű szerzőjének. Albrecht főherceg is egyenest őt nevezte meg a rendőrmíniszterhez intézett 1859 nov. 14-i leiratában. Széchenyi szerzőségét kétségtelenné is tették a rendőrség számára az 1860 márc. 3-i házkutatáskor lakosztályában talált iratok.

Tolnai Vilmos nemcsak ezeket adja elő Bevezetésében tudományos alapossággal s egyszersmind érdeklődésünket is folyvást megfeszítő élénkséggel, hanem jellemzi a Blick viszonyát a Nagy Szatírához, kijelöli Széchenyi tömérdek olvasmányát, még a hírlapelieket is, melyek a Blick írása közben foglalkoztatták; találó, szép, lelkes méltatást ad a műről, s Széchenyinek ebben megnyilvánuló rendkívüli írói kvalitásairól. Szól végül a mű hatásáról, bemutatja felőle a Széchenyi-irodalom főbb jellemzéseit, ismerteti a

Rückblick és a Blick további kiadásait, s az utóbbinak magyar fordításait. Magával a szöveggel kapcsolatban pedig példaszzerű kommentári munkát végez. Idézet, célzás, anekdóta, szóhasználati különösség nem marad itt megfejtetlenül, eredete, forrása megjelölése nélkül. Ily természetű munkára Tolnain kívül alig is merne vállalkozni valaki. Az ő nagy tájékozottságának is nagy feladat — hic Rhodus, hic salta! — volt ez, s lelkiismeretességének csaknem meghatározható bizonyítéka, mikor egy mondásról megjegyzi, hogy annak az eredetét nem sikerült felkutatnia.

Hálásak lehetünk a Történelmi Társulatnak a szép Széchenyi-köteért, de Tolnai Vilmosnak is, aki az Ember Tragédiája ismert kitűnő kiadása után újabb főlemelő példát adott arra, hogy miként kell alázatos tudományos munkával hódolnunk az igazi nagyság előtt. M. N.

Angol regény Magyarországról (Geoffrey Moss: Édes paprika). Moss őrnagy a békekötés után kilépett az angol hadseregből, beutazta Európát s így került Budapestre, hol életének legboldogabb időszakát töltötte (1920—21), valósággal szerelmes lett Magyarországra, mindenbe, ami magyar és híve lett a magyar irredenta eszmének (saját szavai). A *Sweet pepper*, mely első nagyobb regénye az íróvá lett katonának, 1923-ban jelent meg Londonban s két év alatt hét kiadást ért. Több nyelvre lefordították s most magyarul is napvilágot látott a szerző következő ajánlásával: „This book is dedicated to the Hungary of Yesterday and — Tomorrow“.

A nagyterjedelmű (negyvenegy íves) regény Magyarországon játszódik és annyira telve van irántunk való rokonérzéssel, hogy megérdemli a kissé részletesebb ismertetést.

A történet hőse Mordaunt Jill (a Júlia név kicsinyítője angolul), egy elszegényedett angol úri család tagja, a bécsi angol katonai misszió tisztviselője, kit a háború után elbocsátanak állásából. Mielőtt hazatérne Angliába foglalkozást keresni, leutazik Budapestre. A bécsi hajón megismerkedik egy amerikai asszonnyal és saját szerű körülmények közt egy magyar gróffal, Arközi Tiborral. Szerény memmiségű angol fontjain fényesen él a Ritz-szállóban, élvezi a szabadságot és sokat mulat

amerikai barátnőjével meg Arközi gróf társaságával együtt. A víg élet azonban nem tudja elfojtani gondjait, melyek bizonytalan jövőjére vonatkoznak. Hazulról is rossz híreket hall: egyik nénje szerelem nélkül ment férjhez, hogy megszabaduljon anyagi gondjaitól, másik nénje pedig, kit zsidó főnöke hiába üldözött szerelmi ajánlataival, elvesztette állását. Kínálkoznak ugyan valami szerencse számára, megvehetne t. i. hatszáz fontért rokonaitól egy kis majorságot, melynek jövedelméből ő és Jill önállóan élhetnek s nem kellene hivatalba dolgozniok. De hát honnan vehetnének ők hatszáz fontot? Jillt mind jobban aggasztja a jövő, mind jobban fél az otthoni álláskereséstől s a hivatalnokoskodás nyomorúságától, fontjai fogytán vannak, barátnője is elutazott és magára hagyta. Így érlelődik meg szerencsétlen elhatározása, hogy gróf Arközinek kedvese lesz s tőle szerzi meg a hatszáz fontot. A gróft nem szereti, bár rokonszenvesnek találja, ezt meg is mondja neki őszintén, s kiköti a fentírt összeg bizonyos záros határidő alatti lefizetését. Önkénytelenül csúsztat a tollam alá az üzleti kifejezések, mert Jill eljárása annyira busineslike, hogy a regénynek ez a része valósággal visszatartó és valószerűtlen is. Ez az oka, hogy rokonszenvünk, sőt érdeklődésünk erősen megcsappan a tulságosan józan leány iránt, ki elég könnyen beletalálja magát új helyzetébe; de még jobban megcsappan később, mikor a gróft titkos hazafias küldetési elszóltják mellőle s ő, hogy a további fontokat megszerezhesse, a gróf ajánlatára Palugyay herceg kedvese lesz, s a kokottok zajos életét éli. Mindezek után hidegen hagynak bennünket lelkiismeretfurdalásai, melyek nem igazi vallásosság vagy legalább mélyebb erkölcsi érzésen alapulnak, hanem inkább csak az úri leánynak szegényezésén, hogy ő is „Necker Baby“ s a többi híres pesti kokott társadalmi színvonalára süllyedt. A hercegné egy sértését azonban mégsem tudja elviselni s önértetesen szakít vele.

Most ismerkedik meg a vakációzni Pestre jövő Wythes kapitánnyal, ki természetesen semmit sem tud multjáról s tisztességes úri leánynak tartja. Újra tiszta légkörbe kerül, mely fölüdíti s szinte a történetet is feledteti vele. Egymásba szeretnek

s boldog tavaszi napokat töltenek együtt. A kapitány meg is kéri, Jill sokat szenved és hosszas lelki küzdelem után feltárja multját Wythes előtt. Ez nem tudja elviselni a szomorú valóságot, s noha még mindig nagyon szereti a leányt, s noha ez szívesen lenne kedvesévé is, elhagyja, miután jövőjét anyagilag biztosította. Jill egy tönkretett élet lesújtó tudatával magára marad, de azért szemébe néz a szürke jövőnek, mert „az élet nem ér véget“. Ablaka alatt felesendül „a további küzdők és bizva bizók igéje: Nem... nem... soha!“

A regény témája: a bukkott leány, kit szerelme megnemesít, de multja nem enged boldoggá lenni, éppen nem új, azonban a költői mű értéke nem a téma újságán, hanem újszerű és művészi feldolgozásán fordul meg. Szerzőnk régi történetét újszerű s az angoloknál egészen ismeretlen milieubé helyezi, s egy modern problémával, a szegény úri leány nehéz társadalmi elhelyezkedésének mind égetőbbé váló kérdésével kapcsolja össze. Regénye, mint rövid tartalmából látjuk, igen szegény eseményekben s inkább lélekrajzi elbeszélés, melyben a hősnő lelki fejlődésének rajza a fontos. Ez a lélekrajz gondos, bár kissé bőbeszédű, száraz, nem ment a fölösleges ismétlésektől s a főntebb mondott okból nem tudja igazán megfogni érdeklődésünket, a regény második részében azonban mindinkább nekilendül a fiatal pár szerelmének rajzában. Itt nem egy finom részletre akadunk, s ami az író művészetének becsületére válik, a hősnő iránt újra felébred az érdeklődésünk, sőt részvétünk.

Alakjait ügyesen jellemzi: a könynyelmű, felszínese, modern amerikai asszonyt, a léha, de előkelő úri modorú herceget, a régimódi, lassú észjárású angol generálist, a hazáját szerető „bús magyart“, a kalandos hajlamú és igen rokonszenves Árközi gróftot és a konzervatív gondolkodású, talpig becsületese, kissé nehézkes, ízig-vérig angol fiút, Whythet. Az utóbbi a regény legjobb alakja.

Bennünket természetesen leginkább magyar vonatkozásai érdekelnek.

Már a cím szimbolikusan Magyarországra utal, Jill egy helyen dicséri a paprikát: „Aki egyszer megízleli finom tűzességét, sohasem felejtheti el. Jill szerint az *édespaprika* mézes csípőssége örökre egyet jelent már Magyarországgal és a regényesség-

gel.“ Ebből a másutt is többször emlegetett regényességből ugyan elég látunk valamit, mert az egész történet a fővárosban játszik: a Ritzben, Hungáriában, mulatókban, éttermekben, operában vagy a budai hegyekben. Magyarországon egyéb vidékeire csak rövid autókirándulásokat tesznek a szereplők, s így ezekből, pl. a szintén sokat emlegetett Alföldből, semmit sem lát az olvasó. A fővárosnak 1920—21-i életéről azonban sok jó megfigyelése van, pl. a Ritz nemzetközi és vegyes társaságáról, mert a hotel árai „túl magasak voltak a legtöbb magyar ember és csaknem minden tisztességes magyar asszony számára.“ Lelkes leírásokat ad Budapest szép fekvéséről, pompásan írja le a nagy tüntető irredenta felvonulást, a béke hírének lesújtó hatását az orfeum közönségére, hol akkor este hazafias filmet játszanak, a magyaros mulatozást cigányzene mellett a Hungária különszobájában. Igen tájékozott a legtöbb Magyarországra vonatkozó kérdésben. A lezajlott ú. n. kommunizmusról, a zsidókérdésről, a kis-entente-ről egészen helyes nézeteket vall s lelkesen áll pártunkra. Szerinte Magyarországon „egész Közép-Európában egyedül maradt hű az ősi hagyományokhoz mint „nouveau pauvre“ arisztokratikus nemzet, azokkal az újdonsült államokkal körülvéve, melyek csaknem mind lóra kapaszkodott koldusok — lopott lovakon.“ Tibor gróf azt mondja Jillnek: „Ha tekintetbe veszi azt a sok mindenféle nációt, amelyik Magyarországon él, akkor a magyarok nagyon türelmesek mellettük, mert másképen nem beszélnek még most is, sok száz év után a saját anyanyelvüket és nem csinálhatnák nemzeti szokásaikat“ (nb. a gróf tört „angolsággal“ beszélni).

Wythes kapitány igazi angol fölénytel és megvetéssel beszél cseh, oláh és szerb szövetségeseikről: „Minél többet látok a hozzánk szegődött népségből, annál inkább csodálkoznom kell, hogy az ördögbe is kerülünk ki a hínárból! Hiszen legtöbbje annyit sem ért, mint a katonának maszkírozott ripacok s még hozzá félig-meddig becsületesek sem voltak. Felkavarja a gyomromat, valahányszor a „fegyverbarátság-ról“ és a többi maszlagról olvasok az újságokban“. Elbeszéli, hogyan futott a cseh hadsereg Kun Béla

szedett-vedett vörösei előtt (igen mulatságos részlet) s milyen tapasztalatokat tett Belgrádban a szerb szövetségesek közt. Elmeséli, mit mondott az öreg Hawkins generális a cseh követnek, aki panaszkodott neki, hogy a cseheknek többet kellett volna kapniok, mint amennyit kaptak: „Hát nézze — szólalt meg végre —, maguk megkapták egész Szlovákiát anélkül, hogy a szlovákokat megkérdezték volna, mit szólnak magukhoz. Érték be ezzel. Elvégre Júdás is csak harminc ezüstpénzt kapott.”

Ezzel a néhány idézettel eléggé jellemeztem a regény hangját és magyarbarát irányát. Örülünk neki, hogy ezeket az igazságokat egy angol író mondja el, még pedig egy igen elterjedt regényben. Talán javunkra válik s hozzájárul annak a sűrű ködnek eloszlatásához, melytől a külföld nem látja a mi igazunkat. Mindenesetre hálásaknak kell lennünk Geoffrey Moss íránt ezért a regényéért.

Szinnyei Ferenc.

Bárany Gerő: Az ethikai világrend útjelzői. Tetszetős, szép kiállítású kötet, amely már jól megválasztott fejezeteiével is fölkelte érdeklődésünket: „A világ titkainak beszédes némasága; — Quo vadis?; — A boldogságról; — A nagy emberekről; — Nietzsche és az optimizmus; — Tolsztoj; — Az egyén és a nemzet szerepe a kultúrában; — Az emberi élet értelme és célja”; stb. stb. Mind olyan kérdések, amelyek a mai embert inkább érdeklik, mint bármi más. Legalább a gondolkodó embert; s a többieknek úgysem szól egy ilyen könyv. Az ethikai világrend, ez az, amiről azonban megfélekedezik még a gondolkodóbbja is. A világháború és az utána következő megdöbbentőbb megpróbáltatások valahogy megszoktattak bennünket arról, hogy ilyesminek a létezésében higgyünk. Eppen ezért nagyobb meggyőző erővel, sokkal több súlyos érveléssel, sokkal több súlyos érveléssel kellene a szerzőnek föllépnie. Így legtöbb helyen csak az ő egyéni meggyőződését látjuk, élvezzük — igaz, hogy már ez is jótékonyan hat ma, amikor kevés komoly és mérvadó ember hirdeti ezt ily lelkes odaadással. Nagy olvasottságú, széles látókörű, művelt magyar lélek reagál itt nyugaton és keleten fölvetett, végiggondolt, végigszenvedett örök nagy problémákra. Szinte lát-

juk magunk előtt a nyugodtabbalföldi magyart, amint túlságos sietés, nyugati idegesség nélkül böles mérséklettel boncolja a világ nagy kérdéseit. A cikkek egyike-másika egyenesen az egyházi szónokra is emlékeztet, aki az elröppető szóra való tekintettel ismét, összefoglaló, több változatban adja ugyanazt, hogy a közönsége annál könnyebben kihámozhassa és megtarthassa a lényegét.

Meggyőződésünk szerint éppen azokon a pontokon lehetne még nagystílusúen továbbépíteni, ahol az egyénnel szemben a köz, a társadalom tolul előtérbe. Milyen találatom illeszti be pl. a szerző *Az emberi élet értelme és célja* című cikkébe Dosztojevskij „Karamazov Testvérek” c. regényének kis diákját, aki azt állítja, hogy mindnyájan mindenért egyetemlegesen felelősek vagyunk ezen a világon! Igenis külön-külön és egyetemlegesen felelősek vagyunk mindenért. Eppen most értük el azon korok kezdetét, amikor a nyugtalanító megnövekedett emberi társadalom, miután a földet, vizet, levegőket meghódította, önmagát kell, hogy meghódítsa, ha továbbélni, fejlődni akar. Tisztában látók megdöbbenve kell, hogy szemléljék ezt az egyéni hajszát, amely modern korunkat jellemzi s amely mind rettenetesebb mértékben fenyegeti szétzúzással az egyénnél föltétlenül értékesebb közt. Szinte azt mondhatnók, hogy a köz tudomást sem vehet az egyén saját külön hitéről, lelkiismeretéről, túlvilági boldogságának problémájáról; napjainkban első és fő parancs a köznek, az emberi társadalomnak teljes erővel, odaadással való szolgálata. „Az egyén és a nemzet szerepe a kultúrában” éppen ilyen kérdéseket érint s abban az aggodalomban csendül ki, hogy az egyéneknek, egyéniségeknek többé-kevésbé megsemmisítését követelhetné valamilyen fejlődés. Az egyén azonban nem is áhíthat olyan jogokat avagy előnyöket, amelyek az emberiség közös nagy céljával ellentétben állnak.

A kötet legterjedelmesebb és legérdekesebb cikkei a Nietzsche-meg a Tolsztoj-ról szólók. Nagyon szerencsés ezeknek illetően egymásmelléállítása: mintegy a XIX. századtól kitermelt két véglet szembehelyezése! Az Übermensch-eszme

és a „nyájállat“-fogalom a lelkiismeretlen törtetés nyelvére fordítva egyszerűen nagystílű és semmi skrupulust sem ismerő, szemérmetlen nyereszkeskedőt kezd jelenteni; a másik oldalon viszont a túlzásba vitt, igazi orosz vakhittel keresztülvitt felebarát-imádás a mostani moszkvai népboldogításhoz veszedelmesen hasonló elveket gyümölcsözőtt Tolsztojnál. Jól mutatják éppen ezek a gondolkodók a modern európai kultúra krízisét, sőt a jelenlegi „fehérember-kultúra“ változását, az ebből fakadó lázakat, amelyek most, a világháború után még csak fokozódni fognak. A szerző ezt nem láthatta még ilyen ríktó fényben, mert pl. Tolsztoj cikke még 1911-ből való, s abban az évben már nyomtatásban is megjelent. Mégis éppen ez az értekezése a legszínesebb, a legtöbb meglepetést árasztó s a Nietzsche-ről írottal együtt nyelvi-leg is legfokéletebb, legfordulatósabb, legelevenebb.

Örömmel fogadhatunk egy ilyen munkát, amelynek minden lapja alkalmas arra, hogy elgondolkoztassa az ideges mának örökké rohanó emberét, emlékeztesse őt, hogy anyagi céljai milyen neveltségesek és hogy milyen helyrehozhatatlanul vét ön-maga és a nagy, szent élet, a lét ellen, ha ennek éppen legnagyobb igazságait hagyja figyelmen kívül.

—ó—s.

Könyv Jókairól az elszakított magyarságnak. Ahová innen a mi szavunk el nem juthat, Németországból oda is eljutott a centenáriumra az összefoglaló Jókai-megemlékezés. *Gál* János könyve (Jókai élete és írói jelleme, Berlin, Voggenreiter, 1925.) innen indult el tőlünk, Berlinben adták ki, „Bratislava-Pozsonyban” nyomtatták. Így váltottak útlevelet számára ahhoz a magyarsághoz, melyet — valóban sokszor úgy érezzük — oly távol vetett egymástól a szerencsétlen béke, mintha „idegen bolygókra dobált volna szét”. Nagy öröm hát, ha megjárja ezt a nehéz utat egy-egy könyv, mely a közösségről beszél. Hát még ha olyan juthat el, mely a mi lelkünkben szól Jókairól. A „komáromi magyar fiúról”, akit a „cseh-szlovák nemzet most ünnepélyes formák között a cseh-szlovák köztársaság állampolgárának ismertetett el és hivatalosan is befogadott nem-

zeti Pantheonjába”, de ki mégis, mint az ötvenes években, ott virraszt a magyar haza betegágya mellett, és „képzeletének minden tündöklő fantomját harcha viszi a lázálom rémei ellen”. Hálával gondolunk a belini cégre, hogy a cseh állami kisajátítás idején lelkünk szerint hordozza meg Jókai magyar hírét, s az íróra, hogy Jókai-kutatásai mellett arra is vállalkozott, hogy a megszállott területek nagy magyar olvasóközönségét végigkalauzolja ünnepeit írója csodavilágán s eszünkbe idézze ennek magyar nemzeti és világirodalmi jelentőségét.

De ez a könyv nemcsak a hasznos tett, hanem irodalmi értéke révén is számot tart az elismerésre. Úgy is, mint ismeretterjesztő munka, és úgy is, mint tudományos mű. Mert kettős célt követ: a népszerűsítésnek és a tudománynak egyformán szolgálni akar. A két szempont összekapcsolását, minden belső nehézség ellenére, a szükség is parancsolta. Jókai hatalmas olvasóközönsége az évfordulóra odaát is elsősorban neki szóló munkát várt. Ilyen feladatra viszont lelkiismeretes szakember nem vállalkozhatott anélkül, hogy önálló kutatások alapján ne kísérelje meg teljesebbé és igazabbá tenni Jókai írói arcképét. A kettős szempont kettős nehézségeket jelentett. És egy súlyos követelményt: a két cél között az egyensúly megtartását.

Munkája életrajzi részében a szerző inkább az első célt tartja szem előtt. Érdekes és lehetőleg teljes összefoglalásra törekszik. Szinte az egész Jókai-irodalom eleven ismeretével mondja el az író életének, pályájának, írói és emberi jellemének alakulását. Itt-ott talán túlzott érdeklődéssel a regényszerűség iránt, egy-egy adoma túlságos megbecsülésével, néhány jelentéktelenebb adat fölösleges említésével. Az irodalomtörténeti biográfus szempontjai mások, mint a szépirodalmi, vagy akár a történeti életírói. Kizárólagosabban irodalomtörténeti vagy essai-ista, hasonló helyzetben, semmi esetre sem szánja könyve egyharmadát életrajzra. Sőt valószínűleg teljesen lemond az önálló fejezetbe különített, szinte önmagáért való életrajzról, mert nem tartja feladatként tartozónak, hogy egy író jellemképének megrajzolásához mélyebben nyúljon az illető ma-

ganéletébe, mint Gyulai „Vörösmarty“-jában, vagy újabb műveikben a „Lansonisták”. Am a tények világán túl magyarázatot kereső érdeklődéssel kutat a „művészet-pszichológiai” problémák mélységeiben s új megismerésekre vágyódó lelkét nem csüggeszti a sokszor böles, de itt indokolatlan kényelem-filozófia „ignorabimus”-ával.

De, e kérdések hánytorgatásában, érezzük, sok megértéssel tartozunk. Nálunk a Gyulai által képviselt tudományos felfogás nem teremtett iskolát. Irodalomtörténetírásunkban szerephez jutott a páthosz és a regényesség. Jókai életéről szólva, bizonyára a Jókai- és Mikszáth-féle életrajzi források is csábíthatták szerzőnket, hogy nyomon kövesse „hősét” és — néha megfélekedezék az íróról.

A második részben, már tárgya miatt is, elevebben nyilatkozik irodalomtörténeti érdeklődése és problémaoldó kedve. Módszerben is biztosabb és tudományosabb, anélkül, hogy megszűnnék általánosan érthető lenni. A Jókai-irodalom rengetegében széles és egyenes sétányokat vág, úgy vezet végig. A szem már messziről megpillantja az összefutó utak végén kiemelkedő monumentális Jókai-alakot, melynek közléről súlyát is megérzi. Az író témáiról, bonyolítási és megoldási módjáról, regény- és drámahőseiről szóló fejezetek mind hozzá közelítenek. Röviden drámáiról és költeményeiről is szól, hogy minden oldalról bemutassa az írot, és mértéket adjon összehasonlításukhoz. Aztán, munkája főfejezetében, Jókai alakját mintázza meg. Nagyságát négy főtulajdonság együttes megjelenésében látja: rendkívüli fantáziájában, humorában, mely a magyar faji léleknek és az író korának reprezentatív megnyilvánulása, irodalmunkban szinte versenytárs nélkül álló gazdag nyelvében, végül morális és nemzetnevelő értékében. E megállapítások bizonyára nem egészen újak, talán nem is végleges eredményei a Jókai-kérdés megoldásának, de itt figyelemreméltó észrevételekkel kapcsolatosak, és — különösen a stílusról szóló részben — finom egyéni elemzések eredőjeként adódnak.

Nem lehetne teljes a Jókairól alkotott kép, ha nem mutatná az írot a magyar irodalmi fejlődésbe is be-

állítva és elhanyagolná annak a rendkívüli tömeghatásnak feltüntetését, melyet idehaza és külföldön gyakorolt. A következő fejezetek ebből a szempontból veszik szemügyre. Mestereihez és tanítványaihoz való viszonyát, a „konzervatív és liberális” kritika állásfoglalását s az írónak a magyar kultúrában elfoglalt helyét világítják meg. A szűk keretek áttekintő összefoglalásra kényszerítik a szerzőt, így csak röviden érinthet egy-egy problémát s csak pár szóval utalhat a kérdés elvi hátterére és történeti fejlődésére. Vázlatossága mellett is nagyobb jelentőségű a Jókai és a külföld című rész, még inkább a fordításokat összeállító, nagy munkával és kiváló tudományos pontossággal készült összefoglaló fejezet. Ez Jókainak 27 idegen nyelven megjelent 826 kiadásáról számol be és 820 munkának teljes bibliográfiát megjelölését is nyújtja. E nagyfontosságú adatgyűjtemény minden eddigi hasonló összeállításunkat messze maga mögött hagyja. A Révay-féle bibliográfia (1900-ból) csak 375 fordításról tud, a Ferenczi is (1924-ből) mindössze 400-ról.

Egészében tekintve a könyvet, mint ismeretterjesztő munkát, a hatalmas anyag világos és rendkívül szemléletes előadásáért kell nagy elismeréssel illetni. A nagyközönség és iskolánk nemcsak a határon túl, de innen is, széles látókörrel és alapos tudással megírt, megbízható és vonzó beszédű kalauzt nyertek benne. A Jókai-magyarázat szegényes irodalmának nagy nyereségei azok a világos fejtegetések, ábrák, táblázatok, melyek írói jellemét igyekeznek vonalra vetíteni, s az a táblázat, mely a maga egész nagyszerűségében illusztrálja, hogy a komáromi magyar fiú milyen igazán meghódította a világot. Tudományos szempontból elsősorban azokat az engedményeket sajnáljuk, melyeket szerző a népszerűsítés érdekében tett, véleményünk szerint szükségtelenül. És itt nemcsak az elmulasztott alkalmakra gondolunk, de stílusának némely pongyolaságára (pl. a Gyulai-féle kritika jellemzése és indokolása), főképen pedig futtában odavetett elhamarkodott állításaira, egy néhány fölényes biztonsággal kimondott, nagyon is vitatható, ítéletére.

Túlzás például a zsenialitás ge-

neologikus magyarázatát egyszerűen „filius-ante-patrem-okkeresésnek” bélyegezni, nagy igazságtalanság a Jókai jellemalkotását bíráló kritikusokkal szemben „egyoldalúan berendezettség”, nyárspolgári realitásokhoz és lehetőségekhez szabott collstokk”-ot emlegetni s némi gúnnyal a kritikusok „sémaszabályzat”-áról és „az esztétika kikövezett és törvényes egyenes útjáról beszélni. Nem olyan bizonyos az sem, hogy a magyar fajból hiányzik a fantázia, vagy hogy Jókai idejében „anachronizmus” lett volna a magyar realizmus.

Egyik megjegyzésében azt olvasuk, hogy szerző „Beöthy Zsolttól éveken át hallgatta a művészi képzés tanát”. Idézeteiből úgy látjuk, ismeri a legjobb német esztétikusokat. Nagy kár, hogy e tanulmányokat alaposabban nem használta fel a Jókai-probléma elmélyítéséhez és új szempontú megvilágításához. Ösztönözhet adhattak volna erre azok a nagyjelentőségű magyar munkák, melyek újabban nálunk is előtérbe helyezték a művészet-pszichológiai és szellemtörténeti kérdéseket, és irodalomtörténetírásunk elmulasztott feladataira figyelmeztettek. De mindez bizonyára csak idő kérdése. Aki első nagyobb munkájában, ketős célt is szolgálva, ennyi számottevő értékkel tudta gyarapítani a tudományt, az bizonyára nem késik, megértve az irodalomismeret új szükségleteit, teljes tudományos képességét munkába állítani és ennek szolgálatára szentelni.

Müller Lipót.

George Birmingham: A Wayfarer in Hungary. (Methuen & Co. kiadása. London, 1925.) Ismét angol könyv Magyarországról. Szerzője, jólismert — Angliában jólismert — novellista, két évet töltött hazánkban, mint a budapesti brit alattvalók lelkesze. Két esztendőn át kétségtelenül nyitott szemmel járt-kelt e számára szokatlan világban és tapasztalatait, benyomásait *Vándor út Magyarhonban* című kötetében foglalta össze.

Trianon utáni országunkról áttekinthető könyvet írni, főleg a külföld számára, nem csekély feladat. De Canon Hanney, illetőleg írói néven George Birmingham, nem tulajdonít művének nagy fontosságot. Előszavából arra következtethetünk,

hogy egyáltalán nem szándékozott tudományos értekezést tartani Magyarországról, sem pedig útikalauzt írni, a szó Baedeker-i értelmében. Mindössze az idegen földet járt utazó tapasztalatait meséli el könyved, szinte csevegő modorban. Ez az utazó azonban szeret a saját lábán járni és saját szemével nézelődni. Hallomásból szimpatikus népek tartotta a magyart s midőn az első alkalom kínálkozott, eljött, hogy közelről, szemtől szembe is megismerje. Igyekezett úgy a nyugati irodalom, mint a helyi „hivatásos és propagatív szellemű *felvilágosítók*” befolyásától mentes véleményeket nyilvánítani. Szántszándékkal kerülte a mértékadó körök ismeretségét. Könyve előszavában mondja: „Szivesebben szedek magam virágot, olyant, aminő éppen megtetszik, mintsem hogy a virágárúsnál kész bokrétát vásárolok... Jóllehet — teszi hozzá —, készséggel elismerem, hogy a virágárús bokréta csinosabb az enyémnél.”

Ilyenformán nem csoda, ha ez a bokréta — melyben a forradalom utáni Magyarország sokszere életmegnyilvánulásai, bár hézagosan, összefűzvék — különféle és igen különböző színezetű virágoktól tarka. Annymira tarka és helyel-közzel mérőben elütő színhatású, hogy alaptónusát aligha lehetne egyszeri megtekintésre eltalálni. Ezt a szerző maga is érezheti, mert előszavában ilyen kijelentéssel él többek közt: „Csodálom a magyarokat, ami talán arra vezetett, hogy hasonlóbbakká festettem őket az angyalokhoz, mint aminők. Viszont némelykor olyanymira felbosszantottak a magyarok, hogy kegyetlenül sértő dolgokat mondtam róluk és nekik.” Szomorú, de az utóbbi esetekben nem egyszer mond józan, észszerű igazságokat. Általában józan észszerűség sugallja legtöbb megjegyzését és következtetéseit; az anyagi világ éles tudatát jelentő angol, illetőleg ír szellem világszemlélete nyilvánul meg mindvégig soraiban. Az a valami, amit praktikus gondolkodás-módnak nevezünk, de teljességgel nem tudunk magunkévá tenni. Mind ez nem jelenti azt, mintha csupán csak az élet materiális vonatkozásai érdekelnék. Mert a történelmi hagyatékok előtt éppoly érdeklődéssel áll meg, mint egy-egy modern épület homlokzatánál, vagy a Nagy

Magyar Alföld délibábos síkján, hol hajdani Csörsz királyfi és Délibáb legendás szerelmét idézi, vagy ismét a pesti fő- és albérleti lakásrendszer tanulmányozásánál, amikor is némi felháborodással vegyes csodálkozás hangján írja le a magyar háziasszony porolási dühét.

Könyve 206 lapra terjed. Ily terjedelmű műben csupán könnyed és közvetlen előadással halmozhatja fel a sokszerű anyagot. A Dunán lefelé utaztában — azért választja ezt az utat, hogy minél kedvezőbb első benyomást nyerjen Budapestről — még megtartja a látottak időrendi egymásutániát. Tulajdonképen csak első fejezetei tekinthetők útleírásnak. Mert a további fejezetek — bár mozgalmas, eleven képet nyújtanak tapasztalatairól — inkább essay-sorozatszámba mennek. A dunai út vázolásakor is gyakori kitérőkön kanyarog tolla, ami nem is lehet másképen, amennyiben többnyire megemlékezik az útjába kerülő városok történelmi szerepéről. Egy-egy régi rom, város vagy torony megeleveníti a multak színterét és olykor meglepően tisztán látja történelmünk ott lejártszódott mozzanatait. Ilyenkor azonban bizonyos szarkazmusba hajló humorral kezeli a tárgyat, mint Dickens a *Child's Story of England*-ben. Lehet, sőt valószínű, hogy ez a modor nem szándékos élű s nem jelenti az idegen nép történelmének lebecsülését, inkább talán a gyermekeg faji lélek önkéntelen megnyilatkozása. Annnyival is inkább, mert gyakran és szívesen méltatja a magyar mult kimagasló alakjait. Markáns és hangulatos karcolatokban mutatja be Szent Istvánt, Mátyás királyt és sok más nagyjainkat. Hogy a multból jelenbe való visszatérései erősen diszsonáns akkordokban történnek, az valóban nem az ő hibája.

A Budapesttel foglalkozó fejezetek már teljesen csapongó rendszeretelenségben adják elő mondani-valóit. Nevezetesebb utcák, terek, múzeumok, általában középületek felemlítése közben állandóan jelentkezik a sürgölődő, zavaros napi és politikai élet egy-egy megnyilvánulására reagáló észrevétele. Budán barangol és felfedezi, hogy Magyarországnak alig van emléke; eszébe jut a hosszas török hódoltság, mire hozzátesszi, hogy nem esoda, mert a török mindent lerombolt és

nem épített semmit. Inkább az a csodálatos, hogy egyáltalán maradt még itt műemlék. A magyarok egyébként is sokkal jobb szobrászok, mint építészek. Hidat azonban tudnak építeni! Csodálja a Lánchidat és az Erzsébetet. Az Országos Levéltár épülete ellenben hangos hatótra fakasztja.

Pestről írva, Széchenyi jut eszébe. Az egész mai Pest az ő zsenijének köszönheti létét. Széchenyi szobra előtt idézi a multat, belehelyezi a Legnagyobb Magyar hatalmas méreteit, kifejti a géniusz tragédiáját. Éles szeme jól meglátja Széchenyiben a realpolitikust. Majd visszatér a mába és a szoborral szemben emelkedő Dunapalotára mutat, hol a békegyártók szolgálhada nyüzsög, paktál és dőzsöl a nemzetközi konjunkturalovagok és meredtareú nők társaságában, „akiknek testét saját lelkük eladása árán vásárolták meg.” Ez a karcolat végtelenül biztos és hangulatos.

Párja ennek a Tisza István gróf emlékével és tragédiájával foglalkozó fejezet. A keményen megrajzolt kálvinista magyar főúr szinte kilép a sorok közül és néma tekintetével visszautasítja a háború felidézéseért feléje szórt vádakat. Mintha elesuklanék George Birmingham hangja is, míg a nagy, lojális, magyar *gentleman* megrázó sorsát tárja honfitársai elé. Alapos lélekismerettel jellemzi Tisza István egyéniségét.

Bár egyéni nézeteit csaknem minden alkalommal kinyilvánítja, félreismerhetetlen törekvése a pártatlanság. Fel-feltörő egyéni véleményei semmiesetre sem egyoldalúak. Feljegyzi hízelgő és kevésbé hízelgő gondolatait egyaránt. Sem nem magyarbarát, sem nem magyarellenes. Ez leginkább az utódállamokhoz való viszonyaink megítéléséből tűnik ki. Am az nyilvánvaló, hogy legalább is meglepően neveltségnek tartja a trianoni „békejátékot”.

A jövő lehetőségeivel is foglalkozik az utolsó fejezetben: Magyarország feltámadásával. Felsorakoztat egy esomó érvet pro és talán ugyanannyit kontra: fajtánk érneit és nagy multját, fajtánk gyarlóságait és sivár, sőt egyre sivárabb jelenét. A végső konkluzió...? — George Birmingham nem jósol. Ő még nem tudja, hogy fel-támadunk-e, vagy sem? De reméli,

hogy igen. Erősen reméli és kívánja. És ez mégis jelent valamit, olyan idegen részéről, aki elfogulatlan szemlélődés céljából jött országunkba. Egyébként kétségtelen, hogy könyvének nem a lét vagy nemléti kérdésének eldöntése a célja.

Az egyik angol kritika így jellemzi: „Eleven érdekességet adott sok olyan helynek, melyek különben mindössze neveket jelentenének az angol utazó számára.” Ez az egyszerű megjegyzés tulajdonképpen sokatmondó. Főként, ha egybevetjük a könyv XVII. fejezetének (Az elvesztett területek) kezdő soraival: „Hallottam egy angol iskolafiúról, aki, mikor a vizsgán megkérdézték tőle, mit tud Budapestről, így felelt: — Budapest, másképpen Bucarest, Kisázsia egyik városa.

Ez a tanuló pedig talán csak nagyon kicsit tudott kevesebbet Kelet-Európa földrajzából, mint a legtöbb angol felnőtt ember.”

George Birmingham könyve bizonyos tekintetben tehát kultúrmissziót teljesít. Honfitársai meglát-hatják belőle, hogy vannak helyek Kelet-Európában, melyek nem pusztán nevek, mert volt idő, mikor azok egész Nyugat-Európa sorsát döntötték el. A magyar olvasót pedig egyéni szemlélete, eredeti előadásmódja és újszerű gondolatai köthetik le. —*lis.*

Rousseau levelezése. A francia s eredei révén a nemzetközi Rousseau-irodalomnak nagy eseménye van: Rousseau teljes levelezésének *kritikai* kiadása! Mert levelezésének eddigi kiadása se teljes, se kritikai nem volt. Leveleit a Hachette-cég, Rousseau összes műveinek kiadásában, ma is csak abban az állapotban közli, mint ahogy 1824-ben Musset-Pathay kiadta és hátrahagyta; a kiadók azóta csak az ő gyűjteményének kiadására szorítkoztak, anélkül, hogy hozzácsatolnák azt a sok levelet, amely időközben napfényre került, s amely újságokban, folyóiratokban és különböző monografiákban egy század óta napvilágot látott. Az eddigi levelezés a Hachette-cég kiadásában ezeregynéhány levelet foglalt magába; a száz év alatt közzétett levelek száma mintegy másfélszer, — s ezekhez kell végül vennünk a köz- és magánkönyvtárakban, családi levéltárakban a két kiadó által fel-

kutatott, eddig teljesen ismeretlen s itt most először publikált több száz eredeti levelet, úgyhogy az új teljes kiadás több mint 3000 levelet fog nyújtani, nem számítva az ő levelezőinek több mint 1000 levelét, amelyek igen gyakran nélkülözhetetlenek az ő leveleinek megértésére s amelyeket eddig teljesen mellőztek a kiadók.

De a számnál csaknem fontosabb a minőség. Rousseau leveleinek eddigi kiadása hemzseget a sok hibától; a levelek keltezésének eltevesztése, rendeltetésének föleserélése, hiányos és pontatlan szöveg és durva szövegcsontítás napirenden vannak bennök. Az új kiadás ezen a bajon is igyekezett segíteni, amennyiben a teljes levelezés összegyűjtője és rendezője, ahol csak tehetette, mindenütt igyekezett a levelek eredeti kéziratát megtekinteni s ezek alapján végleges és teljes szövegüket megállapítani. Théophile Dufour genfi levéltárnok és könyvtárnok — aki 60 éven át gyűjtögette élete nagy művéhez: a *Levelezés és a Konfessziók* kritikai kiadásához az anyagot — éveket töltött el azal, hogy Rousseau leveleinek eredeti szövegeit a különböző európai köz- és magánkönyvtárakban személyesen fölkereste s azokat egy paleografus és egy levéltárnok hűségével és pontosságával lemásolta. Csak nagyon kevés volt az a levél, amelyet nem láthatott s amelyet az első kiadás alapján közöl. Ezzel a gondos utánjárással sikerült neki valamennyi elődje tévedéseit helyreigazítania, a levelek igazi dátumait helyreállítania, igazi címzettjeit megállapítania, a levelek teljes szövegét rekonstruálnia, nagyszámú s eddig kihagyott részletet csatolva hozzájuk.

Th. Dufour, aki, mint említettük, 60 éven át páratlan odaadással és szakértelemmel dolgozott Rousseau levelezésének összegyűjtésén és kritikai tisztázásán, a Rousseau-irodalom legalaposabb ismerője, 1922 november havában elhunyt, anélkül, hogy élete nagy művét sajtó alá bocsáthatta volna. Ekkor családja P. P. Plan jóhírű párizsi író bízta meg Dufour hagyatékának sajtó alá rendezésével. Így indult meg 1924-ben, az A. Colin párizsi cég kiadásában, Plan szerkesztésében (s időközben általa is több szerencsés lelettel gazdagítva) Dufour gyűjte-

ményének: a *Correspondance générale*-nak kiadása, az egész művelt világ irodalomkedvelő közönségének legnagyobb örömére. Az I. kötet 1924 május, a II. november, a III. 1925 június havában jelent meg; mindenik kötet átlag 400 lap terjedelmű s ára 25 frank. A kiadó úgy tervezi, hogy az egész vállalat 20 kötetre fog terjedni.

Az I. kötet levelezésének tárgya: Rousseau ifjúsága, szavojai tartózkodása Warensnél, velencei követségi titkári működése, első párizsi érintkezései az irodalmi világgal dijoni pályanyertes értekezésének megjelenéseig, amely aztán eldöntötte hivatását (1728—1751); a II. köteté: az irodalmi hírnév első évei, *A falusi jó* előadása, *Az emberek közötti egyenlőtlenség* kidolgozása és közrebecsátása, genfi látogatása, a genfi ismerősökkel s aztán Voltaire-rel való első érintkezése, végül d'Epinaynéval való meleg barátsága (1751—1756); a III. köteté: Rousseau a Remetelakban és Mont-Louisban, szakítása, barátai-val, szerelmi rajongása d'Houdetotné iránt (1757—1758).

Az I. kötet 127 levelet (közte 25 teljesen ismeretlen levelet) közöl, amelyekből 75 eddig nem szerepelt a teljes kiadásokban, míg a többi 52 közt egy sincs, melynek szövege ne teljesebb és helyesebb alakban látna most napvilágot; 93 levél egyenesen az eredeti kéziratból van lemásolva (a többinek a szövege nem lévén megtalálható, azokat az első kiadás alapján közli Dufour). A II. kötetben mintegy 40 kiadatlan levelet találunk, továbbá egy csomó, genfi barátaihoz és ismerőseihez (De Luc, Le Nieps stb.) intézett levelet, amelyek eddig hiányoztak az összes kiadásokból; ez a 128—330. sz. leveleket, míg a III. kötet a 331—506. sz. leveleket közli s 1758 június 10-ével zárul. Mindenik kötethez — a szereplő főbb személyek képein kívül — a kiadó *függelék*et csatol, amelyben érdekes, Rousseautól származó vagy az ő életére és működésére vonatkozó okiratokat közöl; így az I. kötetben a dijoni pályadíj fölvétele ügyében adott két meghatalmazás mellett ott találjuk a francia Akadémia kiküldött bizottságának jelentését Rousseauunk a zenei hangok új jegyzése tárgyában készített

munkálatáról; a II. kötetben egy könyvkereskedővel kötött szerződése mellett az ő (1754-i) genfi tartózkodására vonatkozó adatokat közöl, míg a III. kötet a hat Erkölcsi levelet (Lettres morales) adja teljes szövegében.

A kiadó a levelek közzétételénél általában az időrendet követi, de bizonyos mérséklettel, nevezetesen a levelekre adott válaszok már megszakítják a sorrendet, úgyhogy néha néhány hónapi levelezést is ily módon a válaszokkal együtt kellett adni s csak azután folytatni megint a Rousseau leveleit.

Mindenki, aki Rousseau életével némileg ismerős, tudja, hogy Rousseaut a d'Epinaynéval, Grimmel, Diderot-val s a holbachi körrel való szakítása után, ádáz ellenfelei, élükön Voltaire-rel, Grimmel és Diderot-val, ekkeseredetten üldözték, s ez az üldözés halála után sem szűnt meg, még az emléket is megpróbálták kikezdeni, beszennyezni. E célból d'Epinaynének *Emlékiratait* — amelyek helyesebben epistoláris regénynek lehetne nevezni — Grimm és Diderot teljesen át dolgozták, abba oly részleteket iktattak, amelyek a Rousseau jellemére árnyat vetnek, őt háládatlan, sötétlelkű, világgyűlölő embernek tüntetik föl. Mme Fréderika Macdonald szenzációs fölfedezése (J. J. Rousseau. A new Criticism. London, 1906) tárta először a világ elé d'Epinayné Emlékiratainak ezt a meghamisítását, s e meghamisított alakban 1818-ban és 1865-ben való kiadását. Most Plan, Rousseau eredeti leveleinek megtekintése alapján megállapítja, hogy Rousseau azon levelei, amelyeket d'Epinaynéhoz intézett s hasonlóképen ennek, valamint Grimmnek Rousseauhoz írt levelei a d'Epinayné Emlékirataiban megcsontítva, meghamisítva vannak közölve s így ez a Mémoire egy meghamisított, becsapásra készített munka, minden történeti érték nélkül. A *Correspondance générale* most már az előbbieket Rousseau eredeti fogalmazványa, az utóbbiakat a neuchâtel-i könyvtárban levő eredeti levél alapján hiteles alakjukban közli. De a figyelmes vizsgálat és összehasonlítás nemcsak a levelek szövegének módosítására jön rá, hanem arra is, hogy d'Epinayné Emlék-

irata oly leveleket is közöl (pl. Grimmtől 1757 nov. 3-ról), amelyeket Grimm utólag, sok évvel a megtörtént esemény után, gyártott, mert a valóság ellen oly durva vétéseket követ el bennök (nov. 3-át szombatnak írja, holott az csütörtök volt), amelyek utólagosan történt hamisítását azonnal elárulják.

Ime a *Correspondance générale* első nagy haszna: megerősíti Mme Fr. Macdonaldnak más úton (a d'Epinayné Emlékirata kéziratának tanulmányozása útján) nyert felfedezését, nagy mértékben hozzájárul Rousseau jellemének, egyéniségének helyesebb és igazabb megismeréséhez — s így végre valahára beteljesíti Rousseau reménykedését, aki az utókortól várta az életében reászórt rágalmakkal szemben az igazságos ítéletet.

De Rousseau-nak ezt, az eddiginél igazságosabb megítélését ez a *Teljes Levelezés* egy más ponton is lehetővé teszi. Még azok is, akik Rousseau iránt teljes rokonszenvvel és jóindulattal viseltetnek, keményen el szokták őt ítélni Warensné iránt tanúsított indiszkréciója és gyöngédtelensége miatt, amellyel nevelőnőjja szerelmi életét *Vallomásai*-ban a világra elé tárta. Leveleiből látjuk, hogy Rousseau a valóságnál sokkal kevesebbet mond el, hogy Warensnének több gyöngesége és hibája felett, amely vérvér fájdalommal érintette szívét, hallgatással tér napirendre. Ha leveleiben nem indiszkrét, ebből azt kell következtetnünk, hogy *Vallomásai*-ban csak az önvédelem, önmagának helyes és igaz színben való feltüntetése vitte, kényszerítette őt az indiszkrécióra. Levelezéséből látjuk, hogy őt 1737-ben nem annyira a betegség, mint a barátjáné eljárása miatti keserűség (nem akart a szerelmén Wintzenrieddel osztozni) vitte Montpellier-be; visszatérve látta, hogy Warensné el van veszve, menthetetlenül kiszolgáltatva egy lelkiismeretlen ember garázdálkodásának. Így omlott össze az az álma, hogy barátjáné mellett élhessen — s ez viszi el őt Warensné közeléből. De szíve meleg érzése soha nem szűnik meg iránta, soha őt el nem ítéli, nem látja benne az intrikára és kalandokra való hajlandóságot, a középszerű társaságok kedvelését, nem a gyanús hírmondót, akit a szárd udvar megfigyeltetett, nem azt az asszonyt, aki elválása előtt kifosz-

totta férjét, — e helyett Rousseau a költészet ragyogó sugarával vonja be Warensné alakját s még halála előtt pár hónappal is az elragadtatás hangján ír róla a *Amagános sétáló álmodozásai*-ban (10-ik séta).

Hogy e három kötet életének számos adatát helyesbíti, a *Vallomások* nem egy emlékezetbeli tévedését helyreigazítja (pl. Rousseau Solothurnból nem ment egyenesen Párizsba, ahogy a *Vallomások*-ban írta, már 1732-ben zenei leckéket adott Chambéryben, Genfben tartózkodása alatt, 1754-ben nem a Grange Canalban, hanem az Eaux-Vives-ben lakott. Velencében 1743 szept. 4-től 1744 aug. 22-ig tartózkodott, s itt nem a követ magántitkárja, hanem követségi titkár volt), talán nem szükséges külön kiemelni, épp úgy azt sem, hogy az eddigieknél még jobban bevezet a XVIII. század irodalmi és társadalmi életének ismeretébe. De ebben a két kiadónak: Dufournak és Plan-nak is nagy érdeme van, akik szinte minden egyes levelet magyarázó és útbaigazító jegyzettel kísérnek, akik az eddigi téves adatokat lépten nyomon helyreigazítják.

Itt-ott magyar vonatkozásokra is bukkan leveleiben az olvasó. Így 1739-ben azt írja: „Őn tudja, hogy ügyeink nagyon rosszul mennek Magyarországon“ (I. köt. 121. l.), mire a kiadó megemlíti a jegyzetben, hogy a Grotzka (magyar történeti művek szerint: Kroczka) melletti 1739 júl. 23-án vesztett nagy csatáról van szó. 1742-ben a Parisot-hoz intézett episztolában a magyar huszárok rettegett voltát emlegeti, s tudjuk, ugyancsak a francia hadaknak a magyar husároktól szenvedett veresége indította őt 1743-ban a *Prisonnier de guerre* (Hadi-fogoly) című vígjátéka írására.

Innen, a távolból is színtele örömmel üdvözljük a *Teljes levelezés* megindulását és érdeklődéssel várjuk további köteteit. *Rácz Lajos.*

T. Hallósy Márta: Tévesztett utakon. Hallósy Márta regényét olvasva, kedves fantázia-országba jutunk, ahol majdnem minden derűs és előkelő. Vidéki kastélyok pompás parkjaiban sétálunk, pazarul, de ízlésesen bebútorozott termekben mulatunk, elegáns toalettekben, ékszerekben, virágokban gyönyörködünk,

lovagolva, vadászaton, estélyeken töltjük az időnket, mindenfelől a gazdagság kényelme és luxusa veszik körül bennünket. S ebben a finom és előkelő környezetben finom és előkelő lelkekkel találkozunk: a szép Czobor Máriával, aki szegényes életéből szinte egy csapásra kiemelkedve, a „nábob” felesége lesz, s magával a nábobbal, aki nemcsak dúsgazdag úr, hanem imponálóan okos, erős, energikus — igazi férfi s e mellett a legfinomabb lélek, ki előbbi szerelmétől feldult lelkű fiatal feleségével leányaként bánik, olyan páratlan önuralommal és gyengédséggel, hogy Máriának bele kell szeretnie. Bele is szeret s némi akadályok után — futó felhők a napsugaras égen — igazán az urává lesz. Milyen távoli, rózsaszínű, szép mesevilág! S az író nő mégis közel tudja hozni hozzánk egyes részletek realizmusával vagy üde hangulataival, a mese-történet lélekrajzi aláfestésével, a párbeszédnek elmés és eleven gördületével.

Hallósok Mária bizonyára elsősorban nőknek szánta ezt a regényét, s a nőolvasók, azt hiszem, szívesen is fogadják, mert érdekesen és kellemesen tud elbeszélni, ami nem utolsó érdem manapság.

Szinyci Ferenc.

Herondas mimiambusai magyarul Csengery Jánostól. A Kr. e. III. századi görög realiztikus irodalom egyik kevésbé ismert művelőjét szólaltatja meg magyarul Csengery János, az avatott tollú műfordító. A hét apró jelenet, mely Herondas neve alatt került elő egy egyiptomi papyruson, a görög köznapi élet zsigongásába, a kisemberek kicsinyes élményeibe vetett velünk egy pillantást. Rövid színpadi jelenetekben, élénk párbeszédekben perreg le előttünk egy-egy pillanatfelvétel a hellenisztikus-kozmopolita társadalomból. Megismerjük ennek a rendkívül nevezetes, bomlasztó, de éppúgy erjesztő kornak szennyes alakját, a kerítő asszonyt, aki a tisztos és hű feleséget akarja megkönyékezni; az aljas szenvedélyek kapzsililekű kufárját, aki erköletelen üzletének hasznát a polgári rend törvényeinek védelme alá iparkodik helyezni; az iskolakerülő, vásott városi gyermeket, akit anyja, mivel már nem bír vele, a tanító

elő hurcol, hogy annak a kemény fegyelme próbáljon belőle embert faragni; a vallásos lelkű nőt, akit nemcsak a hatalmas, gyógyító erejű isten templomának szent esendje ragad áhitatra, hanem a görög művészetnek ott elhelyezett remekei is; a féltékeny asszony gyöttrő, erőszakos szenvedélyét, aki a kezei közt lévő nyomorult rabszolgá szerelmét kegyetlenséggel kényszeríti ki; a meghitt barátnőket, akiket a bűnről esábitó unalom a tiltott gyönyörök karjába vet; a ravasz cipész-mestert, aki portékáját ügyesen tudja megvétetni a vásárolni kívánó hölgyekkel. Ime, valóban „jelenetek az életből”, miként Csengery nevezi őket.

Az irodalmi formát öltött köznapi beszédet a fordításban igen nehéz hű kifejezésre juttatni. Már csak azért is, mert a fordításban használt egyes népies szavak, szólamok és fordulatok magukban véve még nem éreztetnék velünk az egyszerű ember természetes beszédjének zatmatját. Ehhez az szükséges, hogy véges-végig érezzük a közönséges, köznapi beszéd keresetlen, közvetlen hangját. Csengery mesteri fordítása ezt a művészi célt el is éri, anélkül, hogy az eredetiben itt-ott nagyon is vaskosan hangzó durvaságot is lemásolná. Mégsem nyomhatom el azt az érzésemet, hogy néhol megejtí a kiváló fordítót a magasabb réptű, nemesebb irodalmi nyelv formái készlete, s akkor kieselik szerepéből, lesiklik arcáról a realizmus álarca, s az olvasó a „mimiambusok” helyett nemes lejtésű iambusokat hall. Sokszor bizonyára a kötött versforma csábitja erre az útra a fordítót, mert hiszen legalább is a szórend gyakran ennek a hatása alatt áll.

Természetesebbek és elevenebbek volnának ezek az életből vett jelenetek, ha erőteljes prózában, a köznapi beszéd igazi jellemző eredetiségével és lendületével, fesztelen magyarossággal és szórenddel beszéltetnék a mindennapi élet alakjait. Nem tudom, nem nyernék-e többet (éppen Herondasnál) a többszabadságot jelentő formátlansággal, mint amennyit veszünk a kimért forma miatt. Nem tagadhatom azonban, hogy midőn ezt a megjegyzést kockáztatom, előttem elsősorban Herondas páratlan művelő-

déstörténeti értéke lebeg, amely szempontnak a jellemző erejű prózai fordítás jobban megfelel, mint a verses, — s csak másodsorban értékelem Herondas műveit, mint irodalmi termékeket.

Csengery János nagy művészi értékű fordításainak gazdag sorozatában méltó helyet foglal el az immár magyar nyelven megszólaló kisázsiai görög Herondas is. —óó—

Hat francia regény. Hat regényről szólunk itt, amelyeket semmi más nem fűz össze, mint hogy valamennyi francia kéz munkája.

A *Mestermű Zolának* nem a legjobb művei közé tartozik. Cselekménye alig van, a regényíró itt háttérbe szorítja a theoretikus. Claude tragédiája a tárgy, aki a festészetért mindent föláldoz, még szerelmét is. Lángész, de a lángésznek rendesen az végzete, hogy addig harcol az áradattal, míg el nem bukik s ha boldogul is, már nem ő látja jutalmát. Claude is küzd hősiessé, de mindenütt a középszerűség győz, belőle, rajta keresztül híresek lesznek a kollegái, ő pedig az öngyilkosságba menekül. Zola önmagát rajzolja itt, Claude küzdelmei az övéi is, neki is egész életében a leghevesebb harcokat kellett folytatnia az ellenkező áramlatokkal. A naturalista Zolából ebben a regényben alig találunk mást, mint a pesszimista, az életben, az embereken nem bízó fölfogást.

Francis Carco-t úgy ismerik, mint a Montmartre költőjét. Verseit inkább könnyed, romantikus báj jellemzi, regényeit ellenben sötét naturalizmus hatja át. A *Verotchka l'étrangère* c. regénye, magyarul a *Kokain*, a most Párizsban élő orosz emigránsok világába vezet. Hősei a bolsevizmus elől menekült oroszok, ezek a sokat szenvedett, sajtó lelkű emberek, akik az élet realitásai elől a kokain mámorába merülnek. Különös alakok ezek, mintha Dosztojevszkij hősei lépnének elénk, valahogy érthetetlenül, lenyűgözve állunk e félyad emberek előtt, akik végzetszerűen rohannak a megsemmisülés felé. A kokain, a „fehér bálvány”, enyhíti ideig-óráig fájdalmaikat, azonban lassan, de halálos biztonsággal szorítja őket karmai közé.

Az író másik regénye, A Hurok (L'Homme traqué) még teljesebben

Dosztojevszkij hatását mutatja. A „Bűn és Bűnhődés” témáját veti föl itt Carco, hőseit, a gyilkos Lampieurt ugyancsak lelkiismeretfurdalása hajtja a rendőrség kezei közé, mint Raszkolnyikovot, a titkos bűnt is éppúgy végzetes nyomással hordozza vállain, mint az orosz regényíró hőse. Még Szonja alakját is megtaláljuk Léontineben, akit Lampieur mellé sodor valami véletlen s a bűntudat tartja őket egymás oldalán. Stílusában is szintén Dosztojevszkij inspirálta Carcót, titkolózó, az eseményeket csak sejtető eljárásával az olvasót állandó feszültségben, ideges nyugtalanságban igyekezik tartani.

Jean Cocteau regénye, A párizsi ju, banális szerelmi történet egy diák s'egy kis színész között. Igazán kár volt ezt a munkát magyarra fordítani. Ilyen regényeket minden évben tömegével dobnak a párizsi könyvpiacon. Itt is megjelenik az agyoncsépezt házassági háromszög, azzal a különbséggel, hogy a férj helyett a gazdag kitartó szerepel. Nem a mi világunk ez; az erkölcs itt sokkal lengőbb valami, mint amit mi kívánunk. A fordító is elég felületesen végezte munkáját,

Clément Vautel szellemes eseményeit jól ismerjük a francia lapokból. Könnyed elbeszélőnek bizonyul „Önagysága nem akar gyereket” címen magyarra fordított regényében is. A lélekrajz nem nagyon fontos nála. A háború utáni léha francia életet vázolja: az emberek csak az élvezeteknek élnek, a komoly kötelességeket félvállról veszik. A látzólag könnyed világról azonban mély sebet takar. Franciaországnak oly problémáját, melynek megoldása nagyon is égető: a népszaporodás kérdését. Az író programja: minél több gyermeket Franciországnak. Regényalakjai csak bábok, akiket úgy rángat, ahogy az ő programjának megfelelnek.

A hat regény közül a *Pierre Véber*-é a legértékesebb: a „Pompadour kalandja”, melynek ugyan Madame Pompadourhoz nagyon kevés köze van, mert egy szindarab címe ez, mellyel két szerző sok akadály után sikert arat. P. Véber ezúttal nem a színpadra vezet bennünket, hanem a kulisszák mögötti életet akarja megeleveníteni, azt a sok intrikát, szerelmet, hazudozást,

nagyképűséget, lóást-futást, mely egy darab előadásáig felvetődik. Minden üzlet itt s egy darab sikerénél nem az a legfontosabb, hogy jó legyen, hanem hogy kellően elő legyen készítve. A sikerből mindenki részt kér, de a sikertelenségért csak a szerzők felelősek. Sok kellemetlen igazságot hallunk itt a színházról, ha túlozva is. Szellemesen megírt, kitünő szatira ez, melyet elejétől végig nagy érdeklődéssel olvasunk.

Megyeri József.

Gáspár Jenő: A kék sziget. A művészettudomány bárminő pontos elmélkedéssel állapítja is meg az egyes művészeti ágak lényegét és határaiknak vonalát, a gyakorlat mégis számtalan esetben mutat fel olyan alkotásokat, amelyek merészen vágnak át más művészi megnyilatkozások területére. Kétségtelen, hogy ezek a jelenségek az elmélet könyörtelensége előtt mindig mint vádlottak szerepelnek, de érdekességük és hatásuk néha egyáltalában nem csorbul miatta. A szobrászat ismer pittoreszk alkotásokat, a pictura plasztikusokat, az irodalom fel tud mutatni nem egy lírai drámát, lírai eposzt, vagy zenei hatásokra törekvő költeményt, s még hozzá minden fajtából olyat, amely századoknak változó hangulatát kiállja s amely a legfinomabb izlésű közönség mérlegére helyezve sem találta-tik könnyűnek.

E jelenség magyarázata, sőt esztétikai igazolása is talán abból a körülményből fakad, hogy nem árt, ha mindenféle műág és műfajta megpróbálja kifejező képességeinek legszélsőbb határait kitapogatni, ha megkíséreti magából mindazt a hatáslehetőséget kicsalni, ami esetleg benne rejlik, ám történjék ez némi határsértések árán is. A lehiggadtabb korok művészi felfogása persze mindig vissza fogja parancsolni őket a maguk szabályozott medrébe, de lázasabban kutató korszakok okvetlenül kifelé is fognak kísérletezni.

E gondolatok feltevése kínáltan kínálkozik annak, aki Gáspár Jenőnek *A kék sziget* című regényét olvassa. E munka egész koncepciójának, szerkezetének és minden mondatának mögötte lírai egyéniség nyugtalanodik. S e líraiság nem akar elbujni, nem szándék ellenére, nem a regényszerűség formáiért és

az elbeszélés objektivitásaért kinosan és hiába vergődve olyan amilyen, hanem egész művészi intenciójával akarja is ezt az alanyiságot. Az érzéseknek felfokozott lendülete, a színeknek buja tarkasága, a hangulatoknak és hangoknak szinte zenei hullámlása, a nyelvnek hol szélessé táguló hömpölygése, hol pedig vibrálóan ideges szagattottsága, — mind-mind valami tudatosan fékerezett líraiságból támad elő.

S éppen ez az, ami a regénynek érdekességét és eredetiséget ad. Mert maga a tárgy — egy családos művészembernek szerelme egy másik művészlelek, egy idegen nő iránt, hányódása a hitvesi hűség és a művészet szabadossága között, s e hányódásnak tragédiába fordulása — e tárgy talált már feldolgozóra elégszer. S bár Gáspár Jenő magát e témát is meggyőzően és igazsággal mondja el, könyvének főérdekességét mégis forró líraisága teszi. Egy-egy mondata szinte verssé kívánkozik, egy-egy szakasza szinte prózában írt költeménynek hat. S ehhez a túlfűtött hangulathoz a regény miliője is jól talál: nagy része Capriban játszik, a híres kék sziget közelében. E délszaki forróság és ez a természeti exotikum stílusosan festi alá az elbeszélő modor és a nyelv líraiságát.

Magának a kék szigetnek különben a regényben nemcsak valeur-értéke van, hanem a mondanivaló szimbolmát is ez hordozza. Ahogyan az író mondja: „mindnyájan rajta ülünk a bíbor hajón, amely kék vizeken suhan, aranyból vannak az evezői, drága selyem a vitorlája s nem köthet ki soha a kék szigeten...”

Ha valaki nyelv-esztétikai tanulmányt akarna végezni s a pittoreszk stílusról felvilágosodni, az alig találhatna jellemzőbb mondatokat e könyv mondatainál. A jelzők és határozók tömege, amint egy-egy főnevet vagy igét tesznek egyenivé, a színek tarkasága s a vonalak arabeszkje nagy gazdagsággal omlik elének. Tagadhatatlan, hogy e nagy bőség, e mámoros pazarság néhol már fárasztóvá is válik, hogy e modornak jogos artisztikumra néhol az erőszakoltság érzését is fel-felkelti, de a szerzőnek lírai tehetsége, művészi szándékának nemessége, forma-törekvésének jogossága a kifogásokat az olvasóban elnémítja.

Színházi szemle.

I.

Az első szó legyen a kegyeleté! Hegyesi Mariban régi gárdájának ismét egy vonzóan érdekes tagját veszítette el a Nemzeti Színház. A híres szép asszony, akit szépsége miatt egy egész nemzedék asszonya-lánya irigyelt, mint színésznő, éppen szépségének tragikumát szenvedte. Fiatal korában ragyogó külseje, harmónikus termete, klasszikusan szabályos arcvonalai és tekintetének bájos szépsége miatt olyan szerepkörre volt szorítva, amelyek színészi egyéniségének nem feleltek meg. Melindában és a vele rokon szerepekben inkább külső tulajdonságaival hatott, semmint művészi kvalitásaival. De később, fiatalsága évein túl megtalálta igazi területét. Az egyszerűbb, közönségesebb asszonyi lelkeknek igen jó megjelenítője lett, s míg egyfelől ezen a húrton néha mélyebb hangokat is fogott, másfelől meg itt-ott valami finomabb komikai vonást is jól tudott az ábrázolt alakra felrajzolni. Ha nem csalódunk, első igazán sikerült szerepe Ibsen *Vadkacsá*-jának Ginája volt. Az utolsó évek drámai újdonságai közül a *Süt a napban*, a *Fenevad*-ban, *A névtelen hajó*-ban és a *Mókusok*-ban látunk tőle megkapóbb alakítást.

Hegyesi Mari, ha nem is tartozott a Nemzeti Színház nagyságai közé, működésének emléke a színházba járó közönség előtt mégis sokáig kellemes emlék fog maradni.

A valaha nagyon népszerű s a magyar dráma történetében olyan nagyérdemű, de mostanában már ritkán játszott, Szigligeti Edének egy kedves vígjátékát, *A mamát* elevenítette fel a Nemzeti Színház. E darab helyel-közzel talán ma már elavultnak látszik, de bonyolításának ele-

vensége, ötleteinek színpadiassága és egész levegőjének derűje Szigligeti legjobb művei közé sorolják. Hatását ma sem téveszti el, kivált ha a címszerep olyan kitűnő színésznő kezében van, mint Kiss Irén, aki ma a magyar színpadon a vas-kosabb komikumnak legelső művelője. E téren úgyszólván minden hatásesszereknek birtokában van, de legszélsőbb komikai ütőkártyáit művészi önfegyelmézzel csak igazán indokolt esetekben adja ki. Ővegy Mógoriné talán legjobb szerepe. Különösen élénk hatást keltett azzal a fogásával, hogy hangsúllyal, gesztussal gyakran éppen az ellenkezőjét játszotta meg annak, amit szerepének szava jelent. Így az első felvonásban, mikor azt mondja, hogy elhunyt férjét jó tanácsokkal támogatta, a *támogat* igének valami támadó élt ad, megvillan a szeme, keze önkéntelenül is fenyegető mozdulatot tesz és a közönség jóízűt nevet a szegény néhai Mógorin uron. A házasodni készülő idősecske Szegfű Tivadart Náday Béla igen jól játszotta. Ritkáló hajának és kacskián kipödrött bajuszának elmentéte már megjelenését is kacagtatóvá tette, hát még amikor diszkréten erőszakolt peckességgel járkalni kezdett. A fiatal asszonyt Ligeti Juliska kedvesen ábrázolta, a férj szerepében azonban Mihályfi Béla ötletesebb is lehetett volna. Környey Paula mint Cilike újra megmutatta, hogy nemcsak az erősebb drámai összeütközésekre, nemcsak a sötétebb színekre van képesége, hanem a derült vígjátéki tónusra is. A különben ügyes és a darab ó-zamatát is stílusosan hangsúlyozó rendezés egyetlen balfogása volt Béla szerepét Harasztos Gusztávra bízni. Ez alak a régi magyar vígjátékirodalom ú. n. szeles gavalérjainak kedves típusához tartozik. Már pedig Harasztosra mindent rá lehet fogni, csak azt nem, hogy rokon-szenves színpadi egyéniség. A másik nagy baj pedig az, hogy e sze-

rep pergő beszédtechnikájú színészt kíván. Harasztosnak pedig éppen a szőéjtés a leggyöngébb oldala. Különösen azokkal a szavakkal van állandó hadiállapotban, amelyekben s vagy sz fordul elő. E kedves, régi vígjáték becsületére legyen azonban megállapítva, hogy hatását a mai közönségre még ő sem tudta teljesen elrontani.

Heltai Jenő, annak az irodalmi iránynak, amelyhez tartozik, kétségkívül egyik rokonszenvesebb jelensége. Igaz, hogy őt is a kívánatosnál többször érezzük felszínesnek, a kegyeletlenséghez és tiszteltelenséghez is jogot formál néha, — de gyakran megcsillanó elmésége, verseinek könnyedsége és hangulatainak sokszor szívvel teljessége újabb irodalmunkban okvetlenül érdemes helyet biztosítanak neki.

Annál sajnósabb, hogy a Vígszínházban *Arcok és álarcok* közös cím alatt színrekerült három egyfelvonásos nagyon vegyes értékű munka. Legkedvesebb közülük a már régebről ismert *Karácsonyi vers*. Ötletes, finom és meleg: benne Heltainak legjobb vonásai mutatkoznak. — A második darab, *Az orvos és a halál*, amelyet a kritika egyrésze olyan nagy garral hirdett elsőrangú alkotásnak, voltaképpen csak szertelenségével és exotikumával hat, egyébként szegényes és üres. Azért a banális gondolatcskáért, hogy a halált nem lehet megölni, hogy a halál mindig uralkodni fog, ugyan nem volt érdemes ekkora apparátust mozgósítani. A *trionfo della morte*-t a réges-régi haláltáncok a maguk erőteljes egyszerűségével sokkal megkapóbban fejezték ki. Az előadás külsőségei többet érnek, mint maga a darab. A dekoráció mértéktartó expreszszionizmusa hatásos és művészi s a fényhatások alkalmazása is ügyes. — A harmadik darabnak, *A menaszériá*-nak volna mélyebb mondanivalója is, de nagy kár, hogy ezt a mondanivalót az író olyan éktelenül groteszk formába öltöztette. A közönséget is inkább csak az a tagadhatatlanul nem mindennapi látvány érdekli, hogy miként fest a magyar színházat egyik legkülönb jelessége, Hegerűs Gyula oroszánbőrben, miképen

utánozza az oroszánbőrözt és hogyan bujik át (nem ugrik!) az eléje tartott karikán.

E dráma-ciklus negyedik darabjának utólag bátran fel lehetett volna dolgozni azt a sajtólármát, amit e darabok mellett egyes budapesti újságok színikritikái ütöttek. Az *Arcok és álarcok* cím alatt rendkívül stílusosan jelenhettek volna meg szereplőknek azok a bírálók, akik Heltai darabjaira jónak láttak világirodalmi mértéket húzni s Molière-rel és Maeterlinck-kel hozni rokonságba a szerzőt, úgyis mint irodalmi irányorsost, úgyis mint — az Athenaeum igazgatóját. Becsületére legyen megállapítva a Vígszínház közönségének —, mely előtt különben Fazekas *Madonnájának* bukása óta kezdünk respektust érezni, hogy a kritika *álarca* mögött meglátta az igazi *arcokat*, s e darabokat félsikernek sem nevezhető hüvösséggel fogadta.

Drégely Gábortól a nagyvárosi átlag-közönség színházi igényeinek kiszolgálójától a Magyar Színház ismét vígjátékot mutatott be. *A védtelen nő* laponan indul, de később a francia bohózatoknak kitaposott ösvényén elég ügyesen mozog tovább, sőt itt-ott a jellemkomikum meggyéjére is átmerészkedik. A darabban elcsépelet fordulatok és ügyes színpadi ötletek, esetlen mondatok és csattanóbb dialógus szinte pillanatonként váltakoznak. E felemás jelenségek magyarázata úgy látszik abban van, hogy Drégely Gábor ismét nem egyedül, hanem nála sokkal kvalitásosabb íróval, mint esendes társsal dolgozott együtt. A darabnak így aztán egy-két jelenete egészen elfogadhatóvá fűsülődött, bár még a mostani formája alól is elő-előtörő sivársága miatt nem igen elégítheti ki egy irodalmilag igényesebb közönség izlését.

Az előadásból Csontos Gyula válik ki, aki szerepéből kitűnő komikus hatásokat csíholt ki; különösen második felvonásbeli öntelt nevetése volt sikerült. Mellette még Dénes György mozgott ügyesen. Az egyik női szerepben azonban Ilosvai Rózsi már szinte önmagának sablonját mutatta. Z. Molnár László unalmas volt, mint legtöbbször. A többi pedig — mint Hamlet mondja — néma csend.

Galamb Sándor.

II.

Zágon Isván *Marikája* (Renaissance Színház) nem igen titkolgatja szerzőjének kabarészínpadokon eltöltött „előélet“-ét. E szerzőnek itt, a nagy színpadon is, minden figyelme a jeleneté, a pillanaté; a kapcsoló s fejlesztő mozzanatokot láthatólag elnagyolja s csak arra szánja, hogy két-három figurát egybetereljenek ötleteinek elmókázására. Ötletei többnyire mulatságosak is; mindenesre többet érnek, mint ú. n. problémája: mi kell a nőnek, „romantika“ vagy „élet“? Egy merőben felesleges előjátékban veti fel e kérdést s egy éppoly felesleges utójátékban felel rá: mind a kettő együtt, keverve. Szép és megnyugtató megoldás, de végül még csak az sem tisztázódik, mi is hát az a „romantika“, meg az az „élet“? Orbán Sándor „realista“ író utálja hisztérikus feleségében a „romantikát“ s mikor szelnek eresztí a felparaszt gazdasági segédtszűnek Adyt szavaló, „meg nem értett“ aszszonyt, felszedi a kis tizennégy éves erdészleányt, hogy belőle kedvére való, „romantikamentes“ és „életes“ feleséget neveljen. S hát ez az ötlet nem romantikus? Ilyenekből nyilvánvaló, hogy szerzőnk maga sem veszi túlságos komolyan a kérdést: neki elég ilyféle probléma látszata is, ha e látszattól egy hatásos látszat-megoldáshoz érkezhét könnyű rakományú hajójával. A *Marika* szerzője nem ellenszenves író, nem ízléstelen, kedvesség is van benne, csak túlságosan kockázat nélkül vág neki feladatának. Az ilyen nagy „főlényesség“ mgbosszúlja magát s a színpadon múlhatatlanul valami marionettszerűséget teremt. Ezt a *Marika* szereplői játékkal még alá is húzták. Somlay az írótt Bródy Sándor maszkjában játszotta s ezzel az alakot olyan remiszcenciával társította, mellyel semmiféle benső érintkezőpontja nincsen. E diszharmonikus vonáson kívül Somlay játéka, értékes munka volt, az egyes jelenetek hiteltelű megjátszásával szinte eltakarta az alak egész rajzának elhibázott voltát. A Vígshínházttól Marikául elköleszőtt Gál Franciska most gazdagabban színezett, mint efféle korábbi szerepeiben. A szerző gondoskodott számára jó csomó mű-naivságról s ilyenkor elő-előszedte sokszor be-

vált gügyögését és suta mozdulatait; hanem a darab fordulóján, midőn kezd belelátni ura s teremője kártyáiba: meglepően finom, diszkrét eszközökkel ható játékot produkált. S nagyon ki kell emelni Maklary Zoltán szereplését. A grófi lakáj — kit játszik — alig több hatásos kabaré-alaknál; egy csomó, nem is nagyon kitűnő ötlet van rábizva. Maklary pedig kapja magát s a csekélyértékű szókhoz — úgy ráadásul — megrajzol egy friss fantáziával meglátott és igazi művész szívvel életere keltett hús-vér embert. Ez a fiatal művész hivatottnak látszik arra, hogy a költőnek ne csak szócsöyévé, hanem valóban szerzőtársává váljék a színpadon.

A Belvárosi Színház újdonsága, Földes Imre *Pántlikája*, szintén ötlet-darab s még hozzá a fő ötlete — a bölcsőben összecserélt csecsemők további sorsa — annyira „nagyapáink jószága“, hogy némileg rá tartós mozidarabíró is csak sűrű mentegetőzéssel nyúlna hozzá. Hanem Földes régibb, nagy külső sikerért darabjaiban sem igen hagyogatta el a járt utat a járatlanért. Mostani szimbólikus pántlikájával pedig még némi, mai nap igen kapós „társadalmi problémát“ is fölvet, — no, csak úgy okkal-móddal. A dzsenti-csecsemő, meg a zabi-gyerek a megkülönböztető pántlika eltűnése következtében végkép összeszekeveredik, s többé soha meg nem tudható, melyik az „igazi Baáस्थ्य“. Földes szerint bár csak egyetlen „igazi Baáस्थ्य“ se tudná magáról kétségtelenül a „hiteles“-séget! — Emberek — mondja a darabnak szeretőtől és unalomtól csepegő szerzetes-figurája —, ti mind egyenlők vagytok, ha a szél idejében lefújja rólátok a megkülönböztető pántlikát! — Ezzel a konkluzióval bizony vitatkozni lehetne. De Földes — úgy gyanítjuk — többre tartja tételének hatásos voltát annak igazságánál. Neki a kérdés fessegetése igen mulatságos jeleneteket ígér — felfelé és lefelé egyaránt, hisz az egyik Baस्थ्य-fiú a konteszbe szeret belé, a másik meg a módos paraszt lányába. S mikor a fiúk „hitelessége“ meginog, bizony a paraszt-apa túltesz gögben még a grófi mamán is. Mindez elismerésreméltó rutinnal van megcsinálva. Földes — mint

mondani szokták — ért a közönség lelkének „húrjaihoz“. De mi szeretnők a közönség lelkét magasabb művészi benyomások által időnkint kissé „áthúroztatni“! A Belvárosi Színházban régóta nem láttunk olyan kitűnő együttést, mint Földes vígjátékában. Kürti József a földesúr alakjában nemcsak monumentális volt, aminek már jó egy-néhányszor láttuk, hanem kedély-életének, szívvilágának is olyan gazdagságát tárta fel, mint eddig talán még soha. Mészáros Gizella is egyszerű, igaz és meggyőző volt. Harányi Rezsőt, Bérczy Ernőt, Hoykó Ferencet is melegen meg kell dícsérni eszközeik választékosságáért. Két fiatal színész nő pedig egyenest megkülönböztetett figyelmet érdemel. Közülök Turay Ida holmi „fogások“tól még meg nem rontott képzelmű naiva, Földy Anna pedig egy vidéki cselédeány kis szerepében maga a művészi igazság. Fejlődését öröm lesz érdeklődéssel kísérni.

Rédey Tivadar.

A hetvenéves Bársony István. A mult év végén lett hetven éves. Barátai és tisztelői — s ezek sokan vannak, — kedvesen és melegen ünnepelték a daliás öregurat, ki még ma is olyan fáradhatatlanul járja az erdőket és pusztákat, mint évtizedekkel ezelőtt, s ma is fiatalos hévvel és munkabírással forgatja a tollat. Pedig első novellájának megjelenése (1876) óta éppen ötven esztendő telt el. Ez alatt az ötven év alatt folytonosan dolgozott, kötetei lassanként egész kis könyvtárrá szaporodtak, úgyhogy ma már nem kell Bársony Istvánt felfedeznünk: a közönség szeretetébe fogadta, a kritika mind jobban méltatja, az irodalomtörténet értékeink közé számítja. Az első komoly bírálat, melyet harmincnyolc évvel ezelőtt Péterfy Jenő írt róla a Budapesti Szemlében, még nem nagyon kényeztette el a fiatal kezdőt. Megállapította, hogy a többi rajz-írókétől eltérő nyomon halad ugyan, mikor a „természet életét“ rajzolja, de természeti leírásait kezdetlegeseznek tartotta művészi szempontból. Ma már nem mondana róla ilyen szigorú ítéletet, s el kellene ismernie, hogy Bársony nagyot nőtt azóta. Legutóbb megjelent kötete, *Az én világom* fényes tanubizonyossága ennek a fejlődés-

nek, mert az író ebben egészen kiforrott, öntudatos művész-egyéniségeknek mutatkozik.

A kötetet jubiláris eleganciával állította ki a Stadium, Márton Ferenc rajzolt hozzá izléses borítékot s a szerzőről igen sikerült arcképet. Bársony szokása ellenére magáról ír könyve előszavában, mert erre barátai kérték, de nem életrajzi intimitásokkal lep meg, hanem itt is a természetet magasztalja s azt mondja el, hogy milyen rajongója ő neki: „Az én világom a szabad természet.“ Ez a vezérmotívum, mely nemcsak ennek a kötetnek harmincegy darabjában, hanem Bársony minden eddigi munkájában fölsendül, s melyet kimeríthetetlen változatossággal variál a mester.

A természet egy régi rajongója jut eszünkbe, Vajda Péter, a mult század negyvenes éveiből, aki prózai költeményeket írt a természetről. Bársonynak igen sok rajza szintén nem más, mint prózai költemény, de míg amazok romantikusan ködös ábrándozások és ömlengések, emezek reális megfigyeléseken épülnek fel s telve vannak színnel és hangulattal. Bársony megéneklé a virágos mesgyét, mely az emberi élet virágtalan mesgyéjét juttatja eszébe, a nádas csoda-világát tündérrózsától fehérlő kis tavával, a holdfényben úszó nyári ködöt, az ökörnyalas, verőfényes őszi napot, a vihart, a zúzmarás erdő tündéri látványát, a karácsony-estét a hóborította erdőben, az alkonyt, a holdvilágos éjét, a napfelkeltét a rengetegben s a délibábot: „Délibáb mutatja már a Kárpátok ködkéjét is, Erdélyt is, a bácskai Kánaánt is. Ma: tűnő délibáb valamennyi“ — sóhajt föl nem frázisos irredentizmussal, hanem igazán vérző magyar szívvel. Ez a magyar szív lüktet leírásaiban, hiszen ő csak a magyar tájak, a magyar természet dalosa, másfelé nem kalandozik, csak a magyar pusztákat, a magyar mezőket, erdőket és vizeket ismeri, szereti és rajzolja. Színes képei elbájolják a természetismerőket, s tán még jobban azokat a szegény városok-rabjait, akik mindezt a sok szépséget és csodát csak az ő munkáiból ismerik és sajnó szívvel, szinte irigykedve gondolnak rá, a boldog emberre, kinek mindebben állandóan része

van, hisz az évnek majdnem egy-harmadrészét vadászatga és barangolva tölti messze a fővárostól.

Sokszor említi, hogy a vadászt el-elnyomja benne a természet-imádó, de azért a vadász se hagyja magát. Legkedvesebb vadja a szarvas, melyről sokat ír, pompásan éreztetve a legkülönbözőbb szarvaslesek izgalmaikat. Általában az teszi rajzait hangulatosakká, hogy mindig a maga megfigyelő és gyönyörködő lelke a központjuk, ez eleveníti meg a magában lélektelen természetet. Leírásai így sohasem válnak természeti leltárakká. — Vadászik természetesen sok más vadra is: vaddisznóra, vadrucára és libára, erdei szalonkára stb. Minden állatot ismer, ismeri a sík-földi, erdei és vízivadak hangjait, nyomait, szokásait a legapróbb részletekig. Ezekről s a vadászélet ezer apró érdekességéről, izgalmáról és viszontagságáról tömörked sokat tud mesélni és mindig érdekesen. Hát a mulatságos vagy izgalmas vadásztörténetek: a vad-örzö-fogás, a falusiak rókavadászata, az erdőlegény-jelölt kipróbálása, a vidravadászat, a vadásztréfák, a ló- és kutyahistóriák (milyen pompás pl. az agár, vízsla és dakli nyúl vadászata)! Ezekből látjuk, milyen kitűnő elbeszélő Bársony. Csupa hangulat, érdekes fordulat, sokszor kacagtató magyaros humor egy-egy ilyen története eredeti ember-skiccekkal tarkítva.

Valaki azt mondhatná, hogy Bársony rajzai és elbeszélései főként egymás után olvasva, talán egyhangúak. Ez az egyhangúság azonban csak látszólagos, hiszen a természet csak a felszínes szemlélő előtt egyhangú: szakadatlan ismétlődése tulajdonképen nem ismétlődés, hanem szakadatlan megújulás és változás. Ha Bársony ugyanarról a témáról ír is, mindig mást és másképen ír, hiszen a hely, idő s egyéb körülmények mindig mások, éppen úgy, mint az események és az író hangulatai, ki más szemmel, más és más hangulaton keresztül látja és látatja velünk is benyomásait és élményeit.

S emeljük ki végül nyomatékosan, hogy Bársony írásai a magyar elbeszélőirodalomnak valóságos specialitásai s a maguk nemében szinte páratlanok, nemesak témakörüknél, hanem az író eredeti, színmagyar,

írói egyéniségénél és íróművészeténél fogva is.

A hetven éves, fiatalos költő-vadászt ezért köszöntjük szeretettel és nagyrabecsüléssel írói működésének ötvenedik évfordulóján, s még sok ilyen szép könyvet várunk tőle, mint ez a mostani.

Szinnyei Ferenc.

Zenei szemle.

Az Operaház játékrendjéből mint jelentős művészeti esemény emelkedik ki Claude Debussy *Pelleas és Melisande*-jének bemutatása (nov. 26).

Pelleas és Melisande szintiszta francia művészet. Olyan műalkotás, mely a keveseké, a kiválasztottaké. Nem a zeneszeretők, hanem a zeneértők számára írt partitúra. Olyan esemege, amelynek ízességét zenei inyencek értékelik. A debussysták vagy pelleasisták operája, akik valóságos kis hitközséget, egyházat alkotva, olyan rajongó csodálattal tisztelik a nagy mester egyetlen operáját, mint az első wagnerianusok Wagner műveit.

Claude Debussy a modern zene első nagy úttörője s legjelentősebb oszlopa. Wagner óta a legújabb és legeredetibb művészeti irány az ő nevéhez fűződik. Zenei impresszionizmus: az ő hitvallása.

A zenei műformák már a romantikusoknál elvesztették elvi jelentőségüket, amennyiben szétestek és az apró kis műformáreszeknek jutott a főszerep. Amint ez az irányzat tért hódított s a modern élet lázas, gyors tevékenységével átítatódott, odavezetett, hogy az emberi kedélyhangulat pillanatnyi változásait is megakarta rögzíteni csakúgy, mint a természetben a fény és árny rendkívüli finom, pillanatnyilag változó színfoltjait az eset. Egy ilyen pillanat hangulatképezék zenei rögzítése, vagy egy hirtelen felbukkanó gondolatnak zenei megérzékítése: a zenei impresszionizmus. A zene azonban ellensége a szervesetlen összefüggésnek. Szükséges volt tehát felhasználni a technikai készültségek minden fegyverét, hogy az olykor csekély tartalmi értéket fedjék a raffinált külső hatások. A hangszerek színeiben való tobzódás s a különféle ritmusképletek és bonyolult akkordkombinációk váltak erre hatásos eszközökké. A tonalitás, mely a

régebbi zeneművészetnek egyik szerkezeti kelléke volt, ezzel természetesen csaknem teljesen megszűnik s helyébe egymástól független hangzattömegek sorakoznak és adják a színteljes, mintegy festészeti hatást. Az impresszionista zene szívesen használ kevésbé szokásos ritmusalakokat s primitív, exotikus, vagy régi középkori hangsorokat. Egy kis zenei ékítés már önmagában elég ahhoz, hogy valamelyes impressziót, vagy lelki diszpozíciót élénk tárjon. A klasszikusok nagyvonalúsága, szigorú formái nincsenek sehol. A zenei impresszionizmus anyaga apró-cseprő gondolatok és érzések vázlatosa és boncolgatása.

Ennek a dolgozási módszernek s művészeti hiszekegynek megteremtője: Debussy. Nemcsak vezére volt a modern zenének, de a legmodernebb zenének ősapja. A ma zeneszerzője nem tud az ő harmonizálása nélkül dolgozni. Ezerféle, meleg, bensőséges, buja hangszíne örök festék a zene további útján. Költészete rózsaszínű, szelídke, lilaszirmú, erős-piros, gyöngyházzsínű s tüzesfényű fantasztikus krizantémum, mely a zene nagy kertjében mindig pompázni fog.

Pelleas és Melisande-ot huszonhárom évvel ezelőtt mutatta be az Opera Comique Párizsban, ahol már a kétszázadik előadását érte meg. A franciák nemzeti operaként tisztelik, de Franciaország határain túl nagy sikere sehol sem volt. Ennek egyik művészeti oka, hogy Debussy muzikája rátapad a francia szövegre, a szóra, a szótagokra, sőt a felhangú és alhangú magánhangzókra. Hogy lehessen egy ilyen művet megközelítően is lefordítani. Ertelmileg, prózailag lehet, de a francia magánhangzók és mássalhangzók önmagában is muzsikás sorait — képtelenség. Debussy a francia szövegre irt kísérőzenét, a szavak zenéjét a hangszerekkel fokozta. Maga Maeterlinck, a szövegíró, „lehetetlen” zenének nevezte a zseniális mester teljesen új úton járó munkáját. Barátai csak nagy nehezen tudták rávenni, hogy beleegyezzen a megzenésített *Pelleas és Melisande* előadásába.

Az opera öt felvonásból s tizenkét képből áll. Két kisebb jelenet híján a nagy flamand író prózában irt szimbolikus drámájának szöszterinti megzenésítése. Minden hang Maeterlinck költészetéért van a partitúra-

ban. A dráma sötét, misztikus, transcendentalis szimbolizmusa olyan egységben mélyül el Debussy vezérkönyvében, hogy a mű magasan a tartalom fölé emelkedik. A tartalom: Golo vadászat közben a szép aranyhajú Melisande-ra akad. Feleségül veszi. Golo féltestvére, Pelleas, szerelemre gyullad bátyja szép hitvese iránt. A férj megtudja. Megöli Pelleast, amibe Melisande belehal s a férj feleségétől a halálos ágyon tudja meg, hogy szerelmük nem volt bűnös. Ezek a színbőlumlények költői fantáziával megzenésített misztikus képekben játsszák le a történetet, melyben a szavak szépséges zenéje lopja bele a hangulatot. Maeterlinck lelkének zenére fordítása: ez a *Pelleas és Melisande*.

Debussy zenei csodavárat épített esendő konstrukciókból. Konstruktói: tiszta piktúra és költészet. Csontszerkezet sehol.

A hatása olyan, mint mikor szeptemberi domb őszi virágait fullasztó köd őrli meg.

Pelleas és Melisande partitúrájának néhány szembezők különöségére — Debussy dolgozási módszerére általános ismertetése után is — rá kell mutatnunk. Ariák nincsenek, áriázók sem, sőt ariózus vonalak is alig. Duett, tercett stb. sehol. Karokat nem használ. Elejétől végig: énekeszéd. A francia nyelvben gyökerező zenei szavakat, mely kis hangközökben addig kúszik ide-oda, míg egy gyönyörteljes hangzásban ki nem pattan. Vezérmotívumokat hiába keresnénk, legfeljebb akkordokban modulált halvány zenei emlékeztetéseket találunk. Fojtott, letompított zenekar. Monoton, vízszintes vonalak. Sehol egy kirobbanás. Még a közjátékok is pasztellszínűek. Egyezőval olyan opera, amely nem egy hallgatót fog zenei szokásaiban megzavarni, vagy felingerelni.

Az Operaház büszke lehet az előadásra. Stílusos volt. Ennek csaknem minden érdeme *Márkus László* főrendező. Ő volt az előadás legnagyobb művésze, mondhatnánk egyetlen kimagasló főszereplője. Díszleteinél szebbeket nem láttunk az Operaházban. A stílusegység folytán a szereplők közül senki sem emelkedett ki. *Marschalkó Rózsi*, *Budanovits Mária*, *Szemere Árpád*, *Venczell Béla*, *Gábor József* és a karmester, *Rékai Nándor* emlékezetes összjátékká egyesítették rendkívül nehéz szerepeiket.

Az Operaház munkáján egyebekben nem sok dicsérni valót találunk. A fiatalabb tagok sűrűn mutatkoznak be új szerepekben. Sajnos, a helyes intenció nem éri el a kellő művészeti eredményeket. *Alpár Gitta*, *Relle Gabriella*, *Halász Gitta*, *Gábor József* és *Somló József* sohasem fogja megközelíteni a mai nagy gárda neveit. *Alpár Gitta* a *Traviata*, *Relle Gabriella* a *Zsidónő* címszerepében kísérletezett. *Halász Gitta* amilyen kitűnő Stanci (Farsangi lakodalom), olyan fakó Eudoxia heregnő (A zsidónő). *Gábor József* minden tenorszerepet elénekelne, ha hangja volna. A másik *József (Somló)*: faragatlanul zenei ács. *M. Némethy Ella* a *Tosca* címszerepében is kiváló művészetet nyújtott, de értékes mezzoszopránját féltjük Puccini partitúrájának magas hangjaitól. Nagyszerű vendégszereplésben is volt részünk. *Battistini*, a belkántó világhírű baritonistája, Germont, Scarpiát és Rigolettót énekelte. A hetvenhárom éves mester tökéletes színjátéka, abszolút ének tudása és üde hangja: elálmétkodtató csoda.

*

A *filharmóniai hangversenyek* alkalmazható önkénytelenül felvetődik zenekultúránk tengeri kigyója: a karmester-kérdés. Nagyjaink között is a legnagyobb, *Kerner István*, betegeskedése folytán állandó munkát nem vállalhat; *Dohnányi* a főszenonban idegenben jár, így a Filharmóniai Társaság kénytelen külföldi vendégekkel kísérletezni, amj — ha huzamosabb ideig tartana — kiváló zenekarunk művészeti rovására menne, mert *egy* vezérre esküdött hadsereg biztosabban nyer csatát. Szívesen látjuk a törekvést, hogy a magunk emberei közül emeljünk valakit arra a polcra, mely két nagynevű zenekari művésznünk mellett évek óta üres. Külföldön hiába keresgélünk. A most itt járt *Szenkár Jenő*, aki a negyedik filharmóniai hangversenyt vezényelte: zenei pojáca. Félünk, hogy *Reiner Frigyes* is csak a külföldnek érték. A magunk házatáján pedig hiába nézünk körül. Nincs senki. Lehanggoló érzés ilyen hiányt megállapítani. Pedig ma a legszebb és legjobb zenei állás: a jövődö magyar karmesteré. Az Operaház és a szimfonikus művészet uralkodója lenne az, aki magasrendű kvalitásokkal jövend.

Szenkár Jenő és *Zsolt Nándor* (rendkívüli filharmóniai hangverseny) szereplését ilyen megoldást kereső kísérletnek látjuk. *Szenkár* most kölni főigazgató. Nem irigyeljük a világhírű dóm városától ezt a zenei frizt. Feminin muzikus, tehát nem való zenekar élére. Úgy hat a dobogón, mint mikor tüzes négy ló kantárját női kéz fogja. A „sasszentől és oroszán-erőtől“, amit *Wagner* a vezénylés első követelményeül állított fel — messze áll. „Takttschläger“ és nem „Dirigent“, amint a nagy mester finoman megkülönböztette. Csapkod a karjával, bottal és bot nélkül, parancsolni akar, nem tud, a fejét veszi segítségül, úgy rázza, csavarja, himbálja: majd leesik a nyakáról. De ez csak külsőség. Amit a lelke mond: érdektelen. Újdonságot is vezényelt. *Stravinszki*-nak, az ultramodern zene világhírű mesterének *Pulcinella* c. kis-zenekari szvitjét, *Pulcinella* afféle olasz *Pierette*. *Stravinszki* nyolc archaizáló zenekari képből festi meg a *comedia dell'arte* mulatságos figuráját. Zeniális pantomim-muzsika. Nem reprezentálja a szertelen zeneköltőt, de izéltőt ad dolgozási módszeréből.

Zsolt Nándor, a *Zeneművészeti Főiskola* tanára, jeles pedagógus, kiváló hegedűművész, főként jelentős zeneszerző, de vezénylőpálcajának nincsenek kvalitásai. Ehhez nem eléggé emelkedett szellemű zenei egyéniség. Vigyáz a zenekarra, a betanult verset megakadályoz nélkül mondja el, de fölépíteni, árnyalni, színezn: ez a karmesteri művészet. Ránehezedik a mű, holott a mű fölött kellene állania.

*

Kamarazene-koncertjeinket a kiváló *Waldbauer-Kerpely* és a *Melless-Zsámboky* vonósnegyes-társaság nemes művészettel látta el. Volt még egy csomó szóló-hangverseny is, melyek közül *Ivogün Máriaé* külön említést érdemel. A bajor kamaranékesnő magyarországi származású. Rövid idő alatt lett világnagysággá. Elsősorban operaénekesnő, de azok közül a kevesek közül való, akik a hangverseny-pódiumon is tudnak hódítani. Nagyszerű hangulatfestő, torkának kincses szálaival mindjárt behalóz, egy arcjáték, egy selymes szó, egy meleg, színes énekvonal és hatalmában vagyunk. Pompázó koloratúrája nem hideg hang-fényjáték, hanem szer-

ves, kecses cífrázat a muzsika épületén. — *Véghelyné Deák Flóra* zongoraművésznő évente szokásos. Liszt Ferenc műveiből összeállított hangversenyeivel kivételes helyet vívott ki magának zenekultúránkban. — Végül *Fráter Lórándot*, a híres nótás huszárkapitányt említjük, aki hosszú évek után eldalolta már régen közkincesé vált szebbnél szebb nótáit.

Papp Viktor.

Kalotaszeg lelke. A nemzeti érzés, a hazához való ragaszkodás nem egyszerű lelki jelenség. Összetett, sokrétű valami. Mondhatnánk: gyökere, törzse, koronája van. A gyökér, azt hiszem, mindég valamilyen szűkebb vagy tágabb körű *lokálpatriotizmus*, a szülőföld szerelme, vagy hűség ahhoz a földhöz, mely lelünkre, egész valónkra döntő befolyással volt. Ez a gyökér mindég konkrétum, személyes vonatkozások ezer finom szála, reális élmények tömege, határozott képek és színek. Nagy kézzelfoghatóság. Egy ház, egy iskolaudvar, egy folyópart, egy temető, egy város, egy vidék. Sok kedves arc. Vagy egyetlen kedves arc talán. Élők és halottak, mult és jelen. De még nem egy nemzet, egy ország multja, jelene, csupán egy kis, aránylag szűk köré. Ebből az érzés-gyökérből nő ki a fa törzse: a szimpátia az összes egy nyelvet beszélők, egy történelem által összekovácsoltak iránt. Ez már egy kicsit abstrakció. Még elvontabb valami az ország, modern nyelven az állam, a nemzetfának idők viharában zúgó koronája. Nem mondom, hogy ezt az elvontságot nem lehet forró személyes élménnyé tenni. Hogyne lehetne, mártírok vére hullott ilyen élvontságokért. Viszont bizonyos, hogy a fa törzséhez és koronájához a gyökéren át vezet a legigazabb út. S jöhetnek idők, különös körülmények, mikor a nemzeti érzés egész ereje a lokálpatriotizmus ősi alapjába, gyökerébe vonul vissza, s ott termi meg szem-nem-látta, fül-nem-hallotta csodáit. Így vagyunk ma mi, „magyar kisebbség”. „Leesett a mi fejünk koronája.” Kidőlt nemzeti életünk törzse. Gyökereiben élünk, de éppen azért talán mélyebben és erősebben élünk. A lokálpatriotizmus fényes, égő színei kigyúlnak, olyan konkrét sajátosságok villanak fel, melyek eddig csupán halaványan dereng-

tek a nagy abstrakciók villanyfényében. Lobogó „lármafák” a hegyeken, csendes pásztorfüzök, bujdosó lidérelángok; elomló, süppedő, mesélő, hallgató parázs... Valami kárpótlásféle ez a belső növekedés, színesedés a külső szürkeségért, a külső katasztrófaért. Az egyetemes magyarság szemelättára mind több és több lepleződik le Erdély lelkéből, aztán ez a lélek is mindinkább összetevő színeire bomlik, spectrumot mutat: a székelység különféle árnyalatai jelennek meg benne, majd a magyar sziget-városok színképe, s most legutóbb *Kós Károly* nagyszerű könyvében *Kalotaszegé*. A nagy szemfedőnek, mely ránkborult, akármelyik csücskét megemelheti az ott künnvaló magyarság: nemcsak halált, nemcsak sorvadást, régi lelket és új életet is találhat alatta.

Kalotaszeg lelke! Vajjon mit ösmerek belőle a künnvaló magyarság a varrottasain, fafaragásain, népviseletén kívül? Ismerheti-e embereinek eszejárását, érzésvilágát, beszédjük súlyos zengését, erdők zúgását, hegy-völgyeik alkatát? Én sem ismertem, pedig itt lakom e különös világszeglet szomszédságában. Csak mikor néha pár percere megállt vonatom Bánffyhunyadon, akkor csapott meg, nem is tudom mi: illat, levegőáramlás, sejtelem, hogy itt kezdődik valami? Egyet tudok: titokzatosan jóleső érzés volt mindig Hunyadra megérkezni. A kálvinista templom tornya négy kicsi fióka-tornyával, meg a messziről betekintő kopár, sokszor havas Vlegyásza (hányszor tekint be Kós embereinek lelkébe!) nekem Erdélyt szimbolizálta, az otthont, azt, hogy már nincs messze Kolozsvár. Mást is szimbolizált, de azt csak most, Kós könyvéből tudom. Nevek csengtek a fülemben azelőtt is: Körösfő, Kalota, Magyargyermónosor, Tordaszentlászló. Üres nevek voltak. Kós könyve töltötte meg őket számomra tartalommal, csudálatos élettel. Sok mindent zúgtak fülemben a sztánai erdők is, nem értettem egészen. Most jobban értem. Sztánán lakik Kós magaépítette villájában, Kalotaszeg kapujában. Onnan jár be Kolozsvárra, fel-feltűnik, mint a garabonciás diák, hosszú, nyurga alakja, aztán vissza a hegyeibe. Igazi ezermester. Építész, grafikus, író, a könyveit nemcsak illusztrálja,

de sokszor kézinyomdán maga nyomtatja, sőt köti is. Nyugtalan s „külön utakon jár”, mint könyvének hősei, a „Varjúk”. Ennek a könyvének előszavában azt írja: „Ez az írás nem regény, nem is történelem. Nem kitalálás, de nem is valóság. Csak néhány szál virág abból a nagy cinteremből, amit Kalotaszegnek ösmér ezer esztendeje Erdélyország.” „*Varjú-nemzetség*” a könyv címe. Történések színhelye Kalotaszeg s a szomszédos havasok, Gyalu váráig, Fenesig, Lónáig, Kolozsvár határáig. Időpont I. és II. Rákóczi György fejedelemsége.

Vajjon csakugyan nem regény Kós könyve? Meggyőződéseim szerint regény bizony az, még pedig a javából, ha nem is illik rá mindenben a regény iskolás, műfaji meghatározása. Sokkal finomabb szövevű, lírai fluidumtól át-meg-át-ítatott, semhogy a mese magvát első pillantásra s durva markolással ki lehessen hámozni belőle. De csendes kézzel ki lehet venni. A mag ez két szerető lélek nem tud összekerülni. A leány máshoz megy feleségül, a fiú mást vesz el. Nincs közöttük voltaképpen semmi komoly akadály, csak apró, leheletszerű félreértések, de ez a lehelet olyan, mint a havasok őszi sóhajtása: megdermed tőle az élet. Szerelmük rajza nem gazdag s nem buja. Szűkszavú, komoly és szemérmes. Egy elpirulás, elsápadás, kézszerítés, elfordulás, dacos fejmozdulat, — aztán megy mindenik a maga útján. Érez-zük: így kellett lennie. Varju Gáspár meg a kis Anna nem lehettek egymáséi. Csak sok-sok év múlva — a gyermekeik. Erre fordul a sors útja, s ez is éppen oly természetnek s elkerülhetetlennek látszik, mint a szülők hajdani elszakadása. Ime Kós meséjének keskeny ösvénye, mely sokat kanyarog. Kalotaszeg virágos rétein keresztül, ahol néha véresebb csillog harmat helyett a virágon, fel a zordon havasi tisztásokra, egyszer-egyszer Gyalu várába, Kolozsvárra is a házsongárdi kertek alá, azután megint vissza a havasokba, „akik” Kolozsvárig kéklenek és ellenállhatatlan erővel hívják vissza azt, aki testestül-lelkestül az övék. Sokat kanyarog a kicsi mese ösvénye, sokszor úgy tetszik, nem is fontos, csak a legelők, a folyók, a hegyek fontosak, csak Kalotaszeg, csak Erdély,

csak ez ezer színből szőtt Lélek. S a kicsi mese-ösvényt mégsem növi be a fű, a burján. Szépen lehet járni, jól eligazodni rajta. Égígérő vadhegyek s megáradt folyók között megy, mendegél, lassacsckán célhoz is-ér.

Vajjon csakugyan nem történelem Kós könyve? Nem, ha a történelmet úgy értelmezzük, ahogy az iskolában tanultuk s ahogy a köztudatban él. De amint a léleknek van tudatalatti régiója, úgy van az eseményeknek *történelemalatti* sodra. Ez a mélyvízi áramlás a kisemberek mindennapi élete: apró s nagy gondok, örömök, fájdalmak, viszályok, szerelmek, a munka megfeszülése s a szemlélődés tengersendje. Ezt szereti, ezt mutatja Kós. Aztán mutat a kisemberek, kurtanemesek, jobbágyok, oláh parasztok, pásztorok között is nem-mindennapi embereket, „néző-embereket”, dacos, kemény, zárkózott egyéniségeket, „maguknak-valókat”, „bolondokat”. „Kótyák”-nak is hívják az ilyeneket Erdélyben. Az apró belső intrikák, összekülvések, vezetőemberek gyarlóságai jobban érdeklik az író, mint a nagy külpolitikai események. Fenn a történelem tengerszínén zajlik a győzelmes felsőmagyarországi hadjárat a nemzeti és vallászabadságért s megkötetik a linzi béke. Lenn a mélyben, a Gyalui Havasok fenyvesei között vadászik az öreg Rákóczi György medvére és „kincs”-re, melyet az ellenséges Bethlenpárt odarejtett előle. S majdnem otthagya a fogát. Zordonabb és realitásabb vadászat ez, mint Mátyás „hosszú méla lese” a budai hegyekben. Erdélyország ünnepli, a történelem ünnepli a nagy fejedelmet, s méltán, de Kós megmutatja Kalotaszegen azokat a vastagnyakú transzylvanusokat, akiknek Rákóczi még mindig csak „magyarországi” jöttment, a „pataki (sárospataki) úr”. S Kós minden szimpátiája a történelemalatti kisembereké, a szenvedőké, elnyomottaké, sokszor értelmetlen „nagy ügyekért” vérezőké. II. Rákóczi György esztelen lengyel háborújának tükrében mutatja meg a legszebben ezeket. Szereti őket még párttűtö konokságukban, még túlzásig kihegyezett transzylvan öntudatukban is. Lehet ez nála öntudatos demokratikus tendencia, lehet nyugtalan vérenek lobogása, de én inkább azt hiszem, hogy bűvár-

látás. Történelemalatti világok megpillantására berendezett szem. A történelem tengerfenekének világa pedig egyforma ma és mindörökké, mert nem változik az ember. Ezért tudja Kós olyan közel hozni alakjait hozzánk, hogy úgy érezzük: életük lényegét mi is élhetnők. Véres kényszerűségek között könnyes jószág, — jónak lenni akarás és a gonoszok cselekvése. Mi más a mai ember élete is? Ezért árad a XVII. századbeli Kalotaszeg lelkéből a mai Kalotaszeg lelke. S még valamért. Az író szeme nemcsak történelemalatti régiókba lát, hanem *történelemfeletti* szférákba is. Ha a történelem monumentalitása és idealitása kissé megtépázva kerül ki ebből a könyvből, annál fenségesebben emelkedik ki egy másik idealitás és monumentalitás: a *természet*. Kis és nagy, egyformán törpe emberek életébe benéz a havas Kalotaszegre benéz a Vlegyásza. Kolozsvárra benéz a Gyalui Havasok hármas csúcsa. Összeroppanó fejedelmi trónok fölé emelik rendületlen koronájukat.

„Te meg fogsz halni. Ők meg állni fognak komor trachytba dermedt titoknak.“

Így írja Kós lelkirokona, Aprily Lajos. Ez a történelemfeletti világ a maga részvétlen fenségével mégis alakítja az ember életét. Ebből szívja magába az ember minden időben azt, ami benne legtöbb, legnagyobb, legnemesebb. Ez a történelemfeletti, időfeletti, örök nagyság itatja át a maga teljességében Kós könyvét is: *Kalotaszeg lelkét*.

Reményik Sándor.

Művészeti szemle.

A „Kéve” művészegyesület ezidei kiállítása is igazolta ennek a csöndben munkálkodó, de mindig komoly törekvésű, magas szintre vágyó művészcsoporthoz életképességét. Ez a közel húszéves egyesülés sem kezdetben, sem azután nem akart egy élesen körülhatárolt, iskolás irány letéteményese gyanánt szerepelni, aratásába szívesen befogadta az újabb nemzedék érett kalászait, a multban és ma is a derekas művészi nivó, a tehetség közöttük az egyéforrasztó kéveköző szalag. Ebben rejlik legfőbb erejük. Mostani, ti-

zenhatodik kiállításukon is együtt szerepelnek a régi törzstagok azokkal a fiatalokkal, kiknek congeniális művészete mint természetes, egészséges továbbfejlődés egészíti ki a közös gyökérről fakadt termést. A „Kéve” példázta legszerencsésében, mily szépen össze lehet egyeztetni a generációk örökös haladás felé lüktető munkásságát, ha a közös cél egyetlen: lélekkel, étellel szolgálni a művészetnek. A „Kéve” nem agitál, nem köti magát merev programokhoz, szabad utat enged az egyéni megnyilatkozásnak, divatoskodás, forrongás helyett a tehetőség halk, lassú, de biztos fejlesztését érzi kötelességének és így éri el, hogy minden évi termése valami jóleső harmónia virága, kalásza gyanánt gyönyörködtet el bennünket.

A Nemzeti Szalon termeiben a csoport tizenhét művésze szerepelt az ideai kiállításon.

Benkhard Ágoston meleg, közvetlen hangulatú tájképei e derék művészünkét már teljes kiforrottságában mutatják. A *Csöndes este* szép példája az alkonyi égvilágítás tökéletes visszaadásának. A *Nyári verőfény*, a *Nyárutó* meleg egységbe összefogott színakkordok. Benkhard most már elérkezett oda, hogy mondanivalóit fölényesen biztos festői eszközökkel tudja közvetlen kifejezésig juttatni.

Barzó Endre fejlődő tehetségét *Tájkép* című vászna hangsúlyozza legbiztatóbb erővel.

Conrad Gyula ezúttal színes rajzokból küldött nagyobb gyűjteményt. Finom megfigyelésekre valló hajlam, bensőség jellemzik sok munkáját. De az ő igazi területe mégis csak a rézkarc. Itt sokkal velősebben tudja sommáznai mondanivalóit. Az *Öreg templom*, *Nehéz út*, *Kilátás a pécsi kálváriáról* bizonyítják legfeltűnőbben, hogy régi eszközével jut legharmónikusabb eredményekig.

Friml Géza *Uzsonnája* a kiállítás egyik legmagvasabb kalásza. Nemes, érett és gyöngéd színek uralkodnak ezen a nagy kedvvel és gondallal festett, teljesen megoldott képen.

Goebel-Paizs Jenő, ki nemrégiben Párizsban is feltűnést tudott kelteni egyéni művészetével, a „Kéve” fiatal erőinek legjavából való. Ő a legmodernebb ezen a tárlaton, de az ő egészséges modernsége a rokon

oltógally természetességével forr bele a csoport művészeti törekvéseinek anyagsejtjeibe. Önarcképe igazán meleg erejű munka, eléri a piktor megoldás tökéletességét és meg tudja szólaltatni a lelket is. Ugyanily értékes az *Ifjú művészek* gondos kompozíciója. Az *Alma-szüret* és *Rózsaszedők* akvarellben tartalmaznak nagyon érdekes színgondolatokat. Ezek a gazdag, beszédes színstrófák poémává forrnak e lapokon. Két nagyobb vízfestménye, a *Charentoni gát*, *Az élet szüretje* nem tesz ily harmónikus hatást, mert ezek átlépi az akvarell biztos skálájának határait.

Haranghy Jenő mintha újra forrongóbbá vált volna. Ez a fiatal művésznök szinte lázas nyugtalansággal kutat sok területen. Mintha sohasem akarna megállapodni. Szeretnők már higgadtabbnak, leszűrtebbnek látni célíg még teljesen el nem ért érdekes művészetét. Állatképein jut el most is legharmónikusabb eredményekig. A *Kivert bulldog*, *Kecskegidák*, *Jegesmedvék*, *Húzó lovak* mind gondos és lelkes megfigyelések összegezői. A *Szarkafiók* bravuros kis portré, mindent elmond erről a kedves kis tollas modellről, ami csak jellemző lehet rá. A *Nagy vadasi tó* az Alföld fiának benső vallomása. Rézkarcai közül nagy tudást revelál a *Dante*, *Szent este*. *Ősz az állatkertben* című olajfestménye harsány orgiába keveri az ősz pompázó levélszíneit a papagályok és kakaduk cifra köntösének rikoltó foltjaival. Szerencsés festőötlet, de nem oldotta meg eléggé Haranghy.

Károlyi Lajos önarcképe lélekkel telt vallomás, kiforrott munka. Olasz tájképének szordinált színei finom hangulatot keltenek. Lénárd Róbert krétarajzai nagyon szépek. A *Fondamenta Sta Maria Formosa* és *Chiesa dei Gesuiti*-vel Velence köveinek leglelkéig tud férközni.

Mihály Rudolf *Olasz utca* és *Via Fontebranda* című két kis festménye igazi poétamunka. E halovány viziókban meleg nosztalgia szólal meg, melyre teljes lélekkel kell rezonálnunk. Nagy Sándor egyetlen képével is felzsongatja bennünk művészetének tiszta líráját.

Muhits Sándor képei is derék alkotások. A nemrég elhunyt Remsey Zoltán érdekes, egyéni felfogású festményei a „Kévé” egy remény-

teljes kalászának utolsó termését nyújtják.

Szablyáné Lohway Ernesztin aprólékos gondnal kidolgozott arcképsorozatában nem egy akad, melyből az a lelkiismeretesen sommázó jellemzőkészség árad, mely erőteljesebb megnyilatkozásban Barabást és körét jellemezte. De túlnyomószámában kerültek oly művei is a falra, melyekről a színes fényképek merev, száraz, gépiesen konstatáló tulajdonságai jutottak ellenállhatatlanul eszünkbe.

A festők eredményeivel Reményi József az érme kis felületén versenyzett a plasztika eszközeivel. Ha sokadmagával állított volna is ki, akkor is a győztesek közé került volna vitrinjeinek nemes tartalmával. Ez a fiatal plakettista lelkes elmélyedéssel dolgozik. Bensőséges művészetének mindenható titkát ismeri és alkalmazza. Jobbnál jobb dolgokat teremtett érmei szűk és mégis oly sokatmondó, ékesen beszélő terecskéibe.

Takáts Sándor érme a legjobb ilyenmő magyar munkák sorába emelkedik. Egy kis pólyásbabát ábrázoló plakettje a maga gyöngéd, meleg bájával úgy írta be emlékezetünkbe alkotójának nevét, mint akitől nagyon sokat várhat még a magyar éremművészet.

*

Aki végigsétál a Múcsarnok terméin és elgyönyörködik a megnyitó kiállítás hatalmas, gazdag anyagában, amely összefüggőleg a fejlődés történeti lépcsőfokain a múltból a máig erőleg tárja elének azt a pompás eredményt, melyet a magyar képzőművészet a legnehezebb probléma, az aktábrázolás terén elért: szinte el sem hinné, hogy ez a nagy gondal összehangolt kiállítás egy véletlenül felszínre került ötlet szerencsés eredménye.

Egy lelkes műbarát, Barta Károly úr száz angol font sterlinget ajánlott föl a Képzőművészeti Társulatnak oly célból, hogy ez összegből négy díj alakíttassék, amelyekkel a legkiválóbb magyar aktfestmények és akt-szobrok tüntetődők ki. További ötven angol fontot pedig arra szánt, hogy ebből a pályázó művek legalkalmasabbjai közgyűjtemények számára megvásároltassanak és elvállalta a legjobb tíz

szobormű gipszbe öntésének költségeit is.

Ez a nemes áldozatkészség teremtette meg ezt a kiállítást, melyhez hasonlólt külföldön nem egyszer rendeztek már.

Debuisset pridem! Egy-egy ilyen kiállításnak oly nagy a tanító, reprezentáló ereje, oly széleskörű érdeklődést vált ki, hogy szinte csudáljuk, hogy ez az önmagát harsányan kínáló ötlet csak most jutott el nálunk a megvalósulásig. Az ilyen retrospektív tárlat a leggazdagabb tanulságokkal halmozza el a művészeket, nagy összefüggések fölismerését váltja ki a laikusból és imponáns módon mutatja be magyarnak és idegennek egyaránt a művészeti korszakok lehiggadt eredményeit.

Művészeknek, művészettörténészeknek, lelkes laikusnak egyaránt kivételes gyönyörűség az, mikor egyszerre állhat szembe ennyi beszédes tanulsággal. Száz múzeumi séta nem nyújt ily közvetlen, annyire felelhetetlen, reveláló benyomást. Látjuk az oly különböző epochák zsenijeit, amint tehetségük erejét kipróbálják ugyanazon problémán. Láthatjuk, mily felfogással, mily eszközökkel közelednek a legjobb megoldáshoz. A különböző korszakok erőfeszítései úgy hatnak most, mintha magában a művészet kohójában vehetnők szemügyre, mint érik, fejlődik, alakul a művész szemlése az eléje feszülő feladattal szemben. Mert éppen az akt-ábrázolás az az örök próbakő, amely a képzőművészt legnagyobb erő kifejtésre hajszolja.

Az akt hatalmas problémája szinte egyedüli témája az antik titánok nemes testarányokkal birkózó fantáziájának, ott égett a renaissance hőroszainak vesője hegyén, palettájuk kibontakozó színeiben, fülledt erővel izgatta a gáláns korszak eléggé még ki nem tisztult felfogását és tehetségük sommázására, végső kiaknázására kényszerítette a modern kor szétágazó formalítású festőit és szobrászait. A tájkép és a genre nagy térhódításának idején az akt, mint probléma, továbbra is az érdeklődés gyújtópontjában maradt. Hiszen az emberi test foglalja egybe a formai elemek leggazdagabb skáláját. A vonal itt komplikálódik legbeszédesebbé, ritmusával itt lehet a legnagyobb változatossá-

got teremteni, ez a kompozíció uralgó szólama. Az akt-ábrázolás ugyanolyan feladatok elé állítja a festőt s méginkább a szobrászt, mint valamely ördögös nehézségekkel zsúfolt bravurdarab a hegedüst. Proteusként fut a vonal előre, minden erejét össze kell szednie, hogy biztos hálóba fogja, hogy az alakot harmonikus hatású egyensúlypontra ragadhassa meg. Ez az a terület, amelyen minden hiba végzetesen megbosszulja magát, itt nem lehet leplezni, kitérni: hic Rhodus, hic salta!

A Műcsarnok pompás kiállítása azt igazolja, hogy a magyar művészet e kényes téren olyan műveket alkotott, melyek európai vonatkozásban is állják a versenyt. A XIX. század tisztességes eredményeire éppúgy vonatkozik ez a megállapítás, mint a ma magyar festészetére és szobrászatára. A múlt század utolsó negyedében túlnyomólag pikturánk, most pedig tán inkább nagy lendülettel előretörő szobrászatunk viszi el a pálmát az akt-ábrázolás nehéz terén.

A multa való visszapillantást főleg a nagyterem végzi el. Borsos József *Fürdő nők* című képe az, melyet kiinduló pontként lehet tekinteni szemlénk során. Ez a kompozíció s az egyalagos *Fürdő nő* már határozottan külön problémának tekinti a meztelen emberi test ábrázolását, noha még a tájképi elem is nevezetes szerepet játszik rajtuk.

Brocky Károly bátrabban kibontakozó tehetsége és technikai felkészültsége már sokkal tisztultabb felfogással közeledik a probléma megoldásához. A *Félakt, Amor és Psyche* már számottevő kísérletként tekinthető. Haán Antal *Léda*-ja is megfigyelésre érdemes útjelző. Zichy Mihály ragyogó rajzolókészsége hatalmas lendületet jelent a magyar akt-ábrázolás terén. A légi felfogású *Aurora*, a testvonalakat már biztos kompozícióra felhasználó *Hulló csillagok* s az *Enyelgő faunok* nevezetes állomások. Székely Bertalan klasszikus hatású *Forrása* az első művek egyike, melyben tudatos erővel villan fel az emberi test szépségkultusza. A *Léda*-alkotzatok, a *Japán nő* e korszakalott felfogás szép kiteljesülései. Benezur Gyula *Bacchánsnő*-nek rubensi aktja már a modernség je-

gyében jelentkezik. Innen már nem sok lépés kellett Szinyei-Merse mester akt-tanulmányáig.

A második terem már a teljesen modern felfogást tükrözi. Csak Tardos Kremer Viktor *Megzavart fürdése* hirdeti még a klasszikus hatást, a többi mű az újabb szín- és formálátás gyümölcse. Szüle Péter félaktja, Kövesdy Géza két balatoni tájba komponált, érdekes megvilágítású csoportja, Kövér Gyula *Tűkör előtt* című jó vászna, Strobentz Frigyes modelljei itt a legszámottevőbb munkák. Gulácsy Lajos bizarr, novellisztikus hatású képe is nagyon érdekes.

A harmadik teremben Csók István, Vaszary János és Ferenczy Károly jólismert, muzeális becsű képei dominálnak. Csók István *Magdolnája*, *Thamar-ja*, *Danae-ja* nem szorul sem dícséretre, sem magyarázatra. Vaszary itt kiállított művei e kiváló festőnk azon korszakát reprezentálják, melyet nagyon sokan legszerencsésebb termelési idejének tartanak máiglan is. Ferenczy Károly fekete- és vörösbársonyba simuló két remek aktja a magyar művészettörténet egy lezárt, értékes korának eredményeit hirdeti. Iványi-Grünwald Béla *József és Putifárné* kompozíciója a művészszerencsés epochájából való. B.Hatvani Ferenc ingresque hatású, biztos, de keményrajzú aktjai is itt láthatók.

Az e teremben elhelyezett szoborművek közül közismert: Pásztor János szép *Primaverája*, Szentgyörgyi István klasszicizáló *Mécses-e* és Kisfaludi Strobl Zsigmond *Fürdő után* című sikerült alkotása.

A negyedik terem teljesen a szobrászok dús eredményeit hirdeti. Hiszen az akt-ábrázolás mégis, legelső sorban a plasztika legbensőbb, legszébb területe, legősibb témája. Az emberi test gazdag formalehetőségeit bronzban, márványban és kőben lehet legmarkánsabban újra-teremtteni. A térbe plasztikusan kilépő emberalak vonalritmusa kimeríthetetlen skálákat kínál, az egyensúly problémája örök változatoságú feladatokat nyújt az anyaggal küzdő szobrásznak. Legtöbbet a plasztikus művész mondhat az emberi test ábrázolásával. És a magyar művészek ugyancsak ékesen beszélnek bronzban, márványban egyaránt.

Pásztor János *Cleopatrájá*-val e

teremben is azonnal megállít. Űde alkotás Horváth Géza *Fiatalság*-a. Medgyessy Ferenc robusztus erőt kifejező lovas aktjával és a *Gondolkodó* finom figurájával tűnik ki. Gách István egy szép elgondolású női aktjával köt le. Lux Elek elegáns mintázott meg egy kis félsülködő alakot. Damkó József, Szódy Szilárd, Bory Jenő, Sámuel Kornél, Gárdos Aladár művészetét jó munkáik képviselik.

Az ötödik teremben Lányi Dezső kollektívója kelt figyelmet. E gyűjtemény legjobb darabja a *Zsákhorod*. Pompásan mutatgatja az izmok játékát. A *Tavaszi és Kódobó* is számottevő munkája a művészeknek.

Kár, hogy néhány neves szobrászunk, kiknek e körbe eső jeles alkotásait mindannyian számontartjuk, elmaradt a kiállításról. Ily retrospektív tárlatokon igazán sajnálatosan hat, ha bármily okból hézagok szakítják meg a teljes áttekin-tést.

A hatodik teremben az ősszel elhunyt Korb Erzsébet négy pompás munkája bizonyítja, mily pótolhatatlan veszteség érte képzőművészetünket e ragyogó tehetségű, fiatal festőnőnk fájó, korai halálával. A *Kinyilatkoztatás*, a *Május*, *Az ígért földje*, az *Áhitat* egy istenáldotta talantum érett, meghatóan szép megnyilatkozásai. Ezek a képek a nagy festői kultúra mellett valami áhitatos elmélyedést árasztanak. Látszik, hogy alkotójuk élménynek tekintett rajtuk minden esetvonást. Minden tudását, minden apró benyomását át-meg át-szűrte a maga lelken és mélységes elgondolkozását reszkető, anyás szeretettel cirógatta bele a szívében termett képek vonalaiba, gyöngéd, egyéni színeibe. Ha ennyi lélek nem sugározna a képeiből, akkor először tán a bravuros kompozíciót emelnék ki rajtuk, de így egyképen gyönyörködünk megragadó hangulatukban, mesterségi tökéletességükben és spiritualis gazdagságukban.

Patkó Károly *Szüreti pihenő* című képe e terem egyik legszebb ékesége. Ép, teli formákba gyűltek itt az érzett, zamatos színek, erő feszül az alakokban, mozgások kedves vonaljátéka lenyűgöz bennünket.

Szőnyi István *Hegytetőn és Pihenő*

elnevezésű nagy vásznain teljesen újszerű sárga káprázatot teremt a kék-vibrálású háttérbe állított alakoknak. Ezek a képek ismét egy érdekes, új állomáson mutatják ezt a kivételes tehetségű, nagyráhivatott fiatal piktorunkat.

A hetedik teremben Csók István egy pompás vázлата látható az Atelier sarok-hoz. Bravuros megoldása ez egy nehéz rövidülési feladatnak. Szüle Péter *A levél* című képe a művész egyik szerencsés, finom alkotása. Vaszary egy ülő női akttal itt is felcsillantja nagy kvalitásait.

A nyolcadik teremben ismét a régebbi korok mestereinek maradandó értékei között találjuk magunkat. Lotz Károly ragad itt el leginkább decens, nemes felfogású, finom színezésű képeivel. A korán elhalt Hegedüs Lászlónak is idekerült egy jó alkotása.

A kilencedik terem Lotz Károly ma már klasszikus értéket képviselő, emelkedett művészetét egész kollekciónban tárja elénk.

A többi termék gazdag anyagából kiemelhetjük még Istókovics Kálmán, Páldy Zoltán, Lengyel-Reinfuss Ede, Limkóvics Jenő, Miháltz Pál munkáit.

A tizenegyedik teremben a vízfestmények, vázlatok, rézkarcok láthatók. Kár, hogy az olajfestményanyag túlhalmozódása miatt ezeknek az intim műhelytanulmányoknak aránylag nagyon kevés hely jutott. Zichy Mihály, Benczur, Lotz, Székely Bertalan, Szinyei-Merse, Vaszary, Ferenczy így is érdekes jegyzetekkel vannak képviselve. Akárhány akad e friss benyomásokat megrögzítő rajzoeskák között,

mely beszédesebb hatású sok nagy vászonnál.

Ez a hatalmas kiállítás (közel ötszáz műtárgy szerepel a Műcsarnokban) ékesen bizonyítja, hogy a magyar képzőművészek mily magas színvonalat értek el már a multban is az akt-ábrázolás terén s mily emelkedett szinten áll mai művésztünk ily termése is.

E kiállítás megvalósítói és rendezői nagy szolgálatot tettek a magyar művészetnek, nagy tanulságokat tártak közönségünk elé. A finom érzékkel keresztülvézetett kiválogatás egyetlen olyan műnek sem nyitott ajtót, mellyel szemben pillanatra is fölmerülhetne az az aggodalom, hogy csak a nuditás kedvéért készült. E sok kép és szobor kizárólag súlyos művészi problémaként tekinti a meztelen embert, az emelkedett művészi felfogás mind-egyikről leolvasható. A főváros műszerető közönsége viszont oly fejlett ízlésű már, hogy e sokak szemében még tán ma is kényes téma megítélésénél elegendő esztétikai műveltséget vehet latba.

A tárlat körütekintő, gondos rendezéséért a művészet hívei Petrovics Eleknek, Lyka Károlynak, Majovszky Pálnak és Strobl Alajosnak tartoznak legtöbb hálával.

Fáradhatatlanul munkálkodtak azon, hogy e reprezentatív tárlat minél teljesebb és hívebb képét nyújthassa a magyar akt-ábrázoló művészetnek.

A kiállítás nagy sikere azt a reményt kelti bennünk, hogy — talán nem is nagyon sokára — hasonló retrospektív tárlat keretében a magyar táj- és arcképfestészet fejlődéstörténetét is bemutatathatja a Műcsarnok.

Mariay Ödön.

SZÁJHAGYOMÁNY VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÉLETÉNEK EGYRÉSZERŐL. Az 1848. évi szabadságharc lezajlása után a nagy költő elhagyja annyira szeretett Pest városát és 1853 tavaszától kezdve szülőföldjén, Kápolnásnyéken temeti borongó lelkét falusi magányosságba.

Abba a házba, amelyikben született, ekkor már idegen ember költözött, édesatyjának gazdatiszt utódja, — tehát beköltözik abba a nemesi kuriába, amelyik akkor éppen rendelkezésére bocsátható volt.

Nem fölösleges talán följegyezni, hogy ezen házban volt később elhelyezve a községi hivatal és elemi iskola, ma a község szegényeinek házléka.

A falu lakosságát ezen időben 4–5 középbirtokos nemesi család és ezeknek jobbágjai adták, a nagy költő lakóháza a Balassa-család 8–10 holdas belsősegei közé volt beékelve 2–3 holdas kerttel. Teljesen nélkülözötte akkor ez a lakott hely a falu jellegét. Ennek a körülménynek tulajdonítom az életrajzíróknak azt a téves megállapítását, mellyel a nagy költő szülőföldjét Pusztanyék névvel jelölik, holott ilyen hivatalos neve ennek a községnek sohasem volt.

Legközelebbi szomszédja Balassa József volt, aki a magyar nemesiségnek azon időkről megállapított könnyűvérűségével megúnván a Székesfehérváron folytatott ügyvédkedést, kivonult falusi birtokára gazdálkodni. Ennek unokája e sorok írója, aki édesanyjától és nagybátyjától, Balassa József gyermekeitől hálotta téli esték és nyári kocsikázások beszélgetéseiben azokat az in-

timitásokat a nagy költő életéből, melyeket itt leírni fogok.

Beszéltek arról, hogy nagyon büszke volt Vörösmarty a szőlőjére, melyet a kertben telepített és a bor jóságára, amit erről szűrt, de amelyről az elfogulatlan szomszéd-ság megállapította, hogy ihatatlan vinkó. Haragudott is a jóbarátaira ezért a minősítésért mindaddig, amíg valamilyen tapintatlan indiszkréció folytán arról kellett meggyőződnie, hogy az ő kitűnő borát még a kertjében dolgozó napszámósok sem itták meg, akiknek azzal kedveskedett.

Időszakonként mindennapos vendége volt a nagyatyám házának, ahol szívesen elbészelgetett a fiatalokkal is és érdeklődve hallgatta nagybátyámnak — aki 17 éves korában harcolta végig a szabadságharcot — hadi élményeit, melyeket Bem hadseregében átélt.

A beszélgetésnek egy-egy elcsitulását a nagy költőnek nótás kedve követte és felkiáltott: Lajos öcsém! Lyukas az istálló m teteje! — és a fiatalok rágyújtottak a kedvenc nótára és a nagy ember együtt dudorászott a fiatalokkal.

Arról, hogy Vörösmarty Mihály-nak, vagy atyjának Velencén földbérlete lett volna, sem az édesanyám, sem a nagybátyám soha egy szót sem szóltak.*

Balassa Sándor.

* A költő atyjáról, gróf Nádasdy Mihály nyéki gazdatisztjáról mondja Gynlai Pál *Vörösmarty életrajzában*, hogy haszonhérbe vette grófnának velencei birtokrészét, s szőlőt is vásárolt Velencén. Özveggye azonban kénytelen-ségből apránként minden birtokukat eladogatta, a velencei szőlőt is Emezt később flai vették meg neki ismét, s ezzel végtelenül boldoggá tették a „szegény asszony”-t.

(H. J.)